

המאבק של הפועל המזרחי על הזכות להתישבות / חיים י. פלס

לזכרו של אבימוריס דרר ר"י יהודה אלישע פליסהאר ז"ל, ממנהיגי הציונות הדתית בהולנד, נלב"ע בא"י בכ"א אדר ב' תשל"ג.

הקדמה

ההתישבות בארץ-ישראל — חלק מהרעיון "חזרה ועבודה"; ההתישבות בארץ-ישראל לאחר מלחמת העולם הראשונה — שלביה ובעיותיה; יחסם של מוסדות התנועה הציונית להתישבות "המזרחית" עד תרפ"ה; ודרישות הפהמ"ז למישרי-עובדים מתרפ"ג — אביב תרפ"ה.

1. ההתישבות בארץ-ישראל — חלק מהרעיון "חזרה ועבודה" אחד מהחידושים העיקריים, שהחדשה הציונות הדתית לפי רעיון של ר' שמואל חיים לבדור, מנהיגה הראשון של הפועל המזרחי עד יום מותו, היה: "חובת העבודה לישוב ארץ-ישראל ובניהול", ובמועצה הארצית הראשונה של הפהמ"ז בחוגים תרפ"ב הכריז נ. גרדי, מראשוני ארגון זה: "שאיפתנו היא: לחיים

1. ואלו הם המקורות העיקריים למחקר זה:
א) 8 תיקים של "המחלקה להתישבות הקולאית של ההנהלה הציונית" (להלן בקיצור: ה...), תיקים אלו נמצאים בארכיון הציוני (להלן בקיצור: א"צ) במדור S15. כל מכתב

מס' סידורי	תיק' מס'	מתאריך	ועד תאריך
1	290 ב'	י"ב תשרי תרפ"ו — 30.9.1925	ז' תשרי תרפ"ו — 15.9.1926
2	368	כ"ה תשרי תרפ"ו — 6.10.1926	י"ג סיון תרפ"ו — 13.6.1927
3	400	כ"ט תשרי תרפ"ח — 25.9.1927	סיון תמוז תרפ"ח — 3.7.1928
4	519 ב'	ה' אדר ב' תרפ"ט — 17.3.1929	כ"א אלול תרפ"ט — 26.9.1929
5	611 ב'	כ"ו אלול תרפ"ט — 1.10.1929	ח' תשרי תרפ"א — 30.9.1930
6	874 כולו	י"ט תשרי תרפ"א — 1.10.1930	י"א סבת תרפ"א — 31.12.1930
7	875 כולו	י"ב סבת תרפ"א — 1.1.1931	י"ז תשרי תרפ"ב — 28.9.1931
8	1905	כ"ט תשרי תרפ"ב — 4.10.1931	ד' שבט תרפ"ה — 8.1.1935

ה) 'נתיבת' — דושיבועון הפהמ"ז בא"י מה' סיון תרפ"ו.

בקשר לתאריכים שבמחקר זה, כתבנו בד"כ קודם כל את התאריך המופיע במקור, ובסוגריים הוספנו או את התאריך (עברו או "כ"לתי").

2. ר' מאמרו של ש. ה. לבדור: "ישראל וארץ-ישראל" ב'התור' תרפ"ו, גליון כ"ו—כ"ח, מכ"ז אדר ב'—ב' תשל"ג, עמ' 63.

3. גרדי נתן, פרקי חיים של הלוח דתי, ניסן תשל"ג (להלן בקיצור: גרדי), עמ' 106; וכן ר' שם, עמ' 94, 106, 110—113, 128, 131—132, 160, 171, 201, 220—221, 268, 276.

עלי לציון פה את העזרה הרבה, שהענינה לי בארכיון הציוני על ידי מר א. פיליס וגב' ת. קריסטל. תודתי נחוזה להם בזה.

- ב) הפרוטוקולים (להלן בקיצור: פרוט.) של (1) ישיבות הנהלה הציונית; (2) ישיבותיה של הנהלת הסוכנות; (3) ישיבותיו של הדירקטוריון של הקק"ל; (4) הקונגרס הציוניים (1—3) — בא"צ. לגבי (4): כל המובאות הן מיוני הקונגרסים, שנכתבו בגרמנית ושחרגומם העברי הוא — לרוב — ממחבר המחקר הזה.
- ג) 'התור' — שבועון המזרחי, שהופיע משנת תרפ"ג—1920 ועד תרפ"ז—1936.
- ד) 'הפועל המזרחי' — ירחון הפהמ"ז בא"י משבט תרפ"ג — תמוז — אב תרפ"ה.

וליצור... אותו הצבור, שיסדר את צורת חייו באופן כזה, שארץ-ישראל והתורה הפעאלית המלאכה והמלאכה את תפקידן: להביא לידי גילוי את רוח האומה וסגולתה".⁸

יש לראות את הדגשת החשיבות שבהתישבות גם על רקע המצב החברתי והכלכלי של הישוב היהודי בא"י דאז. וכך מתואר ענינו זה בקיץ תרפ"ג-1923 במבוא ל"תזכיר של הפועל המזרחי בארץ-ישראל אל הערידה המזרחית העולמית והקונגרס הציוני ה"יג"⁹: "השאיפה העיקרית של העולה החדש וחלוץ הבניין של הארץ היא — התישבות חקלאית, אליה הוא נושא את נפשו ובה הוא רואה התגשמות האידיאלים, אשר נשא לבבו כל ימי חייו...". ובתזכיר הנ"ל עצמו — מקץ תרפ"ג-1923 — מודגש, "שלהתישבות יש ערך גדול לכל התפתחות עבודתו בארץ. כל חברינו שבאו לא"י, באו רק במטרה להתחשב על הקרקע...". העבודה בעיר היא אצלם רק זמנית ובחור מעבר אל הכפר... ולכן — "על המזרחי להקדיש את כל תשומת לב הראויה להתישבות חקלאית".¹⁰

קצת יותר משנה לאחר-מכן, בתחילת תרפ"ה — סתו 1924, כותבים שלשה מחברי הפועל המזרחי הכוללים ב"מכתב לחברינו שבגולה", ש"הפועל המזרחי בארץ-ישראל בא לידי הכרה... שרק בפעולה, עבודה ויצירה אפשר לבנות את ארץ-ישראל על פי התורה, ומכאן הסיסמה — 'תורה ועבודה'...".¹¹ ובסוף כסלו תרפ"ו — סוף 1925 — מחליטה מועצת 'אנשי אמונים של הפועל המזרחי', שהעברת הברים לתקלאות היא אחד התפ"ס קידים העיקריים בעבודת הפועל המזרחי.¹² ואחד משלשת החברים הנ"ל, שרגאי, פותח בסוף תרפ"ו את אחד ממאמריו כדלקמן: "ברור שיסוד היסודות של התיישבות היא השיבה לעבודת האדמה ושאינו בנין הארץ בלי גאולת הארץ", ובהמשך המאמר: "ומטרתה העיקרית (של התנועה) הלא היא השיבה לעבודת האדמה".¹³

וכן השהו גרדי, עמ' 159, 161-172, 179-180, 182-183, 187, 194, 201, 205, 216-217, 220-221, 226-228, 246-247, 262, 283.

9. 'הפועל המזרחי', תמוז תרפ"ה, עמ' קע"ד.

10. שם, מניא תרפ"ג, עמ' א'.

11. ר' גרדי, עמ' 116, 124.

12. 'הפועל המזרחי', מניא תרפ"ג, עמ' ט"ו.

13. שם, תשרי-חשון תרפ"ה, עמ' מ"ד.

14. ר' ט"ו טבת, עמ' 16.

15. ר' מאמרו: "השטרות" ביהד הנתיבה, "קובץ חד פעמי", ט"ו אלול תרפ"ו, עמ' 11. "ור"ג אם מאמר המערכת של 'נתיבה', ט"ו אב תרפ"ו, עמ' 314: "ההתישבות... היא העיקר של כל עבודתו (של הפועל המזרחי) יסוד תחיתו בארץ".

הוא הוא המגשג' בפועל את הפרוגרמה של המזרחי... שהיא: תחית עם ישראל בארץ-ישראל על פי תורת ישראל.¹⁴ ונימוקו עמו:¹⁵

(א) בעוד שהמזרחי אינו עוסק למעשה אלא "בעבודה לשם הדת והחינוך בלבד", הרי הפועל המזרחי עוסק גם בעבודה ובתישבות, כי "בנין הארץ ברוח התורה — משמעותה: בנין הארץ. ממש ע"י המזרחי (ו) יצירת החיים... ולא להסתפק ששלאבתו (הדגשה במקור) בבנין הארץ תיעשה ע"י אחרים...".

(ב) "עיקר מטרתנו... יצירת החיים... לכל גלוייהם... תחית דתית ושהחיים של כל פרט (וממלאה של הכלל) יהיו חיים דתיים...".

(ג) חינוך המזרחי לא יועיל אלא אם יהיה לו המשך: "... ברור לכן, שגם העבודה החנוכית דורשת פעולה ישויות (הדגשה במקור) מזרחית לשם יצירת החיים וסביבתם המזרחית-הדתית" וה"גובעת מעצם המחשבה המזרחית".

(ד) 'הפועל המזרחי' — בניגוד למזרחי* — הוא הוא שלקח עליו את התפקיד החינוכי... להביא לידי שגוי ערכין גמור בהסתכלות שלנו על העבודה,

4. אז כתבו על המזרחי והפועל המזרחי בדרך כלל כעל ארגון (בלשון ז'ורב) ולא כעל תנועה או מפלגה (בלשון 'נקבה' כמו היום). וכן השהו, למשל, הפועל הצעיר, שנה כ"א, מ"ט עמ' 8, עמ' 14, החלטה 11.

5. מאמרו שנה שרגאי בשם: "תורה ועבודה ב'התור' הנ"ל, עמ' 2, עמ' 69, וכן השהו גרדי, עמ' 220.

6. מאמרו של שרגאי: "תפקיד המזרחי ועבודתו ב'התור' תרפ"ט, גיליון כ"ז, ל' ניסן — 10.5.29, עמ' 7-9, וכן ר' גרדי, עמ' 220-221.

7. ר' השרה 5.

8. ביקורת תיעשה על דרכה של המזרחי ועל חוסר פעילותה והשפעתה נמתחה בתופעה מעל דפי העתונות של המזרחי והפועל המזרחי. הרי כמה מאמרים ביקורתיים אלו לפי סדר הופעתם:

(א) הרב י. שפירא: "לועידה המזרחי בקרלסבד" ב'התור' תרפ"א, גיליון מ"ד, עמ' 4-3;

(ב) 'הפועל המזרחי', מניא תרפ"ג, עמ' א, 1;

(ג) שם, סיון-מועז תרפ"ה, עמ' ל"ו;

(ד) שם, תשרי-חשון תרפ"ה, עמ' מ"ד;

(ה) ר' בחליליות המועצה היראורגניזציונית מאדר תרפ"ה ב'שנתיים', עמ' לו;

(ו) 'הפועל המזרחי', אדר-סיון תרפ"ה, במאמרו של ב. ביוניסקי: "לקראת הקונגרס הי"א", עמ' קמ"ב קמ"ד;

(ז) גור"אריה ב'נתיבה', ט"ו מניא תרפ"ו, עמ' 86;

(ח) ל. ברקמן, שם, עמ' 97;

(ט) "תזכיר לועידה העולמית של המזרחי באנטוורפן", שם, עמ' 114;

(י) שרגאי במאמרו: "דרישות ומעשים" ב'התור', תרפ"ו, גיליון י"ז, עמ' 3-5;

— אלו שלבים היה או על ארגון התישבתי יהודי בא"י לעבור ב"ד" עד שיכול היה להתגבש על חלקה אדמה כל-שהיא, כדי שנוכל להבין גם את שלבי ההתישבות השונים של המושב הראשון של הפועל המזרחי.

2. התיישבות בארץ-ישראל לאחר מלחמת העולם הראשונה — שלבים ובעיותיה

רבים היו השלבים, שקבוצה חלוצית, בזמן העלייה ה"שלישית" וה"צריעית", היתה צריכה לעבור אותם עד עלייתה על הקרקע. ואלו הם:

- (א) חברים בודדים היו צריכים להכשיר את עצמם לעבודה הקלאית בחוות או אצל איכרים, אם בארץ ואם בחו"ל.²³ רבים מהברי הפהמ"ו הראשונים החלו, למשל, לעבוד בכריכות-שלמת, דרומה לירושלים. לאחר-מכן החלו לעבוד אצל איכרים במשבות החדה והגליל ונהיו "לעובדי אדמה ולנוטעי כרמים ופרדסים".²⁴
- (ב) מתוך שאיפה לעצמאות החליטו או כמה חברים בודדים ו/או קבוצות-הכשרה שונות להתלמד, כדי ליסד קבוצת פועלים בתוך אחת המושבות להכשרה הקלאית ולהתישבות.²⁵ היוזמה לצאת להתישבות וכן בחירת החומר האנושי לשם כך באו תמיד מצד המתישבים, ואילו ההסדרות הציונית רק עזרה ליוזמה זו, אולם היא בעצמה מעולם לא נקטה יוזמה בענין זה.²⁶

(ג) לאחר שהחליטו חברי קבוצה מעין זו לנקוט בצעדים ממשיים לקראת התישבותם, קיימו אסיפה

23. כמו למשל, 8 חברי הפהמ"ו, שהחלו לעבוד בקבוצת הכשרה בכפר-אוריה בסוף חשוון תרפ"ג — סתו 1922, לאחר שעברו בחו"ל בחווה של החלוצ המזרחי (ר) בהתחלת החזקר של הפהמ"ו בקיץ תרפ"ג—1923 — ור' לעיל, הערות 10, 12). וכן ר' גרד, עמ' 252, 258, 261.

24. מ. ש. גשורי ב'התור' תרפ"ו, גליון כ"ו—כ"ז, כ"ח, עמ' 76 (ור' לעיל, הע' 16); וכן ר' בחזקר הפהמ"ו לועידה המזרחית העולמית והקונגרס הציוני ה"ג בפועל המזרחי", מ"א תרפ"ג, עמ' 1 (ור' לעיל והע' 10).

25. ר' בחזקר הנ"ל (בהערות 10, 12, 23, 24); וכן במכתב מאת "ועד הארגון למושבי-עובדים של הפהמ"ו" אל החת. כמה מהברי הציונית מ"ב חשיר תרפ"ו—1925.9.30. זה המכתב הראשון בתיקי המחל. להת. מאת הגרעין, שהתנגש להקמתו של המושב הראשון של הפהמ"ו. כמה מהברי הקבוצה זו עולים אחרי-כך לשיד-אבריק. (ר' הלח, פרק 11).

26. זאה מודגש ע"י י. אטינגר, מנהל המחלקה התישבות קלאית בתרפ"ב—1922, במכתבו מ"כ"ח חשיר תרפ"ג—17.10.22 (מס' 50 הנמצא בחת' 133—א), להרב י. ל. פישמן "שאח"כ שיגה את שמו לימ"מ(ר)" מהמרכז העולמי של הסתדרות המזרחי.

וכך כותב גשורי ב'התור' שכנה אחר-כך²⁷: "את עצם הפעולה ההקלאית של הפועל המזרחי בכלל ויסוד קבוצותיו ההקלאיות בפרט יש לראות כשלב מרכזי ויסודי בהתפתחותו... תמיד היתה לנוכח עיניו המגמה ההקלאית בידעו, שהדרך הכי קרובה להגשמת דרכי חייו ברוח רעיונו הוא ההתישבות הכפרית, ובשבו אל השלב אנו שבים אל המקור הישראלי, לחיים צודקים וישרים ברוח תורתנו ומסורתנו".²⁸

ובדומה לכך כותבת מערכת 'נתיבה' בא' כסלו תרפ"ח בקשר לעלייתו על אדמת שיד-אבריק של 'ארגון א' למושב העובדים של הפהמ"ו':

"הפועל המזרחי רואה בהתישבות חזות הכל, הוא רואה בה מעין אתחלתא דגאולת רעיונו. עבודה קלאית היא האלף והתתי של כל שאלת קיומו וגשום רעיונו, רעיון 'תורה ועבודה'".²⁸

לאור כל זה מובנת ההחלטה הבאה בקשר להת- ישבות, שנתקבלה בוועידה החמישית של הפהמ"ו בא"י בטבת תרפ"ו: (דצמבר 1926:

"הועידה מדיגשה, שרעיון הפועל המזרחי... מחייב את העברת החברים והדוגלים בשמו לחיי עבודה טבעיים כחלקאוא... והיא רואה ביסוד מושבי-עובדים וסודו קבוצות-הכשרה אחד היסודות ואמצעי עיקרי להגשמת הרעיון בחיים ובפועל".²⁹

בהחלטה זו, שנתקבלה כחדש לאחר הגטיון להת- ישבות על אדמת ורקיני³⁰ ויוחר מחצי שנה לפני העלייה על אדמת שיד-אבריק³¹ מודגשת לא רק התישבות של העבודה ההקלאית אלא אף מדובר בה על מושבי עובדים כאמצעי עיקרי להגשמת הרעיון הלכה למעשה. באותו הזמן דגל הפהמ"ו במרשב עובדים דוקא, כי "בו יהייד יכול להיות את חייו ולעבוד את עבודתו... לפי כחו ויכלתו... תוך מיווג של התישבות יחידים והיי קבוצה יחד" מצד אחד, והתוך "שליטת הקבוצה בתור צורה קבועה ומחייבת"³² מצד שני.

הדרך התישבות הפהמ"ו בראשייה לא היתה — עקרונית — שונה מו של כל גוף התישבותי באותו הזמן. לכן מן הדין הוא לתאר עכשו — ולו בקיצור נמרץ

16. 'התור' תרפ"ו, גליון כו—כז, כ"ד אדר ב' תרפ"ו—1927.28.3, עמ' 76, במאמרו: "מן הכביש ועד בית הפועלים".

17. את השנה את מאמרו הנ"ל של שרגאי: "תורה ועבודה" (הע' 5).

18. 'נתיבה', א' כסלו תרפ"ח, עמ' 47.

19. שם, ס"ז אדר א' תרפ"ח, עמ' 150, החלטה מס י'.

20. על כך להלן, פרק 8.

21. על כך להלן, פרק 11.

22. ור' את מאמרו הנ"ל של גשורי ב'התור', הע' 16.

למרכז החקלאי ולהנהיג, כדי להשיג את ההמחאה הראשונה לרועים וכר. פעולה מעשית זו נזכרה לעתים ומן רב.

מלבד הדרך הארוכה הוּו מההכשרה העצמית של חודדים ועד העלייה על הקרקע של קבוצת-הכשרה, התעוררו בימי העלייה "הרביעיות"³² לעתים בעיות מיוחדות, כגון:

(א) מצבה הכספית החמורה של ההסתדרות הציונית.
(ב) חוסר עבודה, שבגללו תורע גם מצבה הכספית של קרן-היחסוד, ששימנה את ההתישבות.³³

(ג) מצד שני גרמה האבטלה עוד באביב תרפ"ד—1925 דוקא להביעה להמשך ההתישבות מצדם של כ-100 פועלים ונציגותם, "המרכז החקלאי", שהיכו במושבים ובקיבוצים, לעתים במשך כמה שנים, עד שיגיע תורם להתישבות החדשה.

(ד) גורם נוסף דחף להמשך ההתישבות: העובדה, שבשנת 1926, השנה השלישית ברציפות, נשארו בור וללא עיבוד חקלאי 40,000 דונם מאדמות הקק"ל בעמק יזרעאל.³⁴

(ה) באותו הזמן לא-עמדו לרשותו של ההתישבות החדשה קרקע אלא בשטח רצוף של 36,500 דונם בלבד "בגוש הקישון המזרחי", הנמצא בין הנהל ובין האשק הלא-מצעזע של נוהל קישון, מכיון שגדל מספר המעמרים להתישבות (עקב תגברת העלייה ובגלל האבטלה הנהל), הלכה והחמירה היאבקות בתוך הסתדרות העובדים בין הקבוצות הארגונים השונים לבין "המרכז החקלאי" בקשר להתישבות, עד שלבסוף נקבע התור להתישבות לפי הוותק של כל קבוצה.³⁵

כללית (אחת או כמה), שבה דגו על צורת ההתישבות (קבוצה או מערכת-עובדים), על צורת משק העזר, על ענפיו וגידוליו וכר.³⁷

(ד) אחרי שהאסיפה סיכמה את דיוניה על הנקודות האלו, עובר הענין לתודה, שהוקרת, מברירת ומתייצת: ולבסוף היא גומרת את הדיון בהצעה מסוימת.

(ה) אותה הצעה הוגשה למרכז החקלאי, שעליו לאשר את התוכנית לאחר חקירת התנאים במקום, המיועד להתישבות. בדרך כלל הופעל לחץ על המרכז החקלאי ע"י נציגי הקבוצות, אם האישור המבוקש בושה לבוא בגלל עומס עבודתם של חברי המרכז החקלאי ועקב עיכובים אחרים.

(ו) אחרי שהושג סוף סוף האישור, היו צריכים להשיג קרקע מאת הכרן הקיימת לישראל.³⁸

(ז) במקביל לכך היה צורך לנהל מו"מ עם ההנהלה הציונית בירושלים, כדי שתכניס את ההצעה לתקציבה בשנת הבאה.³⁹

(ח) ההנהיג אמנם אישרה בד"כ עקרונות את הצעת התקציב, אולם "במהרה" מקוצרת.⁴⁰

(ט) בקונגרס הציוני ה'א/א ביישיבה של תרעד הפועל הציוני דגו על ההצעה בד"כ בחיובי, אולם קיצצו כנגיל את כל התקציב. לכן הייתה ההנהלה הציונית בירושלים מחויבת להמשיך את העוהלת לקיצוצים אלו.

(י) לאחר-מכן התחדש המו"מ בין ארגון ההתישבות (המסוים) לבין ההנהיג והמרכז החקלאי וחתר חלילה.

(יא) לבסוף מתחילה "הפעולה המעשית", ו. א. נסיעות (לעתים קרובות) של נציגיו של ארגון ההתישבות

27. כל השליבים הבאים, (וגד - י), לפי מאמרו של ד. ליברמן ב"ביר", ח' טבת תרפ"א-1926, 13.12.26, עמ' 3, בשם: "הרועים בדמעה"; וכן ר' מאמרו של עורך "דבר", כ"ה סכלו תרפ"א-1926, 1.12.26, בשם: "ההתישבות החדשה".

28. השנה את דרישת הפועלים מהקק"ל מסתו תרפ"ד-1923 להבין קרקע להתישבות (ה"פועל המזרחי", ניסן תרפ"ד, עמ' 10; וכן שם, תמוז-אב תרפ"ה, עמ' קפ"ב).

29. בתוכיר הפועלים הנהל תרפ"ג, שהושג לקונגרס הציוני י"ג, עמ' ט"ו (ור' הע' 12). עיקרו של תוכיר זה הוא דרישה על הקבוצות והצעת תקציבן; וכן השתה את החלטותיו של מרכז הפועלים (ובעיקר החלטה מס' ט) מי' תמוז תרפ"ג-1923, 24.6.23 ("התור" תרפ"ג, גיליון לא, ט"ו תמוז תרפ"ג-1923, 29.6.23).

30. השוה, למשל, את "סיכום ההסתדרות הפועל המזרחי בנוגע להתישבות" 28/20.2 (כ"ס שבט תרפ"ג) כהת. 400.

31. כך, למשל, הוגח היסוד ליצירתן של 3 הקבוצות החקלאיות הראשונות של הפועלים תרפ"ג בושידה הציונית השנתית בקולטבת בא' אלול תרפ"ג-1922, 24.8.22, ואלו 3 קבוצות-ההכשרה הראשונות של

הפועלים: "שמואל" ו"ריינס" בפחת-תקוה וקבוצת הכשרה אחת בכפר-אוריה (ה"פועל המזרחי", תמוז-אב תרפ"ה, עמ' קפ"ב; וכן ר' הערה 23; וכן ר' להלן, פרק 3 וד הערות 62-79). כמורכב איפשרו החלטות של הקונגרס הציוני ה"ג את הפעילות ההתישבותית של המזרחי והפעיל המזרחי ביאשיבת תרפ"ד-1923: ייסודו של מושב-העובדים הראשון של המזרחי בחיפון וכן את אייבונג של קבוצת-ההכשרה החדשה של הפועלים: "ההודה הלוי" בש"ת, "צבי" בתורת ר' הנצי"ב בראש-למנה (ה"פועל המזרחי", תמוז-אב תרפ"ה, עמ' קפ"ג), והשוה כ"כ הע' 103, שפמנה מתברר כהוה של הקונגרס הציוני שיכול לחייב את ההנהיג להקים ישוב חדש. ולנקודה זו - ר' במיוחד את ההחלטה מס' 32 של הקונגרס הציוני ה"ו" (ב' 15 הע' 105); וכ"כ ר' להלן פ' ד הע' 228.

32. תרפ"ד-תרפ"ג 1926-1924.

33. אלכס ביון, תולדות ההתישבות הציונית, מהרורה שלישית, תשי"ד, (להלן בקיצור: ביון), עמ' 290.

34. שם, שם.

35. שם, עמ' 291.

לקיים את "ההבטחה" בקשר לייסודה של מושבה מורחית. כ"כ "הוטל על המחלקה החקלאית, שמהסכום של 90.000 פונד, שהוקצב לצרכי העבודה החקלאית. יוקצבו סכומים ידועים, כדי להוציא לפועל את דבר יסוד מושבה מורחית"⁴⁰. וכך מוטבר המשפט הבא, הנכתב 3 שנים לאחר מכן, בדו-היריחון "הפעל-המורחית"⁴¹, ש"עוד בקונגרס הי"ב נתאשרה החלטה אחת על יסוד מושב המורחית", או ההבטחה הנ"ל לא קוימה.

מעניין לציין עוד, גם בגלל התפתחות היחסים בין התנועה הציונית לבין הפה"מ לאחר מכן, שבזמן הדיונים במליאת הקונגרס הי"ב הוספקו דבריו של פרבשטיין, מראשי "המורחית" דאז, ע"י קריאת בנינים: "אולם לא אתם תבנו את הארץ אלא אנחנו!"⁴².

ג) בישיבתה של התנח"צ מי"ב כסלו תרפ"ב—13.12.21⁴³ מקריאים מכתב מהסתדרות המורחית העולמית, בו הם מתאוננים, "שעד היום לא ניתנה מקופת הציונות הכללית ומקרנותיה השונות האמצעים הדרושים בשביל קבוצות החרדים". לכן דורש המורחית "להקציב סכום ידוע מהסכפים, המוקדשים לצרכי התישבות, בשביל שתוף קבוצות של חרדים בעבודה של התישבות". דרישה זו באה אחרי דרישות הכפופות, תקיפות ובלתי פוסקות⁴⁴ מצד ההנהגה המרכזית של המורחית העולמית בירושלים בקשר לייסודה של מושבה מורחית, כי "עדיין לא זכתה היהדות החרדית ולא זכה המורחית לראות אף מושבה אחת חרדית או מורחית, מיסודת מטעם ההנהגה הציונית באמצעות קרנותיה, וזאת אעפ"י ש"היהדות החרדית משתתפת בכל הקרנות הציוניות שתוף חשוב וניכר"⁴⁵.

כצעד ראשון לפעולה ממשית מציע עכשו המורחית להנהיג תוכנית ליישובם של 10—15 משפחות. ולאחר שנציג המורחית בהנה"צ דאז, פרופ' פיק⁴⁶, "דורש, שלא יסתפקו עתה בהבטחות גרידא, כי אם יחליטו החלטה ברורה לתת את האפשרות לגשת מיד לעבודה"⁴⁷.

אם הדרך להתישבות בא"י היתה אז קשה וממושכת, שבועיים קשה היתה דרכם להתישבות של חלוצי הפה"מ⁴⁸ מצד מוסדותיה השונים של ההסתדרות הציונית בכלל, ומצד ראשי המחלקה להתישבות שעל יד ההנהגה הציונית בפרט, כפי שנראה בפרקים הבאים.

3. יחפץ של משרות התנועה הציונית להתישבות

המורחית: ע"י תרפ"ה

כבר בקונגרס הציוני העשירי, שהתקיים כבול בקיץ תרע"א—1911, דובר על התישבות של חברי 'המורחית' בא"י. הצעה כזו לא הועלתה ע"י אחד מצירי 'המורחית' אלא ע"י אחד מנציגי 'פועלי ציון', יצחק בן-צבי (לימים נשיאה השני של מדינת ישראל). את הצעתו זו העצי, לאחר שכמה מצירי 'המורחית' בקונגרס העשירי העלו טענות נגד חילול שבת בישובים החדשים בא"י. על כך הניב בן-צבי באומרו, שאף לו התנגדו ליסוד מושבה אחת בגליל ברוח אנשי 'המורחית', כי כל אחד יכול לבוא ולעבוד בא"י ולא רק כדי למנוח ביקורת⁴⁹.

אולם במציאות הית המצב שונה לגמרי. מן הרגע, שבו התכוננו חלוצים דתיים-לאומיים להתארגן בקבוץ צות-הנישרה לקראת התישבות-קבע, ונקללו בבעיית רבות, הדומות על פי רוב לאלו, שבהן ייתקלו חבריהם ביתר שאח משנת תרפ"ה—1925 ואילך — כפי שנראה בהמשך — בגוון במקרים הבאים:

א) בשנת תרע"ז—1918 עזבה במשך 9 חרדים הקבוצה החקלאית הראשונה של 'הצעיר האי"י' מסניף פתח תקוה⁵⁰. קיומה של קבוצה זו נתבטל לפי 'התור'⁵¹, גם בגלל המשבר בשוק הירקות דאז וגם עקב היותה התנועה הציונית.

ב) בימי הקונגרס הי"ב, שנערך באב—אילול תרפ"א—ספטמבר 1921, התקיימה ישיבה של 'הועדה הכלכלית' שעל יד ההסתדרות הציונית⁵², ובה השתתפו נציגי המורחית וכן ד"ר רופין בתור מנהל המחלקה החקלאית של ההסתדרות הציונית. בישיבה זו הובטח גם ע"י ד"ר רופין וגם ע"י הועדה הכלכלית הנ"ל

40. מכתבו של הרב י. ל. פינשן למחלקה החקלאית שעי' ההנהגה הציונית מי"ח תשרי תרפ"ב—10.10.1922 (בהת. 133 א').

41. 'הפעל המורחית', סיון-תמוז תרפ"ד, עמ' ל"ב.

42. בפרוט. הקונגרס הי"ב, עמ' 242; וכן ר' שם, עמ' 5—650.

43. כל הפרטים על ישיבה זו — לפי פרוט. מס' 19 מיישיבות ההנה"צ בשנת תרפ"ב, עמ' 93.

44. ר' הערה 40.

45. שם.

46. על פרופ' פיק — ר' כרך ד' (תשל"ב) של 'האנציקלופדיה של היהדות החרדית', עמ' 320—322.

47. ר' העי' 43.

36. גרדי, עמ' 128.

37. לפי הפרוט. של הקונגרס הי"ב, עמ' 146. דברים אלו נאמרו על ידי יצחק בן-צבי ביום ר', י"ז מנ"א תרפ"א

—11.8.1911.

38. בשם 'הצעיר האי"י' כינו אז את ארגון צעירי המורחית בא"י.

39. 'התור', כ"ד אדר תרפ"ב—24.3.1922, גליון כ"א—כ"ב, עמ' 41—42.

כנגד אשמה זו עומדות 2 עדויות ברורות וכדלקמן:
 (1) קודם כל מדיגיש הרב פישמן בפנייתו הנ"ל⁴⁸ אל המחלקה הקלאית, שבישיבה הנ"ל של ההנהלה הכלכלית בימי הקונגרס הי"ב⁴⁹ נתקבלה הצעתו של ד"ר רופין, ש"15—20 משפחות, שהתיישבה על אדמת 'אגודת נטעים', תיבחרנה על ידי ההסתדרות הציונית 'בהסכם עם ההסתדרות המזרחי... ותוך רשימה... של משפחות ושל אנשים בודדים המוכשרים להתיישבות זו'.

(2) בתזכיר הנ"ל של הפה"מ, שהיה מיועד — בין היתר — לקונגרס הציוני הי"ג, כפי שראינו⁵⁰, הופיע סעיף מיוחד על ההתיישבות על 'אדמת נטעים' ובו מדרג, ש"המועמדים להתיישבות זו... מצפים כל הזמן לעלות על האדמה". ולכן "החובה מוטלת לגמור פעם את הענין הזה ולהוציא לפועל את ההתיישבות", זאת בעיקר לאור העובדה, ש"מור"ם על דבר התיישבות זו ומשך כבר כשנתיים, ולדאבוננו עוד לא הביא לידי תוצאות רציפות". אמנם "יודעים אנו, שמרובים היו המכשולים שעמדו בדרכו; בכל זאת אי אפשר להצדיק דחיית ענין התיישבות במשך זמן רב כזה".

(ד) בתרפ"ג — 1922/3 עלה בידי הפועל המזרחי לארגן שלש קבוצות קלאיות, כחצי שנה לאחר היווסדו⁵¹. לנתנוע זו הייתה הרגשה, ש"זהו גילינו חרפה מאת היסוד הדתי של השוב⁵², כי עד היום הייתה הקבוצה החקלאית מגופול בידי הפועלים השמאליים והתחפשים; ואכסיומה מקובלת הייתה, כי אין היסוד הדתי מוכשר ומסוגל למעשי יצירה כזו"⁵³. הרב פישמן ביטא הרגשה זו עוד לפני⁵⁴, וזמן קצר לפני הצטרפותו של הקבוצה החקלאית הראשונה של 8 חברי הפה"מ⁵⁵ למשק קיים, כשר"אריה, בחשון תרפ"ג — נובמבר 1922⁵⁶: "בחוגי היהדות החרדית בכלל ובחוגי המזרחי בפרט גדולה ההתמרמרות על ההסתדרות הציונית: מה שבין כל הקבוצות שנוסדו ושנסתדרו על ידי ההנהלה הציונית, איננה במציאות אף קבוצה אחת מזרחית"⁵⁷. ... מכאב הוא הדבר, כי גם במקום שהיתה

הוחלט שעודה בת 3 חברים תידון בשאלה ותביא לישיבה הבאה של ההנה"צ הצעה ממשית בענין זה. ואמנם, בישיבה הראשונה לאחרי"מ, כעבור ימים, מאשרת ההנהלה הציונית את החוזה בין ההנה"צ ומנהל מחלקת ההתיישבות, מצד אחד, לבין נציגי המזרחי, מצד שני, כפי שהוצע על ידי העדה הנ"ל⁴⁸. לפי החוזה קיבל המזרחי את הנה"צ על חלקת אדמה של 'אגודת נטעים'⁴⁹ 10—15 משפחות, אולם התמיכה בהן מצד ההנה"צ הייתה מוגבלת מאד: לא התחייבה ההנה"צ לתת למזרחי אלא 50 לירות מצריות בלבד לכל משפחה בעת התחלת העבודה, וסכום זה לא ניתן בחינם אלא כחלואה בלבד, ואילו "המזרחי קיבל על עצמו את סדור המשפחות ואת האחריות הקשורה עם ההתיישבות האחת".

החוזה בין ההנהלה הציונית לבין הנהלת המזרחי נחתם ב"דן כסלו תרפ"ב — 17.12.1921, 3 ימים לאחר הישיבה האחרונה הנ"ל של ההנה"צ. בשם ההנה"צ חתמו על החוזה ד"ר רופין וי. אטינגר, שעמדו או בראש המחלקה להתיישבות קלאית של ההסתדרות הציונית⁵⁸, אולם כאשר, לאחר כ-10 חודשים, הדבר עדיין לא יצא לפועל, פנה הרב פישמן אל המחלקה הקלאית שע"י ההנהלה הציונית, והוא דורש "בשם ההסתדרות המזרחי... לגשת תיכף (הרגשה במקור) ליסוד המושבה הזאת על אדמת נטעים". בתשובתו מסביר אטינגר⁵⁹, מנהל אותה המחלקה, שהיוזמה ליסוד מושבה "ולסדור כדבר התיישבות 10—15 משפחות מחברי 'המזרחי' על אדמת-נטעים", צריכה לבוא מתמתישים ולא מההסתדרות הציונית. אולם מכיון שכלל הזמן "לא נעשה משהו שום צעד להגשמת הדבר ואף שום הצעה ממשית בנוגע לסדור זה לא הוצעה לפנינו על ידי 'המזרחי'", יש לתלות את הדחייה ביסוד המושבים "בעסקים המזרחיים המטפלים בענין" ולא במחלקה.

48. כל הפרטים על ישיבה זו מבוטאים על פרוט. מס' 20 מישיבה זו, שהתקיימה ב"דן כסלו תרפ"ב—15.12.1921, 101—102.

49. לפי הסעיף הראשון של החוזה בין ה 2 הצדדים, המופיע בלשונותו בפרוט. הנ"ל (בהע' 48), "מעבירה ההנה"צ בא"י לרשות 'המזרחי' את כל זכויות החוזה שבין 'אגודת נטעים' ובין ההנה"צ בא"י מיום 1 כסלו תרפ"ב 8.12.21. על 'אגודת נטעים' — ר' ב"דן, עמ' 34. וכן ר' מברך אברהם, עמודים ראשונים בתולדות ההתיישבות של הפועל המזרחי, כסלו תשל"ד (להלן בקיצור: מברך), עמ' 12—16.

50. ר' במכתב הנ"ל של הרב פישמן בהע' 40.

51. שם.

52. ר' מכתבו מ"ה חשרי תרפ"ג—17.10.22; וראה לעיל.

53. שם.

54. ר' במכתב הנ"ל של הרב פישמן בהע' 26.

53. ר' לעיל בפרק זה; וכן ר' הע' 50.
 54. ר' מברך, עמ' 13.
 55. ר' פרק 1 והע' 10.
 56. על הקבוצות הללו — ר' הע' 31 וכעקר להלן והעדות 53—63.
 57. ור' גם גרדי, עמ' 179.
 58. 'הפועל המזרחי', מ"א תרפ"ג, עמ' ד, וכן ר' גרדי, שם.
 59. במכתבו הנ"ל, הע' 40.
 60. ר' הע' 64.
 61. ההשוואה את דברי הח' גולד בישיבת המרכז של הפה"מ בתחילת תרפ"ג (מתו 1922), כפי שהובאו ב'הפועל המזרחי', שבט תרפ"ג, עמ' כה: "עד היום אין אף

הדרישה האפשרית היסודית שם קבוצה קטנה מורחית, גם שנה המחלקה. החקלאית של משפט הבכורה לקבוצה מצד שמאל...".

היסוד להפעלתן של שלש הקבוצות החקלאיות הג'ל הונח בוועידה הציונית השנתית בקרלסבד בסוף קיץ תרפ"ב — 1922⁶², כלומר יותר משנה לפני שאלו החלו לעבוד. הלכה למעשה קבוצות-הכשרה. וגם כאשר החלו קבוצות אלו ס"ס בעבודתן, לא זכו לקבל מההנה"צ, שבמבזה הכספית היה אמנם קשה⁶³, אלא תמיכה כספית מועטת מאד, כפי שמלגות התלוונות בנדון של כל אחת מקבוצות אלו⁶⁴:

1) בסוף חשון תרפ"ג — נובמבר 1922⁶⁵ נכנסו 8 חברי הפוהמי"ז לפסר-אורייה בהרי יהודה. מהמכשולים הרבים, שעמדו בדרכם ושעכבו בעד התפתחות קבוצתם, נבעו רובם מתנאי המקום הקשים⁶⁶, אולם "המכשול

נקודה דתית אחת בין כל הקבוצות והמושבות, שסידרה ההנהלה הציונית, ואת המעות היה עלינו לתקן".

62. והשווה הע' 31.
63. השווה את מכתבו של פרופ' פיק, נציג המורחי בנה"צ, אל מלמדת ההתיישבות מ' סכת תרפ"ג—26.12.1922 (בהת. 133 א').

64. המקור העיקרי לכל הפרטים (שידורם עליהם בהמשך) על 3 קבוצות ההכשרה הראשונות של הפוהמי"ז — מחוץ למקורות המוכרים במיוחד — הוא תזכיר הפוהמי"ז מקיץ תרפ"ג—1923 (רו' לעיל הערות 12, 29, 56). לתזכיר הזה יש שתי גרסאות, שקיימים הכוללים קטנים ביניהם, אולם דוקא בקשר לפרטים חשובים: נוסח א' הוא התזכיר, שנכתב בכ"ח תמוז תרפ"ג—1923.12.7 והנמצא בהת. 133 ב', ואילו נוסח ב' הוא התזכיר, כפי שהודפס בהיפועל המורחי, מ"א תרפ"ג, עמ' 1—10. וכן ראה מ. חוני, "משדה יעקב עד טירת צבי", ת"א תרצ"ח, עמ' 27; וכן ר' שלמו, "הפועל המורחי בא"י — כרונולוגיה וביבליוגרפיה, תרפ"א—תרפ"ח", עמ' 11—12 (להלן בקיצור: חוני, שלמו). וכן ר' גרדי, עמ' 141, 178.

65. כך התאריך בשתי הגרסאות של התזכיר הג'ל (בהע' הקודמת), אולם תאריך אחר — כ"ח תשרי — מופיע ב"רשימה כרונולוגית של פעולות ומעשים" של הפוהמי"ז מתרפ"א—תרפ"ה מאת ש. בריקא ב"הפועל המורחי", ניסן תרפ"ה, עמ' 3—3 (להלן בקיצור: רשימת בריקא).

66. כגון: (א) תלוקת האדמה ר' (ב) צפיפות גוראה בתצר, שגוראה מצד מינטרי תמור מאד. (והוא את התזכיר מאת חברי הפוהמי"ז בכפ"א אורייה למחל. ההת. מ"א תרפ"ד—11.8.1924 בהת. 197 א'; וכן השווה את הדריח, ששלח ע"י ועד-הבריאות למחל. ההת. 17 ימים לאחר-מכן, בכ"ח מניא — 20.8, והנמצא בהת. 197 ב'; וכן ר' מברך, עמ' 11; וכן ר' גרדי, עמ' 217.)
א) גם המבצ המבוצות היה קשה, כי המקום לא היה מבוצר, ולא היו בו אלא מעט אנשים צעירים, שיכלו להגן עליו. (ר' גרדי, עמ' 217; מברך, עמ' 11).

הכי גדול היה עקוב החקציב מצד ההנה"צ"⁶⁷, דבר שגרם אף לרעב ולמצוקה⁶⁸. במשך חצי השנה, לאחר שנכנסה קבוצת הפוהמי"ז לכפר, קיבלו כל תושבי רק 435 י"מ מתוך כסום של 1200 ל"מ, שהוקצב להם ע"י ההנה"צ. יוגם כסום זה נחלקל קמעא-קמעא ובאחור זמן מרובה באופן שלא יכול היה להביא את התועלת הרצויה".

2) קבוצת שמואל גוסדה בא' כסלו תרפ"ג—21.11.1922⁶⁹ בפתח-תקה על חלק מאדמת פנה"ז, וליתר דיוק: על 120 דונם מאדמתו של ד"ר סלונדי⁷⁰ בעין-גנים, שהתוחרה להם ע"י פרופ' פיק בשם המורחי⁷¹. עשרת⁷² חבריה של קבוצת שמואל השקיעו במשקם יותר מ-200 ל"מ מכספם שלהם, שהסכו משלש שנות עבודתם בארץ. בסכום זה קנו יותר מחצי רכוש הכללי של משקם הצעיר⁷³. מלבד זה קיבלו מהמורחי הלוואה בסך 35 ל"מ, והתנה"צ הקציבה להם 150 ל"מ. אולם גם תקציב זה נתעכב מאד, וחצי שנה לאחר עלייתם על הקרקע, לא קיבלו אלא 50 ל"מ על חשבון תקציבם זה. ולכן "מובן שזה הכביד מאד על מצבם".

3) 12 החברים⁷⁴ של קבוצת ריינס החלו לעבוד — אף הם — על אדמת סלונדי⁷⁵ בטי"ו אדר תרפ"ג—1923.3.3. אנשי קבוצה זו לא קיבלו בהתחלה שום

67. לכל הדריח על קבוצת הפוהמי"ז בכפ"א אורייה — ר' את הדריח על מצבה של קבוצה זו, ובמסמך ע"י אחד מחבריה בשיבת הועד המרכזי של הפוהמי"ז בחו"מ מסת תרפ"ג (ר' 'המור', ז' אייר תרפ"ג—23.20.4, גליון כא, עמ' 19). וכן ר' מברך, עמ' 11.

68. במכתב הג'ל של פרופ' ח. פיק, הע' 63. וכן ר' גרדי, עמ' 217.

69. ברשימת בריקא (ר' הע' 65). וכן השווה את מאמרו של חיים ברוידא: "הללי נתבה" ב'הפועל", י"ז ניסן תשכ"א—31.3.1961, עמ' 9.

70. ר' הערה 63.

71. בתזכיר מופיעה הגירסה "סלפנדי" וכן במאמרו של גשורי (הע' 74), אולם מופיעה גם הגירסה "סאלונדי" (בחוברת "בגנה" בסידרת "מכורה", עמ' 16—17) או "סלונדי" (גרדי, עמ' 141); לרוב כתוב: "סלובנדי" (שלמו, עמ' 12; מברך, עמ' 8).

72. והשווה גרדי, עמ' 141.

73. מספר זה הוא לפי נוסח א' של התזכיר, אולם בנוסח ב' מסופר על 20 חברים (רו' הע' 64).

74. ר' מאמרו של גשורי הג'ל ב'המור', תרפ"ו, גליון כ—כח, עמ' 77 (רו' הע' 16).

75. רק לפי נוסח א' של התזכיר, ואילו בנוסח ב' כתוב: 18 חברים (ר' הע' 64).

76. במאמר הג'ל של גשורי (הע' 74).

77. כך לפי רשימת בריקא (הע' 65). במאמרו הג'ל של ברוידא (הע' 69), במאמרו הג'ל של גשורי (הע' 74), וכן לפי נוסח א' של התזכיר הג'ל (הע' 64). ואילו בנוסח ב' שלו כתוב "איירי" במקום "אדרי" (כנראה טעות דפוס).

4. דרישת הפועלים למשכב עובדים
תרפ"ג – אביב תרפ"ה

המאבק העיקרי של הפועלים על זכותו להתישבות, התחיל לקראת הקונגרס הציוני הי"ד, שהתקיים בקיץ תרפ"ה – 1925. אולם כבר יותר משנתיים לפני כן, בחודש פסח תרפ"ג, החליט בריכת העוד המרכזי של הפועלים⁸⁶ לדרוש "מהתנהלה הציונית בכל תוקף להגשים בהקדם האפשרי את סידור מושבי העובדים, אשר הבטיחה בקונגרס הי"ב, שהתקיים בתרפ"א". במהלכו של קונגרס זה התקיימה ישיבה של העודה הכלכלית שעל-יד ההסתדרות הציונית, ובה הובטח לנציגי המזרחי, "בין היתר ע"י ד"ר רופין, לייסד מושב מזרחי, כפי שארצנו⁸⁷. ובי תמוז תרפ"ג–24.6.23, כשמתכוננים כבר לקונגרס הי"ג, דרוש מרכז הפועלים מאת המזרחי "לעמוד בקונגרס הציוני על הדרישה לסדר שני מושבי עובדים ע"י המזרחי – אחד על אדמת קק"ל ואחד על אדמה פרטית"⁸⁸. וכך מוסברת אז דרישה זו בתזכיר הפועלים על ההתישבות⁸⁹:

"אנו חרשים לנו למותר להדגיש את הזכות שיש להמזרחי לדרוש יסוד מושב על אדמת קה"ק והחובה מוטלת על קה"ק למלאות דרישה זו. אחרי שהמזרחי שמקושי כ"כ הרבה מסירות ומרץ זה עשרות שנים בעבודת קה"ק, הגיעה השעה, שיסדרו לו ס"ס גם מושב מזרחי על הקר"קעות, שנוכחו בכספים אלו".

בינתיים לא התספק ראשי הפועלים רק בהחלטות לקראת הקונגרס הי"ג אלא פעלו גם הלכה למעשה: התנהלו מו"מ בין מחלקת ההתישבות של ההנה"צ לבין "ועד הארגון למושבי העובדים של הפועלים" בפתח תקוה⁹⁰. ובקטבותיו הציעה מחלקת ההתישבות "תכנית התישבות חדשה", ובה נכלל גם מושב הפועל המזרחי⁹¹.

המצעה זו של מחלקת ההתישבות לא יצאה כלום, אולם אין הפועלים מפסיק לפעול ולהכין את ההתישבות שלו ומסעמו. וכך מחליטה מועצת הפועלים, המתכנסת

עזרה מאיזה מוסד שהוא⁸⁴. גם הם הסתדרו באמצעים עצמיים, שחסכו להם משכר עבודתם במרשבה⁸⁵.

לאור עיכובים אלו בהפגרת התקציבים מטעם ההנה"צ, שהובטחו לקבוצת ההכשרה הג"ל, הועדעם העמידו בספק את המשך קיומן דוקא בהתחלת דרכן. לכן מובנת אחת מההחלטות של הועד המרכזי של הפועלים ב"י שבת תרפ"ג – 3.2.1923, שנה הביעו חברי המרכז "את התמרמרותם הגדולה נגד יחסם השלילי של מחלקת ההתישבות ע"י ההנהלה הציונית כלפי קבוצתו ההקליאים בזה, שאינה ממציאה להן את התקציבים, שהוקצבו בשבילן וגורמת להרוס הקבוצות האלו"⁸⁶. גם בריכת הבאה של הועד המרכזי של הפועלים – כחודשיים לאחר מכן – מעיר אחד החברים, ש"יחס מהתנהלה הציונית כלפי קבוצתו הוא רע מאד"⁸⁷. ובאחת מהחלטותיו⁸⁸ דרוש הועד המרכזי מהנה"צ "למלאות את הבטחתה בנוגע לקבוצת פניה"⁸⁹. וכחודשיים לאחר מכן – בי תמוז תרפ"ג – 24.6.23 – מחליט אותו המרכז את ההחלטה הבאה בקשר לקונגרס הי"ג, הקרב בא: "היות שסבילנו מאד כל השנה מהיחס השלילי של מחלקות שונות של ההנהלה הציונית כלפי הפועל המזרחי, אנו דורשים לשתף בכל הוועדות המסדרות ע"י המחלקות הג"ל, כמו התישבות, עבודה וכדומה, בי"כ הפועל המזרחי"⁹⁰. לאור הג"ל טעבי הוא, שבטיכומו של דבר התיחסו בחוגי הפועלים בחוסר אימון להנה"צ על אי-קיום "החוקים הרשמיים", שעשו בקונגרסים בינה לבין המזרחי⁹¹. וכמו-כן היתה להוגים אלו הרגשה ברורה, שבעיקר מחלקת ההתישבות התייחסה אליו באופן שלילי. לא זו בלבד שהרגשה זו היתה מבוססת אלא יחסה השלילי של מחלקה זו כלפי התישבות הפועלים היה בולט ועקב, מהרע, שבו העלה הפועלים את דרישתו להקמת מושבי עובדים הראשון שלו, כפי שנראה בפרק הבא.

86. 'התור', י"א אייר תרפ"ג–23.4.23, גליון כ"ב, עמ' 15.
87. ר' לעיל, פ' 3 ו' 3 ר"ג, והערות 40–45.
88. 'התור', ט"ז תמוז תרפ"ג–29.6.1923, וכן השהת מברד, עמ' 7.
89. 'הפועל המזרחי', מנ"א תרפ"ג, עמ' י"ד.
90. עוד בתרפ"ב החל להתארגן הגרעין הראשון למושבי עובדים של הפועלים (מברד, עמ' 7).
91. ר' סכום ה"מכתבות לפועל המזרחי בנוגע להתישבות", שנכתב בשבת תרפ"ח (אפריל 1928) ע"י אחד מעובדיה הבכירים של מחלקת ההתישבות (להלן בקיצור: תזכיר המחלקה).

78. השהת גרדי, עמ' 178.
79. במאמר הג"ל של גשורי (הע' 74); וכן ר' בתזכיר הג"ל (הע' 64).
80. 'הפועל המזרחי', ניסן תרפ"ג, עמ' לד. וכן ר' מברד, עמ' 11; וכן ר' גרדי, עמ' 178.
81. הישיבה הוה התקיימה בחודש פסח תרפ"ג. הרו"ח על דיוניה מופיע ב'התור', ד' אייר תרפ"ג–23.4.23, גליון כ"א, עמ' 19–20, וכן ר' מברד, עמ' 11.
82. זו התחלת ג' ר', 'התור', י"א אייר תרפ"ג–23.4.1923, גליון כ"ב, עמ' 15.
83. הנונה לקבוצת "שמאל" הג"ל, כפי שמסתבר מהמשך ההחלטה הג"ל (ר' בתע' הקה"מ).
84. ר' ברדי"ה הישיבה הוה ב'התור', י' תמוז תרפ"ג–29.6.1923, גליון לא, עמ' 16.
85. השהת גרדי, עמ' 199.

"להתישב". פנייה זו באה לאחר שהתישבותם בתרפ"ד נדחתה, דבר שפגע בהם קשות. כי הסתמכו על ההבטחות מצד ההנה"צ והמרכז ההקלאי, שהתישבותן תצא לפועל בשנה זו. ולכן לא התחילו קבוצות אלו עבודות חדשות "ולא נעשו בהן שום פעולות לשכלול משקיהם. מלבדן היו עוד קבוצות אחרות, כגון זו בכפר אוריה ו"צבי", שלא היה להן שום בסיס כלכלי והצלחתם היחידה הייתה ההעברה להתישבות"⁹⁷. ומורה מנהלה של מחלקת ההתישבות דאג, שלמה קפלנסקי⁹⁸ — לגבי הקבוצות הנ"ל הראשונות — ש"חברי קבוצות אלו נמצאים מוכשרים מאד להתישבות"⁹⁹. ולכן, כנראה, כללה המחלקה להתישבות מלכתחילה "מושב אחד בשביל הפועל המזרחי" בתקציב "לשנה הבאה". אולם "ביי נתיים נתחהו הקרע במחנה הפועל המזרחי"¹⁰⁰, וכמעט כל קבוצות ההכשרה שלו עברו להסתדרות העובדים הכללית¹⁰¹.

בגלל עובדה זו החתוך קפלנסקי לקבוע את חברי הקבוצות הותיקות 'שמואל', 'ריינס' ו'יהודה הלוי', שעברו להסתדרות הכללית, כמועמדים להתישבות החדשה¹⁰². כוונתו זו נתקבלה בהתנגדות נמרצת מצד ראשי הפה"מ" — ימין (שלא הצטרף להסתדרות כללית), כמו שנראה בפרק הבא.

באביב תרפ"ד — 1924, שיש להפיר "את השומת לב הקה"ק, שהרבה מחברינו, שעברו עד עכשו בקבוצות" הכשרה, צריכים לעבור השנה להתישבות קבועה, והיא מבקשת מאת הקה"ק להביא את זה בחשבון ולהכין בשבילם קרקעות להתישבות בשנת העבודה החדשה"⁹². כלומר בשנת תרפ"ה — 1925.

מלבד בקשתו זו של הפה"מ" מהקה"ק, מתריעים⁹³ מחוגי המזרחי הפה"מ" באותו הזמן — אביב תרפ"ד — נגד "היהס המזרחי והבלתי צודק לקבוצות (ההכשרה) ולמושב של המזרחי"⁹⁴ מצד המחלקה להתישבות — הקלאית של ההנה"צ בכלל ומצד ההנה"צ בפרט, שהתייחסה לקבוצות ההכשרה של הפה"מ" כאל "בנים חורגים"⁹⁵. היה שיללי זה התבטא לפי ה'תור' בכך, שמחלקת ההתישבות הקטינה, בין היתר, "את תקציבו של משק המזרחי" תוך כדי הגדלת תקציבם של משקים אחרים. וכל זאת "מפני הטעם שחסי כסף בקפת ההנה"צ". ותמה על כך העיתון: "אם יש כסף בשביל יתר המשקים, מדוע יגרע חלק של מושב המזרחי?".

לאחר 'פעולות מילוליות' אלו המשיכו הלוצי הפה"מ" לפעול באופן מעשי יותר. בראשית תרפ"ה (סוף 1924)⁹⁶ פנו אל מחלקת ההתישבות קבוצות ההכשרה 'שמואל', 'יהודה הלוי' ו'הגניב' מהסתדרות (הפועל) המזרחי, ודרשו מהמחלקה, ש"תסדר" להם

היה מנציגיו החשובים בכ"ס קונגרסים ציוניים (ר') דוד דהרה, אנציקלופדיה ללוצי הישוב ובוגיו, כרך 1, עמ' 2-2631; ו. שור, אור אישים, כרך ב', עמ' 159-168; א. רגנות, דור תקומה, עמ' 321-322; מ. וינגר, שלמה קפלנסקי, חייו ופעלו, 1971, חלק ב', עמ' 19-29. וכן ר' ב'דישירי ורונשאל, הישבותן של התנועה הציונית בגרמניה, תרפ"ד-1924. מס' 19, עמ' 446; וכן שם, תרפ"ה-1925, מס' 85, עמ' 715. וכן ר' 'העולם', תרפ"ה-1924, גיליון מ"ז, עמ' 955.

99. לכל המשך דבריו של קפלנסקי בפיסקה זו — ר' הע' 96.

100. בעידה הרביעית של הפה"מ", שהתקיימה בחשון תרפ"ה (נובמבר 1924), החליטו רוב חברי הפה"מ" להצטרף להסתדרות הכללית ('הפועל המזרחי', תשרי חשון תרפ"ה, עמ' א-ד; וכן שם, המודאב תרפ"ה, עמ' ק"ב-ק"ד; וכן אהלה, הבטאון של הפה"מ" — שמואל, שהצטרף להסתדרות הכללית, קובץ א', שבת תרפ"ה, עמ' 5. וכן ר' גרדי, בעקר בפרק: 'הועידה הרביעית התק"צ', עמ' 224-263).

101. וכן השות אהלה, קובץ ה', תרפ"ה, עמ' 166.

102. ר' הע' 96.

92. 'הפועל המזרחי', ניסן תרפ"ד, עמ' ט', וכן ר' שם, תמוזאב תרפ"ה, עמ' קפח. וכן ר' גרדי, עמ' 203.

93. לכל הטעות האלו — ר' המאמר: "שיטת המחלקה להתישבות של הה"צ" מאת 'מחויבי היתר' ב'התור' תרפ"ד, גיליון לא, כ"ה ניסן-24/25, עמ' 3-5.

94. הכוונה ל'כפר חייטין'; ור' הערה 110. וכן השות מברך, עמ' 23, 30, ובעקר 36-35.

95. ר' גרדי, עמ' 217.

96. מפיו של מנהל מחל. ההת. עצמו בהתחלת הדיון על הפה"מ" בישיבתה של ההנה"צ ב"יו סיון תרפ"ו-1926.5.30 לפי פרוט. אותה הישיבה, מס' 58 — תרפ"ו (בכרך ד של פרוט. ישיבות ההנה"צ, עמ' 7-196). 97. אהלה, קובץ ה', אביב תרפ"ה, עמ' 17-18.

98. שלמה קפלנסקי נבחר בקיץ תרפ"ד-1924 כחבר ההנה"צ בירושלים מטעם 'פועלי ציון', ונתמנה כ"כ כמנהל המחלקה להתישבות (במשרה זו כיהן 3 שנים). בסמו תרפ"ה-1924 עלה ארצה מאנגליה, שבה עמד בראש המחל. הכללית והכפית של ההנה"צ. עוד לפני מינוי חשוד זה היה ממנהיגיו הבולטים של 'פועלי ציון'. כך

המאבק של הפועל המזרחי על הזכות להתישבות

מאבקו של המזרחי על הזכות להתישבות

לקראת הקונגרס הציוני הי"ד (אביב תרפ"ה); מהקונגרס הציוני הי"ד ועד תוכנית ההתישבות החרישה (קיץ תרפ"ה — קיץ תרפ"ו); הרקע לעלייה על אדמת ורקני (קיץ תרפ"ו — חורף תרפ"ו); ארגון א' (למושבי שבדיים של הפה"מ) על אדמת ורקני והמשך המאבק (חורף תרפ"ו); המו"מ עם הקק"ל על קנייתו של אדמת שיר-אבריק (אביב תרפ"ו); יחסו של המחלקה להתישבות; הלחם המשלב הראשון של הפה"מ על אדמת שיר-אבריק (אביב תרפ"ו — קיץ תרפ"ה); ארגון א'; בכורסא ובשיר-אבריק עד הקונגרס הציוני הט"ו (אביב תרפ"ו — קיץ תרפ"ט); יחסו של המחלקה להתישבות אל התישבות הפה"מ בשיר-אבריק מקיץ תרפ"ט — סתו תרצ"א. החלטת של הנהלת הסוכנות היהודית מא' חשוון תרצ"א והמאורע נגדה; הצעות פתרון של המחלקה להתישבות; המשך המאבק ועד ליסמו"ג (אביב תרצ"א — סתו תרצ"ג).

5. לקראת הקונגרס הציוני הי"ד (אביב תרפ"ה)

על אותה דרישה חזורים ציוני הפה"מ באחת מפגישותיהם הראשונות עם קפלנסקי ב"ב סיון תרפ"ה — 4.6.1925¹⁰⁸, עוד באותו היום הגיש הווע"מ של הפה"מ תזכיר — עם כל הזמור הדרוש — למנהל מחלקת ההתישבות ולהנ"צ¹⁰⁹. בינתיים נסע קפלנסקי למושבי-העובדים של המזרחי, חטין¹¹⁰, שבו פרץ סכסוך חריף בינו לבין יונגסטר, נציג הפה"מ¹¹¹. לאחר שחזר הראשון לירושלים, נשלח מכתב להנהלת הפה"מ מטעם המחלקה להתישבות¹¹², ובו הודגשו בעקר 2 הנקודות הבאות:

ב"ב אייר שנת תרפ"ה — 6.5.1925 פנתה הנהלת הפה"מ במשריו להנהלה הראשית של הקק"ל, כדי "לדרוש להפגש אתנו בדבר אדמה להתישבותנו בקשר עם הקונגרס הציוני ושאלת ההתישבות שתתעורר בו ביום¹¹³. בעקבות פנייה זו התקיימה פגישה, ובה אמר י. אטינגר, מנהגלת הקק"ל, לנציגי הפה"מ, שעליהם להיפגש עם קפלנסקי, "כי הקק"ל מחלקת את האדמה יחד עם מחלקת ההתישבות".

אלום אטינגר העלים או מנציגי הפה"מ את העובדות הבאות¹¹⁴:

(א) התקציב של קבוצות החלוצים יתברר רק אחרי הקונגרס (הי"ד), ואז תעמדה על הפרק גם הצעותיהם. מובן, ש... נודיע לכם את הזמן, שבו תוכלו לשלוח את בא-כחכם לדון אתנו על התוכנית". אלום בסוף המכתב באה הסתייגות חשובה לאור הסכסוך הנ"ל:

(א) ביישיבה משותפת של הנהלת הקק"ל, שהת-קיימה כשלושה חודשי חרשים לפני כן¹¹⁵ עם הנהלתה של מחלקת ההתישבות, כבר נחלקה אדמת הקק"ל בעמק-ירדן בשאל, הידועה בשם גוש הקישון המזרחי לפי הצעתה של מחלקת ההתישבות. זו הייתה הלכת האדמה היחידה, שעמדה או לחלוקה-בין ארגוני ההתישבות השונים.

(ב) "הגנו מוכנים לנהל מ"מ עם כל מי, שישלח אלינו בתור בא-כחכם מלבד עם מר יונגסטר, שהעליב אותנו (את קפלנסקי) בפומבי באסיפה כללית בחטין¹¹⁶". על כך מגיב הווע"מ של הפה"מ¹¹⁷ באומרו, שעל אף "היחס המעליב" מצד "חברי מחלקת ההתישבות בחטין כלפי הסתדרותנו, וזאת "לפי הדרישת, שמסר לנו חברנו", הרי בכל זאת לא יצאנו בפומבי נגד זה ולא חפצנו לעשות מזה סקנדל פומבי".

(ג) כשבועיים לאחר-מכן, בח' שבט תרפ"ה — 2.2.1925, נתאשרה החלוקה זו על פי הצעתו של קפלנסקי, שלא הכניס את הפה"מ להוכיח את¹¹⁸ אעפ"י שזמן קצר לפני כן פנו אליו כמה קבוצות-הכשרה של ארגון זו, כדי ש"יסדר" להם "להתישב", כפי שראינו¹¹⁹.

103. ר' ד"א ב"סקירה על השתלשלות ההתישבות של הפועל המזרחי במשך שש שנים, תרפ"ה-תרצ"א" (להלן בקיצור: "סקירת-תרצ"א). סקירה זו, הכוללת 13 דפים ובהם חומר רב וחשוב, הוגשה ע"י הווע"מ של הפה"מ ל"ד"ר רוטין ב"ב שנת תרצ"א-1.1.1931; וכן ר' א' מכתבו של שרגא לק"ה ולקק"ל מכת"ה אדר"א תרפ"ו-27.2.1927.

104. כל הפרטים על הנושא הזה — מתוך לפרטים שלהם יש הערה מיוחדת — לפי "סקירת-תרצ"א, ד' ח', שבו כתוב דיווח על ישיבה משותפת של דירקטוריון הקק"ל עם נציגי הפה"מ. ב"ב אדר ב' תרפ"ו-21.3.1927.

105. לפי מכתבו של י. אטינגר אל הפה"מ (מב' אדר ב' תרפ"ו-6.3.1927, דף ב') התקיימה ישיבה זו בכ"ו שבת תרפ"ה-22.1.1925, זאלול לפי "סקירת-תרצ"א, דף ח'. התקיימה ישיבה זו 21 ימים לפני כן.

106. "סקירת-תרצ"א, דף ח'; וכן ר' מכתבו של אטינגר ליוע"מ של הפה"מ מי"ד אדר ב' תרפ"ו-18.3.1927.

107. לעיל, בסוף פרק 4 וכן הע' 96.

108. סקירת-תרצ"א, ד' ח'. בפגישתם הקודמת בין 2 הצדדים דרש קפלנסקי להצביא לו את החומר כתב (שם, דף א'). 109. שם דף א'. 110. מושבי-העובדים חטין נוסד ב'ג' כסלו תרפ"ד-11.11.1923. 111. מתוך 40 חבריו חתמו על התזכיר הפוממי [ר' 'החור' תרפ"ו, ג'יון כ"א-כ"ב, כ"ד אדר ב' תרפ"ו, עמ' 77; וכן ר' התזכיר על ההתישבות, שהושג לויעדה הפועלית של המזרחי בדניצא באלול תרפ"ה, ושנתפרסם ב'הד' הנחמיה, ט"ו מנ"א תרפ"ה] (להלן בקיצור: 'תזכיר תרפ"ה'). על 'כפר-חטין' ר' שם, עמ' 13-15; וכן במאמר שבהעברת 93. וכן ר' גרד, עמ' 120-121, 187-190. וכן מברר, עמ' 21 ורא"ל. 111. סכסוך זה נוצל מהו ע"י קפלנסקי — ר' להלן הערות 113 ו-116. 112. מכתבה מה' מנ"א תרפ"ה-26.7.25 בהת. 225 א'. 113. ר' הע' 111. 114. המכתב מי' מנ"א תרפ"ה-31.7.25 בהת. 225 א'.

התגובה הכללית של ועה"פ-הפועה"ם על מכתבה הג' של מחלקת ההתיישבות היחידה, שקפלנסקי "משתמש בהחלט להפגש אתנו"¹¹⁵, ושהוא "זדה בראשונה את המו"מ במחלוא של כסודר שבינו ובין באי-כחנו, החבר וינגסטר"¹¹⁶, ולכן טענה בתוקף הנהלת הפועה"ם, ש"אין לו הירשות לסדר בעצמו את הדבר ע"י מנעו מאב הצירוב עם ב"כ הצירוב מאורגן הוה"¹¹⁷. זאת ועוד. התנהגותו הג'ל של קפלנסקי התפרשה ע"י ראשי הפועה"ם כסירוב "מלסדר את התקציב לעניני התיישבות הלה שנתה החדשה (תרפ"ו)"¹¹⁸. לאור זה מובן, ש"ההע"פ של הפועה"ם שלה מחאה הריפה למחלקת התיישבות ולהנצ"ח נגד יחס כזה מצד מחלקת אחראית, העלוה לגרם נוק רב לעניני ההתיישבות שלנו"¹¹⁹. כן הודיע אותו ועה"פ למחלקת התיישבות¹²⁰, שאנו שולחים העתק ממכתביכם לב"ד הקונגרס (הי"ד), ואנו עושים אתכם אחראים בעד אי-הכנסת התקציב שלנו להתקציב הכללי.

ראשי הפועה"ם החלו, אפוא, לחוש בכיורו ביחסו השלילי של קפלנסקי לתיישבות הפועל המזרחי. ונראה שתחושה זו היתה מבוססת היטב, וזאת גם לאור העובדות הבאות בשלש שנות כהונתו של קפ. כראש מחל. של התת. של ההסתדרות הציונית ולפניה: (א) עוד בדיוני הקונגרס הי"ד, בקרפ"א—1923, היה קפלנסקי ראש המנגנונים האגטיביים¹²¹ מחשמואל למזרחי בכלל ולפועל המזרחי בפרט¹²². (ב) בשיבה משותפת של כל זרמי המזרחי עם סוקולוב, שהתקיימה באביב

1. הנהצ"צ אישרה לועה"פ של הפועה"ם, שאמנם העבירו את הצעות לקפלנסקי עוד לפני הקונגרס הי"ד, כפי שנראה בפיסקה הבאה.
2. קפלנסקי בעצמו הכניס בהצעות מחלקתו לאותו הקונגרס הי"ד הצעת תקציב למרשב"ה-הכשרה של "ארגון א' למרשב"עובדים של הפועה"ם"¹²³. עכ"פ, הועה"פ של הפועה"ם לא היה מוכן להסתפק במצב שנוצר ערב הקונגרס הי"ד. לכן מסר את הצעותיו בקשר לתיישבות בתחילת אב תרפ"ה למר ון-רוזילנד, חבר הנהצ"צ וגיוזרה אן. הלה השיב, שהצעות הפועה"ם "נכנסות בהצעות של הנהצ"צ לקונגרס"¹²⁴, ולפי דרישתו של גובר זה הוגש לו ע"י הועה"פ של הפועה"ם כל החומר לסדור התקציבים והתיישבות החדשה לידי הנהצ"צ. זו העבירה אותו לראש מחלקת התיישבות, שכבר נסע לוונינה, מושב הקונגרס הי"ד¹²⁵.

6. מהקונגרס הציוני הי"ד נקד תוכנית התיישבות החדשה (ק"ן תרפ"ה — ק"ן תרפ"ו)
בהצעתה של מחלקת התיישבות לקונגרס הציוני הי"ד¹²⁶ הכניס קפלנסקי הצעת תקציב של 17.000 לאי"ל "ארגון א' למרשב"עובדים של הפועל המזרחי" (25 משפחות) בתור אחד ממושב"ה-הכשרה. תפקידם

123. ר' "הפועל המזרחי", אייריסון תרפ"ה, עמ' קנב.
124. ועל כך בפיסקה הבאה; וכן ר' מיד בנקודה הקרובה.
125. כך כתב שטרן לבבלי על פתק שבתא. 875.
126. בפרוט. ישיבת הנהצ"צ מ"ז סיון תרפ"ו—30.5.1926.
127. בסוף תזכיר-המחלקה, וכן ר' בהתחלת הפרק הבא.
128. סקירת-הרצ"א, דף א'
129. כך בתשובתה של הנהצ"צ לועה"פ של הפועה"ם מ"ד מג"א תרפ"ה—5.8.1925; וכן סקירת-הרצ"א, דף א' ותזכיר-הרפ"י, עמ' עה; "הפועל המזרחי", תמוז-אב תרפ"ה, עמ' רלד.
130. תזכיר-המחלקה; וכן ר' הע' 129.

115. סקירת-הרצ"א, דף א'.
116. עמ' ע"ה של התזכיר, שנשלח ע"י הועה"פ של הפועה"ם להנצ"צ ב"ט שבט תרפ"ו—3.2.1926. תזכיר זה התפרסם אח"כ כולו בספר: "שנתיים" כאמור; "מושב"עובדים חדש של הפועל המזרחי (פרשת דברים בינינו ובין הנהצ"צ)", עמ' ע"ד-פ' (להלן נשתמש בקיצורים הבאים; ולתזכיר "תזכיר-הרפ"י", ולמאמר כולו — שנתיים).
117. סקירת-הרפ"י, עמ' ע"ה.
118. "הפועל המזרחי", תמוז-אב תרפ"ה, עמ' רלד.
119. שם.
120. ר' הע' 114.
121. ב"ד"ח הקונגרס הי"ד) ברמנית, עמ' 446; וכן "התור", ה' אלול תרפ"ג. גליון לת, עמ' 16. ובד"ח הקונגרס הג'ל, עמ' 131, מסומכים דבריו בנכח הכללי כדלקמן: "לא היה לנו אף פעם ספק, שתנועת המזרחי תפתח לתנועה ריאקציונית וקלירקלית, כמו כל תנועה משתמשת בדת כנושא פוליטי"; וכן ר' שם, עמ' 101. ונביא זוכה כתוב גם מ. הינדס ב"העולם", י"ח סיון תרפ"ד—24/20.6.24, עמ' 482—484. במאמרו: "הצירי נות והאחריות-הקטיות", והלכות בש נציג המזרחי ואחד מראשי "המג שטרוב" על גישתו האנטי-מזרחית של קפלנסקי — ר' ב"ד"ח הקונגרס הי"ג, עמ' 449.

115. סקירת-הרצ"א, דף א'.
116. עמ' ע"ה של התזכיר, שנשלח ע"י הועה"פ של הפועה"ם להנצ"צ ב"ט שבט תרפ"ו—3.2.1926. תזכיר זה התפרסם אח"כ כולו בספר: "שנתיים" כאמור; "מושב"עובדים חדש של הפועל המזרחי (פרשת דברים בינינו ובין הנהצ"צ)", עמ' ע"ד-פ' (להלן נשתמש בקיצורים הבאים; ולתזכיר "תזכיר-הרפ"י", ולמאמר כולו — שנתיים).
117. סקירת-הרפ"י, עמ' ע"ה.
118. "הפועל המזרחי", תמוז-אב תרפ"ה, עמ' רלד.
119. שם.
120. ר' הע' 114.
121. ב"ד"ח הקונגרס הי"ד) ברמנית, עמ' 446; וכן "התור", ה' אלול תרפ"ג. גליון לת, עמ' 16. ובד"ח הקונגרס הג'ל, עמ' 131, מסומכים דבריו בנכח הכללי כדלקמן: "לא היה לנו אף פעם ספק, שתנועת המזרחי תפתח לתנועה ריאקציונית וקלירקלית, כמו כל תנועה משתמשת בדת כנושא פוליטי"; וכן ר' שם, עמ' 101. ונביא זוכה כתוב גם מ. הינדס ב"העולם", י"ח סיון תרפ"ד—24/20.6.24, עמ' 482—484. במאמרו: "הצירי נות והאחריות-הקטיות", והלכות בש נציג המזרחי ואחד מראשי "המג שטרוב" על גישתו האנטי-מזרחית של קפלנסקי — ר' ב"ד"ח הקונגרס הי"ג, עמ' 449.
122. שם, עמ' 132.

נתקבלה ההחלטה על יסוד החומר, שהנהלת הפהמ"ז הגישה לקונגרס היי"ד באמצעות ווירווילנד, גובר הסוכנות דאז¹⁴⁰. ורק כך אפשר גם להסביר את העובדה, שכמעט בכל תוזכי, סקירה או מאמר, שהופיע לאחר-מכן, במשך יותר מ-7 שנים, בחוגי המזרחי והפהמ"ז על התישבות, מתייחסים לאישורו של הקונגרס היי"ד בקשר להתישבות הפהמ"ז, שאמנם לא הוזכר במפורש באחד מדוחי הקונגרס היי"ד, אולם אישורו זה היה חלק מתקציב המחלקה להתישבות, שהחזיק בתור שכזה ע"י הקונגרס הציוני היי"ד.

נוסף לכך קיימות גם כמה וכמה עדויות ברורות, המאשרות, שאמנם הוחלט בקונגרס היי"ד על התישבות הפהמ"ז:

(א) בשיחה, שהתנהלה כחודשיים לאחר הקונגרס היי"ד בין פלנסקי לבין ציגיי הפהמ"ז, הסביר ראש מחלקת התישבות, שבהצעתו לקונגרס בקשר למושב החדש של הפהמ"ז התכוון שיתישבו בו חברים וקבוצות מסוימות, השייכות לארגון א' למושבי-עובדים של הפהמ"ז, ושנכנסו להסדרות הכללית¹⁴¹. עכ"פ מדבר פלנסקי פה על מושב חדש של הפהמ"ז, שאת תקציבו הוא בעצמו הציג לקונגרס היי"ד, כפי שכבר ראינו¹⁴².
(ב) באחת משיבות הנהגה באיבי תרפ"ו, שבה השתתפו גם ציגיי הפהמ"ז, הביעו גם הקול, קיש, יו"ר הנהגה, וגם שפרינצק את דעתם, שההתישבות החדשה, שהוחלט עליה בקונגרס (היי"ד) בשביל הפועל המזרחי, שייכת להפעל המזרחי הנמצא במזרחי¹⁴³.
(ג) גם בשיבת הנהגה הנ"ל בקיץ תרפ"ו¹⁴⁴ התייחס פלנסקי לטענתם של ציגיי הפהמ"ז, כי המושב שהוחלט עליו ייבד להם¹⁴⁵. אולם איננו דן איתם אלא על השאלה, מי מייצג את ארגון א' למושבי עובדים של הפהמ"ז: הפהמ"ז – ימין או הפהמ"ז – שמאל, שעבר להסדרות הכללית¹⁴⁶. ופלנסקי

של מושבים אלו היה להכשיר תלוצים למושבי עובדים חדשים¹⁴⁷. זה מוכח גם מהעובדה, שהתקציב הנ"ל היה כלול בסיני, שנקרא בשם: "התנן הדרוש לבסוס מקי התישבות החדשה, כבוש והכשרה בשנות תרפ"ה-תרצ"ה". ובהערה הוסיף עוד פלנסקי להצעתו הנ"ל: "מספר המתישבים המלא לפי תוכנית הארגון (א' למושבי-עובדים של הפהמ"ז הנ"ל) 60-80 משפחות לפי האדמה שברשותו"¹⁴⁸. על אף כל זאת טען פלנסקי לאחר הקונגרס הציוני היי"ד, שהפהמ"ז לא הגיש לו את החומר ושלא קבל ממנו שום הצעה, את טענתו זו השמיע פלנסקי גם בפגישתו עם ציגיי הפהמ"ז, כחודשיים לאחר הקונגרס היי"ד¹⁴⁹, וגם בשיבת הנהגה הנ"ל בקיץ תרפ"ו¹⁵⁰.

החלטות הקונגרס היי"ד שפורסמו, אינן אמורות אמנם כלום על הקמת מושבי-עובדים לפהמ"ז¹⁵¹, וגם בהחלטות התקציב, שפורסמו, לא מוזכר כלום על כך¹⁵². אולם ככל ואת ברור הוא, שהתקבלה בקונגרס הציוני היי"ד – באחת¹⁵³ מועדות הקונגרס¹⁵⁴ – החלטה כללית בקשר לתקציב הקבוצות וההתישבות החדשה, שממנו צריכים להנות "כל הזרמים האי" שבהסתדרות הציונית: מעמד בינוני, ספרדים, הסת' הכללית, תמיגים, הפועל המזרחי וכו'¹⁵⁵. ולגבי התישבות הפהמ"ז

131. מכתב מהיועץ"ם של הפהמ"ז למחל. ההת. מא' מרחשוון תרפ"ח—27.10.1927; וכן בסקירת-תרצ"א, דף ר' י, וכן גרד, עמ' 218.
132. ר' הע' 130.
133. בי"ט חשון תרפ"ו—6.11.1925; ור' בסקירת-תרצ"א, דף א', ור' להלן בפרק זה הערות 157-158.
134. בי"ז סיון תרפ"ו—30.5.1926; ור' פרוט. ישיבה זו, מס' 58 – תרפ"ו; ור' הע' 126.
135. והשזה את הדו"ח על "החלטות הקונגרס היי"ד בעניני התישבות" ב"העולם", תרפ"ה—1925, עמ' 766. ואמנם נכונים דברי בבלי בפולמוס, שהנהגה 6 שנים לאחר מכן מעל דפי העיתונות הדומים בא"י, בקשר לשאלה "מה הוחלט בקונגרס היי"ד, "שלא צדק ר' בנימין, במאמרו "פרישה עצובה" ב"הארץ" מטי"ו אלול תרצ"א—28.8.1931, כאשר כתב: "הקונגרס היי"ד החליט תמיגית על התישבות הארגון של הפועל המזרחי". ור' בהמשך, ו' 12 ובעקר הע' 728.
136. ופ"ה את "הצעת-התקציב של ועדת-התקלאות", שהר ישה לקונגרס היי"ד ב"העולם" מרפ"ה—1925, עמ' 137. יש להנחיש, שהיתה זו הוצעה לפני התישבות שעל ר' הקונגרס היי"ד, והשזה פ' 10 והע' 425.
137. ר' להלן בפרק זה והע' 160; ור' בהערה הבאה. בא"צ לא נמצאו הפרוטוקולים של ישיבותיה של ועדת התישבות בקונגרס היי"ד, ור' גם לעיל, פ' 3, סניף 2, שבו מסופר על ישיבה של הוצעה להכללית בעת הקונגרס הציוני היי"ד, ש"שהחליט על ייסודה של מושבה מזרחית. גם היום ישנו החלטות חשובות, שאינן מתקבלות במליאת הכנסת אלא באחת מועדותיה, ולכן אינן מתפרסמות בידיני הכנסת".
138. סקירת-תרצ"א, דף א'; וכן בתוכנין – תרפ"ו, עמ'

140. רעו; וכן שם, קודרה 3 של המסקנות; וכן ר' להלן בפרק זה והע' 160.
141. סקירת-תרצ"א, דף א'; וכן להלן והע' 159. וכן לעיל, בסוף פ' 5 והע' 128.
142. השיחה הוו הנהגה, כנראה (ר' להלן בסוף הערה זו), כיצד חשון תרפ"ו—10.11.1925, כמו שמוזכר בתוכנין המחלקה; וכן בירד מפנקס של מר פלנסקי"ם ביהות. 290 ג', ובדף זה נוסכמה כל השיחה הוו, ור' גם סקירת תרצ"א, דף ח' (לפי מקור זה לא התקיימה הישיבה הנ"ל אלא בי"ט חשוון—6.11.), עכ"פ בכל 3 העדויות האלו נוסכמה השיחה באופן זה; ור' להלן הע' 161.
143. ר' בסוף פ' 5 והע' 127.
144. סקירת-תרצ"א, דף ג'; וכן מכתב מנהגלת הפהמ"ז להנהגה מט' תמוז תרפ"ו—21.6.1926.
145. ר' הע' 134.
146. על פרשה זו – ר' לעיל, פ' 4 והע' 100; וכן ר' בהמשך והערות 162, 165.

על אף כל זאת הממשיך פלנסקי את הפועל המורחי מרשימת יתר הארגונים, הממוכנים להתישבות, בהצעתו "להנהיג" מכ"ח תשרי תרפ"א—16.10.1925. בהצעה זו הציג פלנסקי את הקניז ההתישבות בהתאם להחלטת הקונגרס הי"ד ליתר הארגונים כלבר (=המעמד הבינוני, ספרדים, סוסקין, הסתי הכללית ותמינים¹⁵³) ולא להפועל המורחי. 5 ימים לאחר מכן, בג' חשוון תרפ"א—21.10.25, פנת הועה"פ של הפהמ"ז אל פלנסקי, ודרש "להיעזר איתנו שגיבה על סדר ענין התקציב להתישבות בשבילנו"¹⁵⁴. ולאחר שמכתב זה לא נענה, נכנס הח' יונגסטר, לשטרן, עורר המחלוקת להתישבות, שענה לו על שאלתו בקשר לכך, "שמפאת שסכסכו של פלנסקי עם הח' יונגסטר, אינו רוצה (קפ.) להפגש עם נציגי הפהמ"ז"¹⁵⁵. עמדה אחרונה זו סותרת בפירוש את עמדתה של אותו קפ. נשלחה חדשים כלבר לפניך¹⁵⁶. אחרי דין ודברים נוספים התקיימה ט"ס גנישה בכ"ג חשוון תרפ"א—10.11.1925 בין פלנסקי לבין שרגאי וזכא, 2 נציגי הועה"פ של הפהמ"ז¹⁵⁷. בשיחה זו העלה מנהל מחלקת ההתישבות בעקר את הטענות הבאות:

(א) היות ולא גישרו את החומר לפני הקונגרס הי"ד ולא נפגשו איתו לברור הדברים, הוא לא לקח בחשבון את ההתישבות הפועל בהצעתו הנ"ל להנהיג מכ"ח תשרי תרפ"א—16.10.1925.

נציגי הפהמ"ז חזו נגד הנימוק הזה, שגראה להם "בלתי צודק" — ובצדק — כי הם פנו "להנהיג" ולא פלנסקי עוד ב"ב סיון (תרפ"א), כשלהש חדשים לפני הקונגרס¹⁵⁸, ורק הוא השתמש מלהפגש אתנו. ובכל אופן כל החומר היה לפניו לפני הקונגרס ובשעת הקונגרס, כי החומר הומצא לו ע"י הנהג"צ¹⁵⁹, וגם חברינו בקונגרס מסרו לו את כל החומר". ועוד טענו נציגי הפהמ"ז¹⁶⁰: "מלבד זה מדוברת באופן ברור ההחלטות של הנהג"צ ותודותיו, שיש פתן צריכים כל הורמים האי" שבחותרות הציונית ליהנות מתקציב הקבוצות וההתישבות החדשה".

(ב) לאחר מכן¹⁶¹ הודיע פלנסקי לבני שיחו, "שאמנם הוא נגש לסדר מושב"עובדים להפועל המורחי בהתאם להחלטת הקונגרס, אולם הוא חושב, שהקונגרס

מציע לבסוף בעצמו, שעל שני הצדדים "להתחלק במושב שאש"י"¹⁴⁸.

(ד) באחד ממכתביו מקיץ תרפ"ו למחלקת ההתישבות כתב י. אטינגר מנהלה הקק"ל — ולאחר שדרישות הפהמ"ז נבדקו ונמצאו מוצדקות¹⁴⁷ — "שהקונגרס הציוני הי"ד אשר תקציב להתישבות של הפהמ"ז", ולכן "צריך לספק את תביעת הפועל המורחי לאדמה והתישבות ושיש החתיבות על כך כלפני מצד הקק"ל המחלקה להתישבות וקלאית"¹⁴⁸.

(ה) כהחדש לאחר כתיבת המכתב הנ"ל, בד' חמוז תרפ"ו—4.7.1927, כותב הרב ברלין, מראשי המורחי העולמי, לקפלנסקי "על אדמות המושב של הפועל המורחי... הלא החלטת לשם התישבות זה באה מן הקונגרס מלפני שנהיים" (כל' הי"ד)¹⁴⁹.

כללו של דבר: היה, אם כן, ברור גם למורחי ולפהמ"ז וגם לקפלנסקי עצמו, שבתקציב, שאושר ע"י הקונגרס הי"ד, נכלל גם התקציב לייסודו של מושב"עובדים של הפהמ"ז. ואפילו הטיחה המחלקה להתישבות, על שבעות לאחר הקונגרס הי"ד, ב"ט תשרי תרפ"ו—7.10.1925 את התישבותם של 40—60 משפחות¹⁵⁰ במקום 80 המשפחות, שנדרשו ע"י "הקבו" צות של הפועל המורחי שהתארגנו למושב"עובדים¹⁵¹. ומסביר על נציגיה של המחלקה להתישבות במכתבו הנ"ל, שהספרים האלו (40—60) הם "לפי השטח, שיש לרשתנו להתישבות שנה זו ולפי מספר המועמדים להתישבות". ולתוכנו של מכתבו זה ניתן עוד אישור נוסף, כ"ש שבעות יותר מאוחר¹⁵², במכתב אחר מהמחלקה לודע הארגון של קבוצות הפהמ"ז הנ"ל.

146. אתר לגמרי ושלילית נראית תגובתו של פלנסקי כחצי שנה אחריו, לאור שהמרכז העולמי של המורחי הוציא לו בכ"ג סלוו תרפ"ו—26.11.25 את נוסח המחלוקת שנתקבלה בוועידה העולמית של המורחי באנטורפן בסוף קיץ תרפ"ו. וזה עיקר לשון ההחלטה: "הועידה מביעה את משאלתה ודרישתה מהמרכז העולמי לעשות את הוציגים הדרושים... בשביל יסוד מושב של הפועל המורחי, כפי שהוכנס בקונגרס הי"ד" (ר' בהת. 368). על החלטה זו מגיב פלנסקי, 3 שבעות לאחר שקיבלה, בציונית גדולה: "לא ברור לנו לאיזו החלטה מכוונת ההחלטה הנ"ל" (ר' שם). ור' הלון, מיד בהמשך המחקר.

147. והשנה את מסקנות הבדיקה של הנהלת הקק"ל באביב תרפ"ו (ר' הלון, פ' 9 והע' 357).

148. מכתבו של אטינגר מא' סיון תרפ"ו—1.6.1927.

149. סקירת-חריצ"א, דף ב', וכן השנה את מכתבו של משה שפירא למחלקת ההתישבות מא' חשוון תרפ"ו—27.10.25.

150. לאחר שבבילי נחמנו במקומו של פלנסקי.

151. מכתב מח"ב המחלקה מ"ב"ש תשרי תרפ"ו—7.10.1927; וכן ר' תוכזיר-המחלקה.

152. מכתב מ"ב"ש תשרי תרפ"ו; וכן ר' החלת פ' 2 והע' 25. 153. בכ"ג חשוון תרפ"א—13.12.1925; וכן ר' תוכזיר-המחלקה.

154. שם.
155. סקירת-חריצ"א, דף א'.
156. שם; וכן תוכזיר-תרפ"ו, עמ' עה.
157. ר' לעיל, בהחלת פ' 5 והערות 111, 113.
158. דריה מפורט על כל השיחה מופיע גם בסקירת-חריצ"א, דף א', וגם בתוכזיר-חריפ"ו.
159. ר' לעיל, בהחלת פ' 5 וכן הע' 109.
160. ר' בסוף פ' 5 והערות 128—129; וכן בהחלת פ' 6 והע' 140.
161. לפי תוכזיר-חריפ"ו הועלה הנימוק השני הזה ב"שיגיבה שהיתה אחרייך".

לא השתכנעו בני שיחו, העלה בפניהם נימוק חדש¹⁶⁶: שאין לו אמצעים כספיים וגם אין לו עוד קרקע עבור מושב חדש של הפהמ"מ, מכיון שחילק את כל הקרקע בין יתר הארגונים. לאחר מכן הציע לניצני הפהמ"מ את שתי האפשרויות הבאות:

- (1) "לסדר מושב משותף עם חברי הפועל המזרחי שבהסתדרות הפהמ"מ";
 - (2) "לסדר מושב לשני חצאין, כל אחד לשלשים מתישבים, שיחולק באופן שווה בין שתי ההסתדרות של הפהמ"מ"¹⁶⁷.
- ניצני הפהמ"מ לא קיבלו את הצעותיו אלו מה"טעמים הבאים:

- (1) "שוה יגרום לסכסוכים והכוחים המדיים, שיגרום לחריגה את חורבנו של המושב";
- (2) "שלפי החלטת הקונגרס יש לנו זכות למושב שלם, ואי אפשר להסכים לוותרים על חשבון 30 מחברינו, המחכים להתישבות כחמש שנים, בעת שחברי הפועל המזרחי שבהסתדרות הכללית נכללים בהתישבות של ההסתדרות הכללית"¹⁶⁸.

לאחר-מכן בקש קפלנסקי "להמציא לו את החמר ביחד עם רשימת המועמדים להתישבות, ואחרי שהוא יעבור עליהם יתן לנו את תשובתו"¹⁶⁹. עוד באותו היום העבירו לו ניצני הפהמ"מ העתקים מכל החומר, שהמציאו לו עוד לפני הקונגרס היי"ד¹⁷⁰.

כאשר במשך כשבועיים לא קיבל הוועד"פ של הפועהמ"מ שום תשובה או הודעה מקפלנסקי, פנה ניצני הפהמ"מ בו כסלו תרפ"ו—1925.11.24 הן להנהלה הציונית, כדי שתשפיע על האדון קפלנסקי "לסדר התישבותנו"¹⁷¹, והן למרכז העולמי של המזרחי, כדי שישפיע על הנהגה"צ "לסדר ... בהקדם האפשרי ... את סדרו המושב החדש (ש) אינו סובל דחוי"¹⁷². לאחר שלא נתקבלה תשובה מהנהגה"צ על המכתב הגיל (מו' כסלו), פנה הוועד"פ במכתב שני לקפלנסקי בסיו' כסלו תרפ"ו—1925.12.2, ובו סיכם הטענות, שנציגי הפהמ"מ העלו בשיחתם אתו בכ"ג חסון תרפ"ו—

התכוון לאותה חברי הפועל המזרחי, שהם חברים בהסתדרות הכללית"¹⁶².

ניצני הפהמ"מ הבינו על כך בתקיפות וטענו, שקיימת "רק הסתדרות אחת של הפהמ"מ", זו שנמצאת בתוך הסתדרות המזרחי ושגאליה התכוון הקונגרס (היי"ד) בכל החלטותיו... וגם בנוגע להתישבות נכללות דרישותיהם של הפועלים המזרחיים שבהסתדרות הכללית בדרישות הכלליות של המרכז החקלאי למחלקת התישבות של הנהגה"צ. וברור הדבר, שכמו שאין המרכז החקלאי דורש מהנהגה"צ התישבות מיוחדת למפלגת הפועל הצעיר, לאחדות העבודה ולזרמים הנונים המאוחדים בו, כן אין הוא יכול לדרוש באופן יוצא מהכלל התישבות מיוחדת בעד הפועל המזרחי-שבהסתדרות הכללית"¹⁶³.

הוסיפו וטענו בקשר לנקודה זו חברי הפהמ"מ¹⁶⁴, ש"בקונגרס נחאשר... תקציב לשכות עבודה... הפועהמ"מ. הוא קפולנסקי בעצמו הודה, שאלה תקציבים אשרו בשבילנו ולא בשביל הפועהמ"מ שבהסתדרות הכללית, ומה ראה דוקא את תקציב ההתישבות של הפועהמ"מ ליוחס להפועהמ"מ שבהסתדרות הכללית"¹⁶⁵.

(ג) לאחר שקפלנסקי הבינו, שגם מנימוקו השני

162. סקירת-הרצי"א, דף א'; וכן ר' לעיל והע' 141.
163. ר' העי' 160.
164. סקירת-הרצי"א, דף ב'.
165. א' לנישתם זו של ניצני הפהמ"מ הסכימו גם קול.

(ק"ש, יידי הנהגה"צ דאן, וגם שפרינצ' בישיבת הנהגה"צ ביי"ו סיון תרפ"ו—1926.30.4) [סקירת-הרצי"א, דף ג'; ור' לעיל והע' 143; וכן ר' מכתבו של ש. ה. לנדוי מ"ג ניסן תרפ"ו—1926.28.3 למחלקת התישבות בקשר לדעתו בו של ק"ש. (בהמשך מכתבו זה נותב מנהיג הפהמ"מ בין היתר: "ישתמשות הנהגה"צ בענין זה עשית ר' לעזור השדים בנוגע לתונת מחלקת התישבות ברב ההוצאה לפועל של החלטת הקונגרס האמריקני"); וכן שהה את מכתבו של הרב ברלין מדי תמוז תרפ"ו—1927.4.7. (סקירת-הרצי"א, עמ' 9).]

בן קודמה זו הודגשה וחבריה היטב גם עיי' פרופ' פיק, ניצני המזרחי' בהנהגה"צ, בישיבתו של גוף זה ממי"א אדר תרפ"ו—1926.3.3. בהמשך דבריו הסביר את זה. פיק את פירושו של קפלנסקי את החלטת הקונגרס היי"ד בקשר לפהמ"מ: "גם למזרחי וגם לי ישנו הירושם... שרוצים רק להשתמש מהתחייבות זו...". (ור' דברי ש. ה. לנדוי הגיל' בהע' זו), ופרופ' פיק חזר על אותו הטענות בישיבת הנהגה"צ הגיל' ביי"ו סיון תרפ"ו. באותה ישיבה הסכים גם קפלנסקי לפירושו של פרופ' פיק בענין הנדון, אולם בישיבת הנהגה"צ מ' טבת תרפ"ו—1926.10.12 שוב דגל קפלנסקי בעמדתו העדימה, ולכן חזר אז — שוב — פרופ' פיק בתקיפות על פירושו שלו הגיל'. (וכן שהה את מכתב הוועד"פ הפהמ"מ אל הנהגה"צ מן תמוז תרפ"ו; וכן ר' סקירת-הרצי"א, דף ד'; וכן ר' את מאמר המערכת של 'נתיבה', ר' תמוז תרפ"ו, עמ' 45).

(ג) גם תוכיר-המחלקה הקצר והחשוב מטעם, שה"פ"ר המ"מ... כל הזמן צמד על תבישתו... לסדר מושב חדש של הפהמ"מ ימיני".
(ד) גם פס"ד של הרבנות הראשית לאיי' מאותו הזמן הוציק את עמדתו של הפהמ"מ הימני, שהוא הממשך החוקי של הפהמ"מ לאחה הפילוג (גרדל, עמ' 255).
166. המשך השיחה בעיקר לפי תוכיר-הרצי"א, עמ' ע"ו, וסקירת-הרצי"א, דף ב'.
167. תזכיר-הרצי"א, שם.
168. שם, שם.
169. שם, שם.
170. סקירת-הרצי"א, דף ב'.
171. שם, שם.
172. המכתב הזה בהה. ג' 290.

הפה"מ עמדו על דרישתם והסבירו לו, שלפניהם עומדת שאלה עקרונית: אם הפה"מ ייכלל בכלל בתוכנית ההתישבות החדשה או לא, על כך ענה, שיפנו אליו בכתב.

לאחר שכבר למחרת מילאו את בקשתו זו¹⁷⁰, תוך דרישה שיקבלו מילוא ברורה לעצם שאלת ההתישבות של הפה"מ, ענה להם מנהל מחלקת ההתישבות לאחר כשבוע ימים, כ"ח טבת תרפ"ו—26.4.1926. הוא כותב להם "דבר חדש לגמרי": שאין מקום לכל אותו הוכוח: מי נקרא בשם "הפעול המורח"י", מכיון שהוא התכוון בהצעותיו לקונגרס היידי "לא כהתישבותם של חבר הסתדרות פוליטית זו או אחרת, כי אם לקבוצים הידועים לנו בהכשרתם החקלאית"¹⁷¹. ואילו כל השאלות העקרוניות, הנגזרות מהתישבות ולוכות ההתישבות, יבא בעצמם בפני ההנה"צ.

לאחר תשובה זו של קפלנסקי חיכה הווע"פ של הפה"מ להחלטת ההנה"צ. כעבור כמה שבועות של המתנה פנה אותו ועה"פ בשבת¹⁸¹ תרפ"ו להנה"צ בתזכיר מפורט, ובו גוללו את כל הירשפה של מאבק הפה"מ על הזכות ההתישבות עד אז; כן דרשו החלטה עקרונית בנוגע להתישבות, וחשבו הוא הסיכום הבא של המסקנות בסוף התזכיר הזה:

"מכל זה יוצא, שכל כונתו ורצונו של מנהל מחלקת ההתישבות, לדהות באמצעות חילוצים, אמתלאות ופולפולים שונים את דבר סדור מושבי העובדים החדש לחברי הסתדרותנו... ולהעמידנו אח"כ... לפני עובדה של מצואות.

יחס כזה... עלול לגרום לסכסוכים... בתוך הסתדרות הציונית... ואולם אם היחס אלינו מצד המחלקה (ההתישבות) לא ישתנה, ודרישותינו ביחד עם זכויותינו, המוכרות ע"י הקונגרס (היידי), לא תמצאנה ספוק נכון ומתאים — נהיה נאלצים למורת רוחנו לאחוז באמצעים של מלחמת מגן על הצנינים החיוניים של חברינו הפועלים. והאחריות עם התוצאות תחולנה על ראשי אלה, המביאים לידי כך ביחס השלילי אלינו ושל אלה שבידם היה למחות ולא חמו.

כדי למנוע בעד כל זה, הנוו מבקשים ודרישים מאת ההנה"צ... (ההדגשה במקור) לאשר כפרינציפם ובאופן צורך את החלטת הקונגרס האחרון ולתת הוראות למחלקת ההתישבות ברבר סדור מושבי עובדים וההתישבות החדשה להפעיל המרוחק, הרוצאת לפועל"¹⁸².

10.11.1925. גם כעת לא נתקבלה תשובה, אעפ"י שקפ. נדרש לתח "החלטה ברורה" לטעות המכתב¹⁷².

על תגובתו של הפה"מ על ייחסי עם מחלקת ההתישבות בכלל ועם מנהלה בפרט כבר בשלב זה, אפשר ללמוד יפה משני העניינים הבאים:

(א) במרוצת "אנשי אמונים" של הפה"מ, שהתקיימה בירושלים בסוף סתו תרפ"ו — מחצית בדצמבר 1925, הוחלט בין היתר "להביע את מחאתה הכי חריפה (של המועצה) נגד היחס המעליב של... מחלקת ההתישבות כלפי הפועה"מ". כמ"ן כן מביעה המועצה את מחאתה הנמרצת נגד הדי"צדידיותו של מנהל המחלקה לסדור עניני ההתישבות ודורשת מהועד הפועל (של הפה"מ) לעמוד בכל התוקף על דרישותיו ולא לעשות שום ויתורים. אם היחס לא ישונה לטובה — על הוועד הפועל להוציא את כל המסקנות שבדבר, ולהוציא גלוי דעת ליהדות החרדית העולמית"¹⁷⁴.

(ב) כמכתב, שנשלח בח טבת תרפ"ו—23.12.1925 ע"י הווע"פ של הפה"מ למחלקת ההתישבות, מדובר על "הדעה המקובלת בכל חוגי המרחי ומחוצה להם על מחלקת ההתישבות ועל הטרגדיה השוררת בה על היחסת הקבוצות של הפועל המורח"י, שעד כמה שמתנהל אודותן מ"מ ממושך, עוד לא סודרו עד היום, למורת ההבטחות שאריים עניני הסדור פתוחים בלי פתרון ובלי מוצא".

בעקבות כל זה הועלתה התישבות הפה"מ בישיבת הנה"צ בסתו תרפ"ו — בדצמבר 1925 ע"י פרו"פ ה. פיק, נציג המרחי. בישיבה זו הוחלט, שפרופ' פיק יודיע לווע"פ של הפה"מ, שיפנה פעם נוספת לקפלנסקי ושידירוש ישיבו, שבה עליו להשתתף. וכאשר פנו בתתאם לכך למנהל מחלקת ההתישבות, הודרו הלה לענות עוד באותו היום ולקבוע ישיבה יומיים לאחר¹⁷⁵ מכן¹⁷⁶.

בישיבה זו של הנה"צ, שהתקיימה ב"י טבת תרפ"ו—27.12.1925¹⁷⁷, התחיל קפלנסקי להעלות את כל ניומקו ותנ"ל¹⁷⁸, לבסוף הודיע לנציגי הפה"מ, שבגלל חוסר אמצעים כספיים, החליטה הנה"צ לדהות את כל עניני ההתישבות עד אחרי ישיבת הוועד הפועל הגדול, שתתקיים בקיץ תרפ"ו—1926, ולכן אין לו כל אפשרות לעשות משהו להתישבות הפה"מ¹⁷⁹. אולם נציגי

173. ר' הע' 170.
174. "החרי", ט"ו טבת תרפ"ו—1.1.1926 (גליון ר'), עמ' 16.
על החלטתו הוחלט בה"ש—"סללו תרפ"ו—1925.17.12.16—175.
ר' הע' 170.
176. על הדיחת של דיני הישיבה זו — ר' שם; וכן תזכיר תרפ"ו, עמ' ע"י.
177. ר' לעיל בפירק זה הוערות 157—167.
178. וכן הועתה את דברי קפלנסקי בישיבת הנה"צ מ"ו סיון תרפ"ו—30.5.1926.

179. ר' הע' 176.
180. ר' הע' 170.
181. לפי תזכיר תרפ"ו, עמ' עה, נשלח התזכיר ב"ט שבט תרפ"ו—3.2.1926, ואילו התאריך בקסית תרפ"ו, דף ב', הוא: ח' שבט פ"ו—23.1.26.
182. תזכיר תרפ"ו, עמ' עו.

להתישבות החדשה¹⁸⁶. אולם מנהל המחלקה הכחיש זאת, ושען שבוע לאחר-מכן, בכ"ח אייר—12.5, "כי שום הכנות להתישבות חדשה אינן נעשות ולדאבונו לא תעשינה, כל עוד הקה"ל לא תגש לעבודת היובש וסודרו הספקת המים במקום, וכל עוד לא יהיו לנו אמצעים להתישבות זו"¹⁸⁷. ובהמשך מכתבו זה כתב עוד קפלנסקי בקשר לתחילת ההתישבות הרפ"ו, ש"אנחנו כמובן נשוב גם לשאלת ההתישבות על האדמות החדשות, ולא נמנע מלהתקשר גם אתכם במשך החדשים הקרובים ע"ד דרישותיכם בנוגע להתישבות זו"¹⁸⁸. ממכתב זה התברר לועז"פ של הפה"מ¹⁸⁹ בעיקר הנקודות הבאות:

- (א) שיתקשר אתנו בנוגע להתישבות הרפ"ו...
- (ב) ששאלת ההתישבות על האדמות החדשות עומדת עדיין לדיון.
- (ג) כי ההכנות להתישבות חדשה אינן נעשות...¹⁹⁰

על אף תשובתו האחרונה הנ"ל של קפלנסקי מכ"ח אייר תרפ"ו פנה הועז"פ של הפה"מ¹⁹¹ מחדש להנה"צ בו' סיון תרפ"ו—20.5.1926, כי "עולים כבר הארגונים המעוניינים להרוש את האדמה, שזה יוכל אח"כ לשמש לפרצדנס (תקדים)..." ולכן "אנו חוזרים על דרישתנו... בכל חוקף לשים פעם קץ למצב של השתמשויות הדחיות מלסדר פעם בהחלט ובחיוב את דבר ההתישבותו".

6 ימים לאחר-מכן ענה מזכיר ההנה"צ, מר אוריב, שהנה"צ תדון בהתישבות הפה"מ¹⁹² בשיבתה הק' רובה¹⁹³. ואמנם ההנה"צ דנה על נושא זה בשיבתה ב"ו סיון תרפ"ו—30.5.1926¹⁹⁴. עיקר הדברים על כך נאמרו ע"י קפלנסקי, שהציע שתי הצעות, כדי לספק את דרישות הפה"מ¹⁹⁵ בקשר להתישבות:

(א) ההסתדרויות של הפה"מ¹⁹⁶ (זה שנשאר במזרחי וזה שעבר להסתדר העובדים הכלליה) תתחלקנה במשורח המאורח.

(ב) חברי הפה"מ¹⁹⁷ ההסתדרותי יעלו להתישבות על יד מרשבי החסידיים, לאחר ש-50—60 ממשפחות החסידיים מרציעו להתישב על אדמת הקק"ל, ואילו חברי הפה"מ¹⁹⁸, שנשארו במזרחי, יקבלו — בהתאם להצעתו של אוסישקין — את מחצית השטח של 6000 דונם, שעומדים לקנותו ביקומיה.

על התוכיר הזה¹⁸² לא נתקבלה תשובה, ואף לא על מרב נוסף להנה"צ מ"ז שבט תרפ"ו—11.2.1926, שבו דבר הועז"פ של הפה"מ¹⁸³ תשובה למכתבו השונים בענין התישבות. אולם על פנייה נוספת, יותר מחדש לאחר-מכן, בכ"ט אדר תרפ"ו—15.3.1926, נתקבלה התשובה תוך שלשה ימים, אולי גם בגלל העובדה, שהתקן הפנייה הו נגלוהו "לכל מרכיבו בחו"ל". תשובתה של ההנה"צ היוותה בעצם אישור לדבריו של קפלנסקי בפגישתו הנ"ל עם צינני הפה"מ¹⁸⁴ מ"י טבת תרפ"ו: "כי ההנה"צ החליטה בשיבתה (בכ"א אדר תרפ"ו—7.3.1926) לדחות לפי שעה סדור כל התישבות חדשה שהיא ובהתאם לזה נדחתה גם סדרו ההתישבות החדשה להסתדרותכם" (ההדגשה במקור). מהמשפט האחרון הבין הועז"פ של הפה"מ¹⁸⁵ "שעצם התישבותו אינה מוטלת בספק, היא רק נדחית ביחד עם דחיית כל ההתישבות"¹⁸⁶.

כגיבשה הנ"ל של ההנה"צ (בכ"א באדר תרפ"ו) נדחתה הצעתו של צינני המזרחי, שתתקבל החלטה חיובית ובאופן ברור על התישבות הפה"מ¹⁸⁷. נתקבלה אז הצעה אחרת: שבומן "שיגשו להתישבות החדשה, אסור לא קפלנסקי לעשות שום צעד התישבותי טרם שיביא את זה להחלטת ההנה"צ"¹⁸⁸.

תשובה זו של ההנה"צ לא הניחה את דעתו של הפה"מ¹⁸⁹ "בידענו את כוונתו של קפלנסקי להשתמש בהתישבותו"¹⁹⁰. אמנם, כאשר גשלה אליו מכתב ע"י הפה"מ¹⁹¹ בר אייר תרפ"ו—20.4.1926, שבו נדרש לתת תשובה ברורה וחיובית על התישבות הפה"מ¹⁹², לא נתקבלה ממנו כל תשובה¹⁹³.

כשבועיים לאחר-מכן, בכ"ח אייר תרפ"ו—5.5.1926 פנה שרגאי בשם, הועז"פ של הפה"מ¹⁹⁴ להנה"צ, כי "מוסרים לנו, שבקרוב עולים חלק מהמתישבים החדשים, שנתאשרו להתישבות ע"י המרכז החקלאי, להכשיר את האדמה של ההתישבות החדשה", ולכן "אנו רואים בזה, שאם כי שאלת ההתישבות החדשה נדחתה באופן פרינציפיוני... (בכל זאת) הולכות ונעשות ההכנות

182. לרוב הפסקאות הבאות — ר' סקירת-הרצ"א, דפים ב' ונ'.

183. שם, דף ג'. כך טען קפלנסקי גם בדיון על התישבות הפה"מ¹⁹⁴ בהנה"צ בסיון תרפ"ו (ר' הללו והע' 194).

184. סקירת-הרצ"א, דף ג'.

185. התמרמרות רבה נגד ההנה"צ על קיפוח זכויות הפה"מ¹⁹⁵ בקשר להתישבות החדשה נכתבה גם בדו"ח על המעצפה המקומית של הפה"מ¹⁹⁶ בחתומה תרפ"ו ('נחיה' ה' סיון תרפ"ו, עמ' 13).

187. ר' הע' 185.

188. שם.

189. ר' בהת. ג' 290 וכן שם.

190. ור' גם סקירת-הרצ"א, דף ג'.

191. ר' הע' 190.

192. שם.

193. שם.

194. ר' הע' 194.

דבריו אחרונים אלו של אחד מראשי הפהמי"ז נאמרו בנימה חיובית ומעודדת, אפ"י שבדיק שבו לפני הגאום הזה נשלח מכתב לועה"פ של הפועהמי"ז ע"י מנהל מחלקת ההתישבות²⁰⁰, שבו הוא מודיע על חלוקת השטח של "גוש קישון", שהוסכם עליה בין הקק"ל לבין מחלקת ההתישבות, מבלי שהפהמי"ז הוכנס בחלוקה זו. יש לשער, ששפירא לא רצה לפתוח את הועדה בנימה שלילית, שתפריע לאוירת הפתיחה החגיגית, כי 6 ימים לפני נאום הפתיחה החגיגי, ב"צ תמוז תרפ"ו—24.6.1926, כמה שעות לאחר שקפלנסקי כתב את מכתבו הנ"ל, נשא שפירא את דבריו בישיבת המרכז של הפהמי"ז²⁰¹. אז "הזכיר את הקשיים הגדולים בסדר עניני ההתישבות... שעוד לא סודרו עד היום ואי הגשמת החלטות הקונגרס (ה"ד) בנוגע להפעל המורח"י".

עכ"פ, התגובה הרשמית של הנהלת הפהמי"ז על הצעותיה הודעתו האחרונה של קפלנסקי היתה מפוקחת יותר; ובלשון מכתבה מט' תמוז תרפ"ו—21.6.26 אל הנה"צ ואל הו"ר שלה, קול, קיש: "אין בידי הודעת הא' קפלנסקי לפתור את שאלת ההתישבות שלנו בהתאם להחלטת הקונגרס (ה"ד)", ואין היא יכולה לספק את דרישותינו בנוגע להתישבותנו"²⁰². וההסבר לכך: "אין הודעת אומרת כלל, שלא תוצרנה גם עובדות קיימות בהתישבות לזכות ההתישבות הכללית, כמו שהיא לא אומרת, שבזמן, שתסדר ההתישבות החדשה ככלל, תסודר כזו גם להברי הסתדרות הפועל המורח"י"²⁰³. ובגלל זה ביקש גם פרופ' פיק עוד בישיבת הנה"צ הנ"ל, ב"ו סיון תרפ"ו, ולפני שהודעתו של קפלנסקי נתקבלה, "שלא תוצרנה בסנה זו עובדות קיימות בשביל איוו שהיא קצובת מתישבים"²⁰⁴. אך הנה"צ עמדה או על כך, שלא תתקבל החלטה חדשה כשאלה זו, לפני אשר יוחלט על התקציב, שיעמוד בשנה הבאה לרשות מחלקת ההתישבות²⁰⁵.

ברם הנהלת הפהמי"ז חלקה על גישה זו, ודרשה מהנה"צ את הדברים הבאים²⁰⁶:

(א) "ליש"ק לענין (ה) התישבות ההולך ונמשך על ידכם בלי קץ ותכלה;

לבסוף נתקבלה הצעתו של מנהל מחלקת התישבות, "שבסנה זו לא תוצרנה עובדות קיימות בהתישבות לזכות איוו מתישבים שהם, אם מפועלי המורח"י שבהסתדרות המורח"י או מפועלי המורח"י, שעברו הסתדרות העובדים הכללית, וכשתסדר התישבות חדשה בשביל פועלי המורח"י הוא (=קפלנסקי) ינהל עם הסתדרות הפועלי המורח"י את המו"מ בדבר התישבות הבריים השייכים להסת' המורח"י".

החלטה זו היתה חשובה, כי היה בה אישור עקרוני לזכותם של חברי הפהמי"ז, שנשארו במסגרת המורח"י, להתישבות²⁰⁷. מובן, אם כן, שהחלטה זו נתקבלה בסיפוק בחוגים מסוימים של הפהמי"ז²⁰⁸: "סוף סוף נגמר הדבר לטובתנו"²⁰⁹. המנהל (=קפלנסקי) עצמו הודת: "שהחלטה הקונגרס (ה"ד) מכוונת להפעל המורח"י שבתוך המורח"י, ומתוך רצון וזממים כאחד²¹⁰ חשב עורך 'נתיבה', ש"פולמוס הוכוח, שהתנהל קרוב לשנה בין מנהל מחלקת ההתישבות של הנה"צ ובין הועה"פ של הפהמי"ז, נגמר זה עכשיו". ולכן הוא מוצא לנכון לסכם את מה שעבר כדלקמן: "חליפת המכתבים הנדולה, השמורה אצל הפהמי"ז, אינה מוסיפה כבוד להנה"צ, הנותנת להתעלל במשך שנה בהסתדרות של פועלים חתיים, שהחיים (=דחיות) רק הפריעו לה להתחנן לקראת ההתישבות"; ולכן הנהגו דורשים לעשות ליקודציה (=חיסול) של מעליב זה כלפי הפה"מ מצד מחלקת הנה"צ. אל ידחנו בקש וב'תירוצים' שונים".

בזרחה דומה דיבר גם משה שפירא ממנהיגי הפהמי"ז כשבוועים לאחר-מכן, ב"ט תמוז תרפ"ו—1926, 1.7.26, כשפתח את המועצה ההקלאית הראשונה של הפהמי"ז בא"י²¹¹. בנאום-פתיחה זה עמד, בין היתר, על המו"מ הארוך עם המחלקה להתישבות של הנה"צ על ההתישבות החדשה, כאשר מחלקה זו שהתחלה כל הזמן להוציאה מיידינו בכל מחיר, ואם כי המו"מ עוד לא נגמר, יש כבר לראות את הנצחון על צדקנו. ולכן היתה מסקנתו האופטימית — מדי — ש"של מועצה זו לדון גם על הארגון החדש של הפועל המורח"י, העומד להוסד בעמק (יזרעאל) על גדות הקישון".

200. המכתב נכתב ב"י תמוז תרפ"ו—24.6.1926.
 201. הדו"ח של ישיבה זו — ב'נתיבה', א' מ"א תרפ"ו, עמ' 77.
 202. לפי מכתב הועה"פ של הפהמי"ז להנה"צ מט' תמוז תרפ"ו—21.6.1926; וכן ר' סקירת-היז"א, ד' ר"י.
 203. ר' בהצרה הקודמת; וכן שנתיים, עמ' פה.
 204. ר' הע' 134.
 205. שנתיים, עמ' פה.
 206. ר' הע' 206.

195. 'נתיבה', ו' תמוז תרפ"ו (18.2/26), עמ' 62, ב'הדעות המרכז'י.
 196. כל העסק הבא — לפי המאמר "לגלגולה של החלטה" מאת עורך 'נתיבה', ו' תמוז תרפ"ו, עמ' 45—46.
 197. ר' הע' 195. וכן ר' 'נתיבה', כ"ב סיון תרפ"ו, עמ' 38.
 198. "מה שהביא לשניו דעת המנהל... מה שהיינו רוצים להאמין מתוך כוונה טובה... ב'נתיבה', ו' תמוז תרפ"ו, עמ' 46.
 199. שם, ט"ו מ"א תרפ"ו, עמ' 102.

(א) אם יש יסוד לשמועות, שמתחלקים שטחי האדמה שבמק-ישראל (בגוש קישון), הנועדים להתישבות החדשה בין הארגונים, שהתארגנו לשם התישבות על ידי המרכז החקלאי של ההסתדרות הכללית.

(ב) ואם נכונות שמועות אלו, מתבקשת מחלקת התישבות להודיע להנהלת הפה"מ, "אם נעשה איוה צעד לשם הבטחת שטח אדמה מתאים להתישבות שלנו". בקשר לשאלה אחרונה זו פונה הווע"פ כבר למחלת, ה' חמו, להנהלת הראשית של הקק"ל בבקשה להומינו "לשם ברור שאלת האדמה להתישבותנו", מכיון ש"עומדים לשר"ץ ההנה"צ התישבות חדשה לארגונים שונים, וביניהם גם להסתדרותנו".

היה, אם כן, ברור להנהלת הפה"מ, שאמנם מתכוונים להתישבות החדשה, אך בחוונה, שגם הפה"מ ישתתף בה, לא היה מבוטא כל עיקר, כפי שנראה בהמשך.

בינתיים עדיין לא הגיעה תשובתו של קפלנסקי, וזה הנביר עוד את החשש בקרב מנהיגי הפה"מ, "שהולכות ונעשות כל ההכנות להתישבות ואותנו מוציאים מן הכלל"²¹³, וזאת למרות הצעתה המרגיעה(?) הנ"ל של קפלנסקי, שהתקבלה כמה שבועות לפני-כן ע"י ההנה"צ.²¹⁴ אולם ראינו גם כי²¹⁵, שהצעה זו מלכתחלה לא סיפקה את הנהלת הפה"מ. ולכן היא פונה להנה"צ ב"י חמו תרפ"ו—1926.6.21, כדי להסביר את עמדתה ולדרוש החלטה ברורה שתספק.²¹⁶ ובסוף פנייתה זו מביעה הנהלת הפה"מ ברורות את חששה: "אנו לא נסכים להודעות מעורפלות שעל פיהן יש יסוד לחשוב, שאמנם הסדר בשנה זו או הבאה התישבות, רק לא לחברי ההסתדרותנו".²¹⁷

שלושה ימים לאחר פנייה אחרונה זו להנה"צ, ב"ב חמו תרפ"ו—1926.6.24, מגיעה סוף-סוף תשובתו המיוחלת של קפלנסקי על מכתב הווע"פ של הפה"מ, שגשלה אליו חרש בימים לפני-כן. במכתבו זה מסביר מנהל מחלקת התישבות בעיקר את שני הדברים הבאים:

(א) "השטח הבא בחשבון להתישבות החדשה לשנה הבאה (=תרפ"ו) הוא השטח הנקרא בשם 'גוש קישיוף'... גודלו הוא בערך 43.000 דונם, שבהם נכללו גם 2500 ד' מאדמת ורקני אשר לא עברו עדיין לרשות הקק"ל".

(ב) להוציא בשיבתכם הקרובה החלטה ברורה ומסוימת על יסוד החלטה הקונגרס (הי"ד) וברוחה: שמההתישבות החדשה, שתסודר בכלל על ירכ בשנה זו או בשנה הבאה, תסודר התישבות לחברי ההסתדרות הפועל המזרחי" (הדגשה במקור).

על כך ענה מוכיר ההנה"צ ב'י מנ"א תרפ"ו—15.7.26, וחר מ"צ שבועות לאחר-מכן: "אנו לא נוכל לקבל החלטה חדשה בשאלה זו לפני אשר יוחלט על התקציב, שיעמוד בשנה הבאה לרשות ההתישבות החדשה".²⁰⁷

7. הרקע קלייה על אדמת ורקני (ק"י תרפ"ו - הודיע תרפ"ו)

חששותיו הנ"ל²⁰⁸ של הפה"מ, שיישאו שוב מחוץ לתוכנית-ההתישבות, היו מבוטאים מאד. ראינו, שכבר באביב תרפ"ו²⁰⁹ מתחיל הווע"פ של הפה"מ להתייחס בדאגה הולכת וגוברת להכנותיה של מחלקת התישבות לקראת התישבות חדשה. ומבלי לחכות עוד להתפתחויות נוספות ול"התפתחות" בלתי נעימות, פנה הווע"פ של הפה"מ למחלקת התישבות ב"י סיון תרפ"ו—27.5.26, 3 ימים לפני שיבת ההנה"צ הנ"ל²¹⁰, ודרש ממחלקה זו, שתודיע לו את הדברים הבאים "בקשר עם סודר ההתישבות החדשה לשנה הבאה" (=תרפ"ו):

(א) "את האיזור, שהוקבע להתישבות;

(ב) שטח האדמה ומדתו;

(ג) אם הקק"ל) נתנה כבר בהחלט את הסכמתה להתישבות זו;

(ד) אם האדמה נחלקה כבר לחלקים בין הקבוצים המועמדים להתישבות".²¹¹

תשובתו של קפלנסקי על מכתב אחרון זה משתנה לאחר המבנה של שלושה שבועות פונה הווע"פ ב'י חמו תרפ"ו—16.6.26 שנית למחלקת התישבות, ומבקש ממנה בתקדם האפשרי, באותו היום יוצא מכתב נוסף באותה הדרך²¹², ובו דורשת הנהלת הפה"מ מהמחלקה שתודיע לה:

207. ור" גם סקירת-הרצ"א, דף ד'.

208. ר' בסוף הפרק הקודם וכן הערות 202, 206.

209. ר' במכתבים הנ"ל של הפה"מ למחל. ההת. מכ"א

אייר תרפ"ו—5.5.26 ("וי' לעיל הווע' 189) ולהנה"צ

מי סיון תרפ"ו—20.5.26.

210. ר' לעיל הווע' 194.

211. ור" גם סקירת-הרצ"א, דף ג'; וכן ר' שנתיים, עמ' עח.

212. ור" גם סקירת-הרצ"א, דף ד'; וכן שנתיים, שם.

213. סקירת-הרצ"א, שם.
214. ב"י סיון תרפ"ו—30.5.1926. ז'י' לעיל הווע' 194.
215. ר' סוף פ' 6 הווע' 202.
216. שם ושם.
217. ר' הע' 202.

באחת הישיבות של מושב הועה"פ הציוני הנ"ל הפועל קפלונקי בעצמו, שיאושר מושב של המזרחי, המאורגן במזרחי, ובו 20 איש²²⁵ מתוך 'ארגון א' למושב העובדים של הוהמ"ז של 60—80 איש. לכן חשבו נציגי הוהמ"ז ביישיבה זו, שאינם צריכים להיאבק עוד על עצם הוכחת ההתיישבות אלא על מספר המחייבים, כי חשוב, שמספר כה קטן (20) לא יוכל להצליח בניסיונותיו להתישב²²⁶.

עכ"פ החליט מושב זה של הועה"פ הציוני לאשר מחדש גם את יסודו של מושב עובדים של הוהמ"ז וגם את התקציב של 4,000 לא"י²²⁷ למטרה זו כחלק מתקציב המחלקה להתיישבות. וביצועה של החלטה זו (כגון: מספר האנשים) נמסר למחלקת ההתיישבות²²⁸. גם הפעם, כמו לאחר הקונגרס הציוני ה"ד, לא פורסמה החלטה זו בין החלטות הועד הפועל הציוני, שפורסמו רשמית, אלא פורסמה החלטה כללית וסתמית בלבד בבו הלשון: "הועד מחליט, שבתוך התקציב שבביל התיישבות לשנת תרפ"ז יקבע סכום מתאים, שישתמשו בו בשביל התיישבות חדשה"²²⁹.

אולם הועדה העולמית של המזרחי, שנחנקה כשבוועד לאחר סיום המושב הזה, לא הסתמכה כל כך על החלטה הנ"ל בקשר להתיישבות הוהמ"ז. וכנראה בהשפעת החוכרי הנ"ל מאת הוהמ"ז בא"י²³⁰, החליטה ועידת המזרחי בניגון התיישבות של הוהמ"ז "להביע את משאלתה הדרושה מאת המרכז העולמי לעשות את הצעדים הדרושים ולאחוז באמצעים המתאימים בשביל יסוד מושב... של הפועל המזרחי בא"י על אדמת הקה"ל ובעזרת קרן היסוד, כפי שהובטח בכונגרס הציוני ה"ד"²³¹.

מובן, שההחלטה החיובית של מושב הועה"פ הציוני בלונדון בקשר להתיישבות הוהמ"ז עודדה את

(ב) "בנוגע לחלוקת השטח הזה היה כבר מו"מ בינינו ובין הקה"ל עוד בינואר 1925. ולפי דרישת הקה"ל נקבעה בהסכמה אתנו החלוקה" בין המשנה ארגוני התיישבות כלליים.

ממכתב זה של קפלונקי הבין הועה"פ של הוהמ"ז אל נכון, "שאנו הוצאנו משימת המחייבים של האדמות", דבר שהוא "בנגוד גמור לכל ההבטחות הקדומות וההחלטות השונות של ההנה"צ"²¹⁸.

מנהל מחלקת התיישבות רצה, כנראה, להרגיע את ההנהלה הוהמ"ז, כאשר הוא כותב לה שלשה ימים לאחר-מכן, בט"ו תרפ"ז—27.6.1926, ש"שחיי האדמה הנוגעים להתיישבות אינם מתחלקים עדיין בין הארגונים, שהתארגנו לשם התיישבות עליהם"²¹⁹, אולם הועה"פ הבין, "שכל המכתבים הללו, שאחד סותר את השני, הגם רק כדי להכניס את כל הענין בסבך מעורפל"²²⁰.

כל הנרשא של התיישבות הוהמ"ז נידון במושב של הועה"פ הציוני, שהתקיים בלונדון בקיץ תרפ"ז—1926²²¹. היתה השיבות רבה להחלטותיו של הועה"פ הציוני, כי בשנה שלא התקיים בה קונגרס ציוני, מילא המושב של הועה"פ הציוני את תפקידו ובאותן הסמכויות. חשובה במיוחד הייתה סמכותו לאשר תקציבים, לגרוע מהם או להוסיף עליהם. וכמו החלטות הקונגרס חיבו אף החלטותיו שלו את ההנהלה הציונית²²².

להנהלת הוהמ"ז לא היו אף הרבה אשליות לגבי "סידור התיישבות" של התנועה על ידי ההנהלה הציונית. וזאת על סמך המאבק הקשה, שהתנהל במשך כל שנת תרפ"ז בינו לבין מחלקת התיישבות ומנהלה, המואשם בכך, ש"שתמש בכל האמצעים להשתמש ולקפח את זכותו של הפועל המזרחי בהתיישבות חדשה"²²³. לכן דרש הועה"פ של הוהמ"ז מהועדה העולמית של המזרחי, שנתכנסה באותו הזמן, שתדרוש "מההנה"צ... לאחוז באמצעים, שיביטו להבא את הזכות המגיעה לפועל המזרחי בכל המחלקות והנה"צ"²²⁴.

218. סקירת תרצ"א, דף ה'.

219. וכן שם, שם.

220. שם, שם.

221. בתאריך י"א—כ"ג מנ' אב תרפ"ז—26/2.8—21.7. ור'.

222. סקירת תרצ"א, דף ה'.

223. ר' דבירי של עורך 'החור' במדור "על המצפה" בה' אב תרפ"ז—16.7.26, ג'ליון ל"ג.

224. ר' את החוכרי מאת הועה"פ של הוהמ"ז לוועידה

העולמית של המזרחי, שהתקיימה באנטוורפן מל' מניא

— ה' אלול תרפ"ז—15.8.26, שבוועד לאחר סיום

המושב של הועה"פ הציוני. חוכרי חשוב זה פורסם

ב'המשפך לתחיבה', ט"ז מ"ג תרפ"ז, עמ' 119.

224. שם, עמ' 122.

225. סקירת תרצ"א, דף ה'. וכן אומר גם קפלונקי בעצמו ביישיבת הנה"צ בט' טבת תרפ"ז—14.12.1926 (ר' פרוט, של ישיבה זו, ע"פ—25, פרוט. של ישיבות הנה"צ, כ"ד, 8, עמ' 101).

226. סקירת תרצ"א, דף ה'.

227. שם, דף י"ג.

228. שם, דפי ה', י'. וכן: מכתב מ"ח תשרי תרפ"ז—

6.10.26 מהוה"פ של הוהמ"ז למחל. להחל. מכתבו

של משה פישור מאז מרחשון תרפ"ז—27.10.27;

שנתים, עמ' ע"ט; חוכרי תרפ"ז, עמ' 15—16.

229. ר' דריה החלטות ביהוע"מ, 20.8.1926 (י' אלול

תרפ"ז), עמ' 655; וכן ר' את החלטות הישיבות של

הועה"פ הציוני בא"י.

230. (ר' ה' ע"ג, 223.

231. במכתב מ"ג כסלו תרפ"ז—29.11.26 מדיע המרכז

העולמי של המזרחי אל מחל. התח. את נוסח החלטה

זו, וכן ר' 'תחיבה', ט"ז אלול תרפ"ז, עמ' 24.

הקנייה לפחות עוד שנה²³⁹, ולכן אין להם שום תקווה, התיישבותם תצא לפועל בשנת תרפ"ו. בעקבות כך הציעו נציגי הפהמ"ו לקפלנסקי את הצעה הבאה: תימסר לפהמ"ו אדמת ורקני שבגוש קישון (ששטחה 5600 ד), המיועדת ליהודי מרמורש לפי החלטת הקק"ל מ"ז ניסן תרפ"ו—14.1926.²⁴⁰ כי אלו לא יעלו ארצה אלא בעוד שנה או שנתים, ועד עלייתם תישאר אדמת ורקני שוממה בין כה וכה, וכדי להבטיח את התיישבותם של יהודים אלו לאחר עלייתם תועמד לרשותם אדמת 'קוממי הנ"ל, שתהיה או מוכנה ומתאימה להתיישבות. הצעה זו אמנם הסכימו מנהל מחלקת התיישבות, אולם בתנאי, שהפהמ"ו יבטיח, שלא יעלו חבריו על אדמת ורקני אלא באופן זמני בלבד, כי שטח זה צריך היה להיות רורבה ליתר המתשבים בגוש קישון, ולאחר שחברי הפהמ"ו ישאירו על אדמה זו את הרכוש הדומם (כמו בתים), יעלו באופן קבוע על אדמת יעקניקירה, שהקק"ל תקנה אותה ביתמים.

הסדר זה היה זקוק גם להסכמתה של הנהלת הקק"ל²⁴¹, אולם עמדתה בנידון הייתה שלילית לגמרי. מכיון שהאדמה הייתה מיועדת ליהודי מרמורש לפי הסכם בין הנהלת הקק"ל לבין הנהלת המחלקת התיישבות²⁴², לשוא ניסו נציגי הפהמ"ו להסביר לאוסיסקין, "עד כמה ששלילת התיישבות מחבריניו תשפיע לרעה ותגביר את היואש במחננו"²⁴³, ראש הקק"ל ביטא בצורה נחרת את קצרה ומעליבה את סירובו לקיים ישיבת ביורר בענין התיישבות עם נציגי הפהמ"ו. שאלו נפגעו קשות. שותבות של אוסיסקין הייתה: "אין לי מה להכנס לשיבה, בשבילי הדבר נגמר". על כך הגיב שרגאי ב'התור' במאמר ארוך והרפיו, כשכותרתו: "הדבר טרם נגמר!"²⁴⁴. בס"ה סירב ראש הקק"ל כמה פעמים אפילו להשתתף בישיבה, לפי הזמנת הפהמ"ו, יחד עם נציגי מחלקת התיישבות והמרכז העולמי של המזרח, כדי למצוא מוצא למצב שנוצר. שנתנו העיקרית — הייתה, שהקק"ל מטרה

חוגי הפהמ"ו. היתה בהם ציפייה מוצדקת, שאחרי ש"נלחמנו קשה, זה יותר משנה במחלקת התיישבות... ובעקבותיה של מחלקת זו, תצא התיישבות לפועל, והברינו, המחכים בכליון עיניים זה שנים לפעולתם התיישבותית, ויכול למלא את שאיפתם"²³⁸.

גם יחסה של מחלקת התיישבות בשלב זה חיוק ציפיה זו, כי במכתב של שטרן, עוזר המחלקה, מ"ו תשרי תרפ"ו—14.9.1926, לנהלת הפהמ"ו נאמר: "בקשר עם תקציבנו לתרפ"ו והתכנות התיישבות החדשה נבדקסם בזה להמציא לנו את רשימת המועמדים להתיישבות מחברי הסדרותכם עם פרטים כא"א, בהתאם לשאלון הרצוף"²³⁸. הרוע"פ של הפהמ"ו הודרו להמציא למחלקת התיישבות את רשימת מועמדיהם על כל הפרטים הדרושים, אפ"י שששה זאת גם כמה פעמים לפנינו²⁴¹. הפהמ"ו קיווה, שבוה "נגמרה פרשת ההתמסרות (ול) התיישבותנו תצא לפועל"²³⁸.

אולם אחרי שבערו 3 שבועות מבלי שנתקבלה הודעה כל שהיא ממחלקת התיישבות, פונה אליה הרוע"פ של הפהמ"ו בכ"ח תשרי תרפ"ו—6.10.1926.²³⁸ "בקשר עם החלטתו של סודר מושב בשביל הפועל המזרחי, ובעקב ממנה "להודיע לנו ע"ד שטח האדמה המיועד לזה ועל הנהגות הצריכות להיעשות בקשר עם זה...". ומכיון ששני נושאים אלו אריכים להיעשות על ידי 2 הגופים, מבקש הרוע"פ לקבוע ישיבה על "ההתיישבות החדשה בשביל הפועל המזרחי".

ואמנם התקיימה בר' כסלו תרפ"ו—12.11.1926²³⁷ ישיבה חשובה בין מנהל המחלקה לבין ש. ת. לנדוי ושרגאי מטעם הפהמ"ו²³⁸. בהתחלת הדיון הודיע קפלנסקי, שבגוש קישון אין עוד קרקע בשביל הפהמ"ו, אמנם חשב לפנינו למסור לו אחד מחלקי הקרקעות של יבנתא, תל-טרא, ורקני, אולם נתברר לו עכשו, שלא יוכל לעשות זאת. לכן הציע לנציגי הפהמ"ו את אדמת 'קוממי' כי הקק"ל הודיע לו, שהחלק מאדמה זו (שגודלה בס"ה 6000 דונם) הוכנס לפהמ"ו. השיבו לו נציגי הפהמ"ו שהמו"מ על קניית אדמה זו עדיין לא נגמר, ושלפי מצבה של קניית הקרקע בא"י תימשך

239. בכך מודה אפילו קפלנסקי בעצמו במכתבו אל הנהלת הקק"ל מ"ז ניסן תרפ"ו—27.4.20.
240. 2 המכתבים של הקק"ל לתרפ"ו של הפהמ"ו מב' א"ב תרפ"ו—6.3.27 ומ"ד ב' — 18.3.
241. ר' ג"כ את שיחתו של קפלנסקי עם סופר 'דבר' על התיישבות החדשה, שנתפרסמה בעתון זה ב"ב טבת תרפ"ו—17.12.26.
242. מכתב מהקק"ל לרוע"פ של הפהמ"ו בכ"ב כסלו תרפ"ו—28.11.26; וכן ר' בפרוטו, ישיבת ההנה"צ, מס' 21 — ס"ו, מ"ז כסלו תרפ"ו—2.12.26; וכן ר' לעיל והע' 240.
243. 'התור', ב' אדר א' תרפ"ו—4.2.1927. גיליון כ', עמ' 10—9.
244. שם שם.

232. שנתיים, עמ' ע"ט.
233. וכן סקירת הרצאי, דף ה'.
234. שם, דף ו'.
235. שם, שם.
236. וכן שם, שם.
237. ר' מכתבו של קפלנסקי לרוע"פ של הפהמ"ו מ"ט כסלו תרפ"ו—5.12.26.
238. דיווח מפורט על דיוני ישיבה חשובה זו נמצא בר' סקירת הרצאי, דף י'. שנתיים, עמ' עט, מכתבי הרוע"פ של הפהמ"ו לאוסיסקין ולקפלנסקי מ"ט כסלו תרפ"ו—25.11.26.

או כל הקרקע של גוש קישון למחלקת ההתישבות, שהיו מיועדות להתישבות, נחלקו כבר בין ארגוני ההתישבות האחרים.²⁵¹

(ב) הצעתו של הפהמ"ו לסידור התישבות זמני התקבלה אמנם ע"י קפלנסקי, ואף זאת רק בתנאים מסוימים בלבד, אולם הקק"ל לא הסכימה להצעת זאת בשום פנים ואופן. ראייה, אוסישקין, אפילו לא רצה להשתתף בישיבה, כדי לרונן עם נציגי הפהמ"ו על המצב, כפי שראינו.

(ג) לבסוף נודע, בשלהי חשוון תרפ"ו (התחלת נובמבר 1926) על עלייתם על הקרקע של גוש קישון או על הכנות ממשיות לשם כך על ידי נציגיהו של 250 משפחות של כל הקבוצות הנ"ל, מחוץ לקבוצות הפהמ"ו, בעוד ששבויעיים לפניכן, במועצה החקלאית אית ²⁵² החלטת על עליתן של הקבוצות הללו, כולל אלו של הפהמ"ו, כפי שראינו.²⁵³

ונראה, שאמנם בודק עורר דבר, כשהוא כותב על התישבות חדשה של גוש קישון, שהיא עוררה, מצד אחד, שמחה רבה והרגשת תג בקרב אותן התנועות,

אז כל הקרקע של גוש קישון מחלקת ההתישבות, וזו היתה צריכה להציע, שגם הפהמ"ו יוכלל בהתישבות זו, אולם עד כה סירבה לעשות כן.²⁵⁴

על אף התפתחות בלית זו בשביל ההתישבות של הפהמ"ו, התקיימה בא' כסלו תרפ"ו—7.11.1926, ישיבה משותפת בין 'המרכז החקלאי' לבין נציגי הפהמ"ו.²⁵⁵ בישיבה זו נקבעו גם הנחיות לקביעתם של 30 מחברי הפהמ"ו, שיעלו להתישבות באותה השנה (תרפ"ו),²⁵⁶ וגם נקבעו 30 חברים עצמם.²⁵⁷ סיכום חיובי זה הושג כשלושה שבועות לאחר המושב הראשון של המועצה החקלאית הכללית; בו החלט, "שהשנה (=תרפ"ו) צריכים לעלות להתישבות הקיבוצים (הבאים): אחת — גניגר, שרונה, שרון, פינסק, קיבוץ ב' של השומר הצעיר והארגונים א' וב' של הפועל המזרחי".²⁵⁸

אם נסכם את מצב הענינים, כפי שנחזהו עתה, אפשר לאמר, שנוצר מצב, שבו נעשו הכנות מרובות מצד הפועל המזרחי לקראת התישבות חבריו הראשונים, וזאת לפי החלטות שונות, הן של הקונגרס הי"ד בתרפ"ה והן של מושב הנה"ל מקיץ תרפ"ו—1926. במשך יותר משנה וכן בעקביות ובהצלחה ניסתה המחלקה להתישבות לא לבצע את החלטתה של הקונגרס הי"ד. אולם לאחר מושב הנה"ל: יוניוני בלונדון, וכן לאחר המושב הראשון של המועצה החקלאית, וגם לאחר הישיבה המשותפת בין 'המרכז החקלאי' לבין הנהלת הפהמ"ו, הני ראשי הפהמ"ו רשאים בהחלט להבין, שארגונים החדשה²⁵⁹ ושוב נחלו אכזבות:

(א) נאמר להם, שכל הקרקעות של גוש קישון,

245. ר'י בבל הע' 238.
246. ר'י הרוחיים' על ישיבה זו בתת. 368, הן הרוחיים של המרכז החקלאי הכללי והן הרוחיים של נציגי הפהמ"ו.
247. 2. התנחלות העיקריות היו (ור' בהע' הקודמת): (א) "עולים להתישבות קיבוצים שלמים" (ב) "לעילוי זה באים בחשבון אלו הקבוצים, שאין להם בסיס כלכלי להמשיך את קיומם במקומותיהם".

248. בהתאם להתנחול אלו הורכבו קבוצות מועמדים הבאה: 6 חברים מקבוצת 'כפר-אוריח', 6 מקב' 'צבי' בחדרה, 6 מקב' 'שמואל', 6 מקב' 'יריגים' 4 בודרים.

249. ר'י החלטה מס' 9 של מושב זה בידיבר, ה' כסלו תרפ"ו—11.11.26, עמ' 5. וכן ר'י 'הפועל הצעיר', י"ג כסלו תרפ"ו—19.11.26, גליון 7—8, עמ' 23. מושב המועצה עצמו התקיים מט—17 חשוון תרפ"ו—21.10.26—17 (ר'י 'הפועל הצעיר', י"ח חשוון תרפ"ו—26.10.26, גליון 5, עמ' 19).

250. מאמר הפעריכת מאת ראווב יוניוניקר בינתיבה, ט"ו אדר א' תרפ"ו, עמ' 140.

251. ר'י לעיל בפרק זה והערות 237—238 ולאחיהו, וכן השו"פ 5 והע' 105, וכן פ' 7 לפני הע' 218.

252. ר'י בידיבר, ב' טבת תרפ"ו—7.12.1926, עמ' 3, על ההכנות לעליית של קיבוץ ב' של 'השומר הצעיר' באבו-שישא כבר ב'2 לנובמבר (כ"ה חשוון). כ"כ מודיע יומון ויזמים לאחר-מכן, בעיתון מד' טבת—9.12, עמ' 3, על עלייתם של 12 חברים מקבוצת פינסק בכ"ב כסלו — 28.11; וביס"ו כסלו—22.11. ממצאים 8 חברים מקבוצת 'שרונה' במקום התישבותם. 'ידיבר' מל'—כסלו—26.11, עמ' 1, מופיעה הודעה מפורטת על התחלת העלייה על הקרקע של כל קבוצות-ההכשרה הנ"ל, מחוץ לקבוצות הפהמ"ו, משנינת היא בקשר לכך גם השיחה על ההתישבות החדשה בין קפלנסקי לבין סופר דיבר, המדווח על שיתוף זו בעתונו בכ"ב טבת—17.12, בשיחה זו מספר מנהל מחלקת ההתישבות על תוכנית עלייתם של חברי 5 הקבוצות הנ"ל שאשרו (ור' לעיל הע' 249); והוא מראה יחס חיובי מאד להתישבות החדשה של 150 משפחות פועלים, שהם חברי ההסתדרות הכללית. אולם אין קפלנסקי מדבר על התישבותם של פועלים דתיים, חברי הפהמ"ו, אלא על 15 משפחות "מבין הפועלים הדתיים שבין חברי ההסתדרות", שיתווספו למושב החדשים. גישה חיובית זו להתישבותם של חברי ההסתדרות הכללית (דתיים ולא-דתיים) מאשר את הודעת לנו מכבר — לאור הנ"ל (ר'י 5 והערות 121—127) — על יחסו השלילי ולמכתחלה של קפלנסקי להתישבות הפהמ"ו בפרט ולעצם קיומה של תנועת זו בכלל. (וכן השהה את דבריו של קפלנסקי במושב הראשון של ועד החקלאות המחדש ביודאר היום, ז' טבת תרפ"ו—26.12.26; גם בהם מסר סקירה על ההתישבות החדשה של 250 משפחות על אדמות הקישון).

253. לעיל הע' 249.

היא דרישת זכותה האלמנטרית הצודקת ועליה נגן ועליה לא נוותר"²⁶⁰.

התלוצצים התיימי, שעלו להתישבות על אדמת ורקני, ידעו היטב, ש"עלייה זו לא יצאה לפועל כפי המקובל"²⁶¹, אבל לא האחריות בעד הסכסוך הזה חלה על התישבות והק"ק, שלא שמו לב לדרישותיו הצודקות, (1) שהתייחסו באדישות ובשלילות גמורה לענייניו החיוניים"²⁶².

8. ארגון א' (למשב"עובדים של הפהומ"ז) על אימת ורקני והבשר המאבק (חוקרי תרפ"ז)

ב"ה כסלו תרפ"ז—24.11.1926 עלו 25 חברי הפהומ"ז על אדמת ורקני"²⁶³, שעליה נמצא כיום "כפר ברוך". מטרתם הראשונה הייתה להכשיר את המקום לחקלאות וליבש שם את הביצות. תוכניתם לטווח ארוך יותר הייתה, שלאחר כשנה יצטרפו אליהם צעירים נוספים, שקיבלו בניתיים את הכשרתם החקלאית בקבוצות-הכשרה שנות בארץ-ישראל, ויהו איתם ייסדו מושב-עובדים חדש, אם באותו המקום, אם במקום אחר"²⁶⁴.

קבוצת החברים"²⁶⁵ הוותה חלק מ'ארגון א' של הפועל המזרחי להקמת מושב-עובדים" של תנועה זו בעמק-ירעאל"²⁶⁶. רוב חברי הקבוצה הצטרפו לארגון זה לאחר תקופת הכשרה או עבודה. חלק מתבריה"²⁶⁷ באו מקבוצות-ההכשרה "בנימין", יהושע" ורבי עקיבא,

שנציגיהו זכו להשתתף במפעל חשוב זה. אולם, כמד שני, עוררה היא אף "רגשי קנאה כמעט" מצד אל, שעדיין לא הגיעו "לחנתה הראשונה של המטרה המשתפת"²⁶⁸. אך לגבי חברי הפהומ"ז, שהיו מוכנים אף הם להתישבות, אולם עד כה לא זכו אלא לאכזבות מרות והתיסכול עמוק בלבד, היווה מבצע התישבות זה בגוש הקישון את "הקט ששבר את גב הגמלי": ביום ט"ו כסלו תרפ"ז—21.11.1926 החליטה אסיפת הארגון א' למושב-עובדים של הפהומ"ז בפתח-תקה לעלות על שטח ורקני; וזאת בהתאם להצעתם הנ"ל של ראשי הפהומ"ז למחלקת התישבות"²⁶⁹ וכן לאחר התייעצות עם ראשי התנועה, "כדי להעמיד את המוסדות המיישבים בפני עובדא"²⁷⁰. כיום גם חברי 'ארגון א' של הפהומ"ז הרגישו, ש"עליהם להשתתף במערכה הקשה של כבוש עמק-ירעאל ותחיתו"²⁷¹.

שני הסברים עיקריים ניתנו לצעד זה ע"י הפהומ"ז, כשהראשון מתייחס למאבקו המיוחד על ייסוד המושב היאשון שלו, ואילו השני דן על עצם הזכות של הפהומ"ז להתישבות:

(א) "לא נשאר לחברינו אלא לשים בעצמם קץ להסתגרות בלתי פוסקת זו בתקוות... ובשאלת חיים של שורות חברים, ש"לא הסכימו להמשיך עוד שנה של נדידה ואי קביעת קביעה בעקב העכובים והמכשולים של מחלקת התישבות והקק"ל". כמו כן החליטו למנוע את "הסכסוך" בהחלטת הקונגרס (ה"ד) מצד המוסדות העליונים שלנו"²⁷². וכמעשה האחרון ב"סבוטו" זה נחשבה "דחיית כל הצעותינו, ולא רציתם אפילו להועד אתנו ליישיבה ע"י המצב שנוצר"²⁷³.

(ב) "הפועל המזרחי, הנושא בעול ובסבל התחיה ומשתתף בקרנות הנ"ל (=קרן היסוד וקרן הקיימת) יש לו הזכות המלאה להתישבות, ואין רשות למישהוא להבריזו ולהרחיקנו מהמפעל ההתישבותי השנה הלהיגוס (מקור) וע"י זה להגביר את היאוש בין שורות חברינו"; ולכן: "דרישתנו להתישבות השנה

254. השהו את מאמר המערכת בשם "החג" ב'דבר', כיב כסלו תרפ"ז—28.11.1926.

255. ר' 2 המכתבים הנ"ל מתועה"פ של הפהומ"ז לאוסיסקין ולקמפנסקי מ"ש כסלו תרפ"ז—25.11.26, ור' הע' 238; ור' לעיל בפרק זה, תע' 240.

256. מאמריוכרונות מא"י ז'ק: "לחלודות התישבות בשדה-יעקב" ב'נתיבה', ט' ניסן תרצ"ה (12.5.1935), עמ' 11.

257. ב'אהלי תורה ועבודה', לש, דניאל, עמ' 13. (להלן בקיצור: 'באהלי תרפ"ז').

258. שנתונים, עמ' עט-ס.

259. במכתב הנ"ל לאוסיסקין (הע' 238). והשוה לעיל בפרק זה והערות 244—245.

260. שם.
261. פירושו: בלי הסכמתם של מחלקת התישבות והקק"ל. ור' להלן, בתחילת פ' 8 והערות 269—270.
262. שנתונים, עמ' 8.
263. מכתבה של שרגא' למחל. להת. מכ"ד כסלו תרפ"ז—30.11.26.
264. ר' את התבה: "נקודה ישובית חדשה בעמק" ב' יודאר היום', ט"ו טבת תרפ"ז—21.12.26, עמ' 4; וכן ר' את המכתב מ"כסלו תרפ"ז—5.12.26 בשמו של 'ארגון א' של הפועל המזרחי בורקני.
265. רוב הפרטים על הצעליה על אדמת ורקני מבוססים על המאמרים הבאים:
(א) מאמרו ה"ש של ז'ק (הע' 256).
(ב) באהלי תרפ"ז, עמ' 12—16 (ור' הע' 257).
266. באותו הזמן היו ארגונים רבים, שרצו להתישב על אדמת העמק גם מחוגי תנועות הפועלים וגם מבני העמדה הבינוני, כפי שראינו. (ור' גם באהלי תרפ"ז, שם).
267. וכך מסופר על חברים אלו בסכום הראשון של 'ארגון א' למשב"עובדים של הפועל המזרחי בשיד'אבריק ב'נתיבה', ט"ז אדר תרפ"ז, עמ' 173: "החברים

העלייה²⁷³, כי "ההנהיג הסכימה, שחלק מארגון זה יעלה להכשרה על חלק מהשטחים הרוויכיים שבגוש הקרקע למשך שנה זו", וזאת מכיוון "שהקרן הקיימת הבטיחה לארגון המורחי חלק מאדמת קומי", אבל "אדמה זו עוד איננה עומדת להתישבות", אך לבסוף הוסיף עוד, ש"שטרו זמני זה יענה עוד להכמת הקרן הקיימת". אולם הקק"ל לא גיחתו כל נכונות הסכמים לכך, כפי שראינו²⁷⁴. לאור כל זאת מובן הוא יחס השלילי של מחלקת ההתישבות והקק"ל לעלייתם — שהפתיעה אותן מאד — של חברי הפהמ"ו על אדמת ורקני²⁷⁵. יחד עם זה בולטים ההבדלים בגישותיהם של שני המוסדות; הבדלים אלו מוסברים על ידי השוני ביחסם של המוסדות לתוכנית הפהמ"ו להתישב זמנית על אדמת ורקני²⁷⁶.

הנהלת הקק"ל ממחרת לענות לזוה"פ של הפהמ"ו²⁷⁷ ומדגישה, ש"לא תסכים למעשה-אילמות זו, והגנו דורשים מאתכם להסתלק מכוונתכם זו, כדי שלא יוצר סכסוך בין הקק"ל ובניכומי", וראש הקק"ל, אוסישקין, דורש מהנהלת הציונית בשיבתה הראשונה לאזור עלייתו של "ארגון א" על אדמת ורקני, בכיון כסלו תרפ"ו—1.2.1926, שחלטי, שהמתישבים צריכים לעזוב את המקום²⁷⁸. ומסיים איתו בשיבתו זו מנהל מחלקת ההתישבות, שכונה את העלייה זו "אנרכיית"²⁷⁹ וכן מבטיח או פלנסקי, "שאנו נעזור לקה"ק להרחיק מעל האדמה, שעליו עליה בלי רשות"²⁸⁰.

273. השיחה הזו התקיימה שלשה שבועות לאחר העלייה, ונתפרסמה בי"ב עטבת תרפ"ו—17.12.26; וכן ר' לעיל, ש' 7 (זה"ש 240).

274. פ' 7 הערות 242—245.

275. מכתב הקק"ל לזוה"פ של הפהמ"ו מ"ב כסלו תרפ"ו—28.11.26; וכן ר' בפרוט. של ישיבת ההנהיג מ"ו כסלו תרפ"ו—2.12.26.

276. הבדלים אלו באו לידי ביטוי בריוו בתשובותיהם של ראשי המוסדות על המכתב אליהם מתזוה"פ של הפהמ"ו מ"ש כסלו תרפ"ו—25.11.26; ור' הע' 238; ור' בהע' הבאה.

277. ב"ב כסלו תרפ"ו—1.2.1926. עונה ניהלת הקק"ל על מכתב הזוה"פ של הפהמ"ו, שנכתב 3 ימים לפני כן (ר' בהע' 276).

278. בפרוט. ישיבה זו, מס' 21 — פ, בעמ' 81, כך 8 של פרוט. ישיבות ההנהיג.

279. במכתבו מ"ש כסלו תרפ"ו—5.12.26.

280. לאור התנגדות זוה, זו מצדו של מנהל אתת המחלקת ההשבות של ההנהיג, אירוני למד הוא הדחיה, שהופיע באותו הזמן ב"עיתונת המרכז של ההסתדרות הציונית העולמית", והמבונה בשם "העולם", במהדור "מארחי ישראל", שהופיע ב"ה שבת תרפ"ו—28.11.1927.

עמ' 69. מוספר על ההתישבות החדשה, שעלתה ממחצית כסלו וכמשך חודש סבת תרפ"ו. מניס שם 5 קבוצות (ש"אינם חוששים להרתקאות, הצפויות

הוקמו על אדמת פגיה בפתח-חוקה. אחרים עבדו כפועלים במושבות. אמצעה הכספיים של הקבוצה היו דלים מאד; רק 20 לא"י בלבד (מכספם של כמה חברים ומתמיכת הפהמ"ו).¹

העולים לקחו איתם זוג פרות לתקופה של חודש מקבוצות-ההכשרה 'בנימין' ויהושע', שחלק מחבריהן עלו כ"חלוצים לפני כ"מנהג". כלי המטבח לקחו מקבוצ 'ידי משה', לאחר שאלו העמדו לרשותם ע"י הזוה"פ של הפהמ"ו. שידה אדירה מפיהם של חברי קבוצות-ההכשרה על אדמת פגיה ליוותה את העולה, שיצאה לכוון ורקני, עמוסת אוהלים, כלי עבודה, מיטות ועוד. לאור מסע רגלי מפרך, שנערך שעות רבות, הגיעו לבסוף ליעדם. את פניהם קידמו חברים מ"גוה יעקב", שהגיעו למקום דרך עפוזה, כדי להצטרף לעולים על אדמת ורקני²⁸⁸.

ששה ימים אחרי העלייה הזו נמסרה הזוה"פ רשמית עליה ע"י הזוה"פ של הפהמ"ו למחלקת ההתישבות ולקק"ל²⁸⁹. ראשי הפהמ"ו הטיבו לדעת, שהעלייה נעשתה בלי ידיעתם של המוסדות המיישבים ובניגוד לדעתם²⁹⁰. טעני הוא, שהממדיו פנים כאלו העלייה הזו התקיימה "בהתאם להצעתנו המוסכמת (?) ע"י מחלקת ההתישבות"²⁹¹. ולכן בקש הזוה"פ של הפהמ"ו מחלקת ההתישבות בשטות "לתת את הוראותיה הדרושות והתוכנית להתחלת העבודה" וכן "להעביר את התקציב להתחלת העבודה"²⁹². ואמנם פלנסקי בעצמו הודה בשיחתו עם כתב 'דבר' לאחר

האלה נמנו עוד בהיותם בארצות הגולה ליציעי המורחי", ורובם קבלו הכשרה קליטת ב"החלוק המורחי". בארגונים האלה קבלו את הכשרתם התינוכית והמקצועית. מוצא החברים לארצות גלותיהם הוא: מפולניה הקונגרסאטא, מליטא הפולנית והטריכוביא, גליציה יאונגריה. בבחינת החשב האנטי לארגון זה הושגה לב הכשרה המקצועית-משקית וכמ"כ לתרבותית, רחבת, הכרוח הרוחנית לאומית וזמן המצאו בארץ. רוב החברים נמנאים בארץ יותר ממשם שנים.

268. השוה ג"כ הדיח על 'זוה"יעקב' מאת א.ב. ריבלין ב"הארץ", י"ז סבת תרפ"ו—22.12.26, עמ' 3.

269. ר' ע' 268; וכן שנתונים, עמ' 8.

270. מכתבה של המחל. לתת. לארגון א' של הפהמ"ו בורקני מ"כ סבת תרפ"ו—3.1.1927; וכן ר' דברי פלנסקי בי"ב עטבת תרפ"ו—17.12.26.

(ר' הע' 273); וכן ר' הע' 261.

271. ר' מכתבו הני"ל (הע' 238) מתזוה"פ של הפהמ"ו לאוסישקין מ"י" כסלו תרפ"ו—25.11.26.

272. במכתבו הני"ל מ"י" כסלו תרפ"ו—30.11.26. (ר' הע' 263).

273. ארגון א' בורקני הוזיק לכת ב"ה"ה מ"הזוה"פ ב"משחק" זה. (ר' מכתבו הני"ל — בהע' 264 — וכן ר' הע' 270).

ותלקוה רק בין הקיבוץ הארצי הנוקוביני, ויתר האדמה הועמדה לרשות התיישבות העובדים.

ג) הוא (=קפלנסקי) הסכים להצעתו של אוסישקין, שחצי הקרקע של אדמת 'קומי' הימטר למושב הפוהמ"ז, ו"על יסוד זה הכנסתי את הפוהמ"ז בתוך תוכנית ההתיישבות (החדשה), אם כי לא היתה לו עוד או רשימת מעמדים שלהם". לגבי נקודה אחרונה זו לא הוכיח קפלנסקי, שבדיוק שלשה חדשים לפניכן נשלחה אליו רשימה זו, כפי שראינו²⁸⁴. המשיך וסיפר מנהל מחלקת ההתיישבות, כי "בינתיים הודיע הפועל המזרחי, כי איננו מרוצה מאדמת 'קומי' ובקשו לתת להם את האדמה, שנועדה בשביל יהודי מרמורש". אולם קפלנסקי לא סיפר לחברי הנה"צ, שכחשו לפניכן, בו"כ סלימו תרפ"א—12.11.1926, הסבירו לו נציגי הפוהמ"ז, אדמת 'קומי' עדיין לא מוכנה להתיישבות, ואילו יהודי מרמורש לא יעלו ארצה אלא בעוד כשנה, כפי שראינו²⁸⁵. קפלנסקי גם לא סיפר, עכשו, שהיה או מוכן לקבל את הצעת הפוהמ"ז בתנאים מסוימים, שרק אחד מהם הוכיח קפלנסקי בשיבת הנה"צ זו: הצורך בהסמכת הקק"ל.

ובאשר לעיקר, הסביר מנהל מחלקת ההתיישבות, ש"לא יכול היה להכנס עם הפוהמ"ז במי"ע על דבר התיישבותם" בגלל 2 הסיבות הבאות: א) "מוטב להשאיר את האדמה הזאת (=אדמת רוקני) בתור רורבה בשביל יתר האדמות בסביבה" (ליתר הקבוצות, שכבר זכו בקרקע של גוש הקישון לפי תוכנית ההתיישבות החדשה). ב) "מפני שלא הגישו (ראשי הפוהמ"ז) רשימת מעמדים", טענה, שאת אייבוכוונה כבר הוחתמו לעיל²⁸⁶.

רק בענין אחד היה קפלנסקי מוכן לבוא לקראת פרופ' פיק, אולם גם בענין זה לא בלי הסתייגות: מנהל מחלקת ההתיישבות גילה נכונות לקבל את הצעתו של פרופ' פיק: לאפשר לחברי הפוהמ"ז "התיישבות בתוך קבוצת הכשרה", אך בתנאי מפורש, ש"יתנו לו את האמצעים הדרושים גם בשביל סדור הקבוצות, שהוציא מחבניתו". בתשובתו הכללית טען נציגי המזרחי, "כי ברצון טוב יוכלו ככל זאת למצוא גם בשביל הפועל המזרחי איזה סכום בתקציב התיישבות", ולכן "הוא מבקש, אפוא, מהנהלה (הציונית) לא לאשר

אולם בניגוד למתנתו זו נאלץ היה קפלנסקי טבעייתית לאתר מ"כן לבוא ליד הסכם עם פרופ' פיק, נציגי המזרחי בתנאי, "בבקשה עם התיישבות של חברי הפוהמ"ז שבהסחירות המזרחי"²⁸⁷; וזאת בעקבות החלטה מפורשת של הנה"צ בשיבתה מט' טבת תרפ"א—14.12.1926²⁸⁸.

קדם להחלטה זו דיון נוקב באותה ישיבה, לאחר שפרופ' פיק הודיע בה כמה פעמים, כי הוא לא יצביע על תוכנית (ההתיישבות החדשה, שהוגשה ע"י קפלנסקי), "אם לא ימלאו את דרישת הפועל המזרחי לישוב על הקרקע". והוא דורש ממנהל מחלקת ההתיישבות אחד משנים: א) "אם יש ברשות הא' קפלנסקי איזה סכום שהוא, עליו להעניק מזה גם לפוהמ"ז, או: ב) "אם אי-אפשר לישוב אותם עתה בהתיישבות קבועה ומחולטת, הוא מבקש שיישובו בתוך קבוצת הכשרה, כמו שחשבו בדבר קבוצת 'עמדי' והסומר הצעיר".

בתשובתו מראה קפלנסקי את חוסר האובייקטיביות שלו ואת הפדר רצונו הטוב כלפי דרישת הפוהמ"ז, כפי שגם מעיר אח"כ פרופ' פיק בתגובתו לדברי, וכפי שגם מתברר יפה מהנקודות העיקריות, שמעלה מנהל מחלקת ההתיישבות בעצמו כתשובה לדברי פרופ' פיק:

א) הוא מתחיל וטוען, ש"חברי הפוהמ"ז עלו בלא רשות על אדמת הקרן הקימת בורקני, אולם אינו מסביר את הרקע לצעד זה. בתשובה על טענה זו מעיר פרופ' פיק, "כי איננו בטוח אם גם האחרים לא עשו זאת". ואמנם, הנקודות, שעלו על הקרקע בגוש הקישון באותה התקופה, עשו זאת לפני קבלת האישור ממחלקת ההתיישבות, שמצאה לנחוצו לפרסם ענין זה במיוחד²⁸⁹.

ב) "בתוכנית הגדולה, שהוא (=קפלנסקי) הגיש לפני הועד הפועל (הציוני) בלונדון... הוא כלל גם מרבט חדש של הפוהמ"ז, בן 20 משפחות, אולם בשעת הלכתו היה הקישון לא הותרו אדמה בשביל הפוהמ"ז,

להם מחמת התקציב הקטן) וביניהם: "קבוצה של הפועל המזרחי בבורקני". אפשר היה לראות בכך אולי מעין אישור - ולו בדרישה - לעלייה זו של הפוהמ"ז, אלמלא העובדה, שבאותם ימים ממש כבר קיבצו חברי הנהגה זו את הדין, שעליהם לעזוב את המקום בעמק יזרעאל, כפי שנראה להלן.
281. פרופ. ישיבת הנה"צ זו, מס' 25 - פו, בעמ' 102, כרך 8 של פרופ. ישיבות הנה"צ. גם יתר הפרטים על ישיבת חשבתו זו הוזכרים משם, עמ' 101-102.
282. ר' הלון בפרק זה הודיע²⁸⁸.
283. דבר', "כי כסלו תרפ"א—1926, 29.11, עמ' 1; וכן השהה את הגובות של עורך יומנו זה וימיים לאחר מכן.

284. סקירת תרפ"א, דף ו'; ר' לעיל הודיע²⁸⁴. כר כ' 31 שבועות לאחר מכן מצא קפלנסקי את הרשימה, לאחר שחיפש בתיקים, וזאת בעקבות הווכחה, שנציגי הפוהמ"ז סיפקו לו, שהרשימה נמצאת תחת ידו עוד מחודש השני תרפ"א. או ביקש ק, סלימה, כי הרשימה נעלמה מעיניו (סקירת תרפ"א, דף ו').
285. ר' לעיל הודיע²⁸⁵.
286. ר' לעיל ובמיוחד הודיע²⁸⁶.

להכשרה²⁹⁰ בהתאם להחלטה הנ"ל של ההנה"צ. וזה תוכן ההסכם²⁹¹:

(א) בהתאם להחלטה ההגולה הציונית מאתמול המחלקה להתישבות מסכימה, ש25 חברים מהארגון למושב המזרחי²⁹² לפי רשימה הסנונה עוד אשר מצדנו, יעלו להכשרה על האדמה בגוש הקישון, שנשארה ברובה בשביל יהודי מרמרוס²⁹³.

(ב) המחלקה להתישבות שתתדל להשיג את הסכמת הקה"ל לעליה זו בהנחה, שהיא זמנית ורק לשנה הנוכחית.

(ג) אם חברי הארגון יוכיחו במשך שנת עבודתם זו את הכשרתם להתישבות, ההגולה הציונית תכניס את הארגון בתוכנית התישבות השנים הבאות, שתוגש למוסדות המוסכמים²⁹⁴ של ההסתדרות הציונית בסוף השנה הזו²⁹⁵.

(ד) תכנית העבודה ותקציב הארגון יעובדו על ידי המחלקה על המקום, בהנחה שהתקציב לשנת תרפ"ו לא יעלה על הסכום של 1100—1000 ל"מ.

(ה) מרכז הפועל המזרחי יתדל עד כמה שאפשר, שתחרי הארגון יביאו אתם אינוטר חי ורומם, כדי לקמץ בהוצאות במומגינס²⁹⁶.

כבר יום אחד לאחר שנחתם הסכם חשוב זה²⁹⁷, ב"א הצי' טבת—16.12.16, פנתה הנחלת הפהמי"ו למנהל מחלקת התישבות, הצניעה תיקונים שונים בנוסח ההסכם. ואמנם הסכים קפלנסקי, כשלושה שבועות אח"כ, להצעות אלו²⁹⁸. העיקריות בהן היו:

290. והשזה את הורדותיהם של 2 אישים אלו לקול. קיש באותו היום בהת. 368.

291. לפי מכתבו של קפלנסקי לפרופ' פיק מי' טבת תרפ"ו—15.12.26; וכן סקירת הרצ"א, דפים ר'—1; וכן תוכני המחלקה.

292. ר' הצי' 289; וכן ר' להלן, בחלק ממכתבו של קפלנסקי לפרופ' של הפהמי"ו מי' שבט תרפ"ו—5.1.27; וכן ר' הצי' 297.

293. למעשה היו כבר אז חברי הפהמי"ו על אדמת ויקני (סקירת הרצ"א, דף 1).

294. הכוונה לקונגרס הציוני הטי"ו בבול, שאמור היה להתכנס בקיץ 1927 (שם).

295. ז. א. בסוף תרפ"ו.

296. עדות ברורה לחשיבותו של הסכם זה היא תגובתו של בבלי, וירוש של קפלנסקי כמנהל המחלקה התיישבות, ב"א 22.2.1928 (א' אדר תרפ"ח), על תוכירו של שרדן מאותה המחלקה בקשר ל"הסתבות הפועל המזרחי בנוגע להתישבות". על פתק כותב או בבלי (בהת' 400): "ההיסטוריה אינה מענינת אותי. עבורי רק מתחיל הדבר מההסכם בין קפלנסקי ופיק בנידון התישבות של המזרח".

297. מכתבו של קפלנסקי לפרופ' של הפהמי"ו מי' שבט תרפ"ו—5.1.27; וכן סקירת הרצ"א, דף 1.

את התקציב (של מחלקת התישבות) כל הזמן, שהא' קפלנסקי לא ימלא סו"ס את ההבטחה, שהוא דוחה משנה לשנה (בקשר להתישבות הפהמי"ו). ומכיוון שגם יו"ר ההנה"צ, קול, קיש, תמך בהצעה זו, שימכל התקציב הזה (של מחלקת התישבות) יינתן גם איזה סכום לפועל המזרחי, טוען פתאום קפלנסקי, ש"הוא מצדיק נחישות משב מל"ה יתגבר לסדר הכשרה (אולם בהסתייגות): בלי התייבות לישיבם במקום". ובאופן מפתיע גילה הוא בהמשך דבריו, ש"יש לו רורבה של 1500 לירות מהתישבות החדשה, אך לא היה מוכן לתת את כל הסכום להכשרת הפהמי"ו לבד אלא ל-2 קבוצות נוספות, זו של 'השומר הצעיר' וקבוצת 'בוקובינה', וכן בתנאי, שההגולה הציונית חסכים.

כתגובה על דברי קפלנסקי האחרונים מעיר קול, קיש, "כי הסכום שהזכיר הא' קפלנסקי לא יספיק בשביל שלש קבוצות, ואי אפשר לקשר את הדברים האלה ביחד"²⁹⁸. ובקצות דבריו של פרופ' פיק, שגם קול, קיש קיבלם, הסכימה לבסוף ההנה"צ "בפרינציפ לדרשת הפרופ' פיק, שלאכרי הפועל"ם שבתוך הס' המזרחי²⁹⁹, שעלו על אדמת הקה"ק (בורקני), תתן אפשרות להסתדר בתור קבוצת הכשרה, ומשאירה לה"ם פיק וקפלנסקי לבוא לידי הסכם ביניהם בקשר עם התישבות הזאת של חברי הפועל"ם שבהסתדרות המזרחי". ובהחלטה אחרת של ההנה"צ נאמר, שרק "אחרי שהפרופ' פיק הא' קפלנסקי יבואו לידי הסכם ביניהם בקשר עם התישבות פועלי המזרחי הנ"ל, יש 'להודיע' (בטלגרמה) לדי"ר ויצמן על החלטת ההנהלה הציונית בנידון התישבות החדשה". לפי החלטות השובות אלו אושרה "התוכנית החדשה (להתישבות לתרפ"ו) על שך 165.000 לירות, שערך הא' קפלנסקי ל-258 משפחות מקבוצת פינסק, קב' שרונה — השרון, משב מל"ה יתגבר, מושב 'בני המעמד הבינוני ולמושבי החסידים ביחד עם משפחות נוספות מפועלים חרדים בהס' העובדים הכללים (לפנים חברי הפועל"ם)".

כבר למרות ישיבת ההנה"צ הנ"ל, ב" טבת תרפ"ו—15.12.1926, הושג הסכם — כתבת — בין פרופ' פיק וקפלנסקי "בדבר עליית חברי הארגון המזרחי"³⁰⁰.

287. והשזה להלן, פ' 12, הערות 585—586. וכן השוח' פ' 15 והצי' 710, וכן שם והצי' 809.

288. להוציא את חברי הפהמי"ו, שעברו להסתדרות העובדים הכללית, גם בהגידוה זו אפשר לראות הישג המזרחי ולפיהמי"ו ולא לדעתו העשקנית של קפלנסקי בנידון; וכן ר' לעיל, פ' 6 והצי' 162.

289. מכתבו ש"חברי ארגון המזרחי" פירוש: 'חברי הפהמי"ו שבתוך ההסתדרות המזרחי'; ור' לעיל וכן בהצי' הקודמת.

היא השמעה, אך קפלנסקי לא היה מוכן להכיליה במכתבו³⁰⁴.

אם תגובתה של הנהלת הפהמ"ו על ההסכם הני"ל בין פרופ' פיק לבין קפלנסקי היתה מאד מסיגת, הרי הדעה בקרב רוב הציבור הדתי-לאומי על יחסם של המוסדות הציוניים אל התיישבות הפהמ"ו היתה אז שלילית בתכלית. אפשרות טובה להשמעת דעותיהם בנידון ניתנה לחברי הפהמ"ו הבולטים בוועידת החמישית של תנועתם שנתקיימה בדיוק אז בירושלים³⁰⁵.

עוד כמה ימים לפני קיום ועידה זו כתב עורך 'התור' בקשר אליה, בין היתר, את הדברים הקשים הבאים³⁰⁶: "מחלקות ידועות של ההנהלה הציונית התייחסו בשלילה גמורה כלפי הפועל המזרחי ודרושתיו הצרות... הקונגרס (הי"ד) מחליט לתת מושב-עובדים בשביל הפועל המזרחי, ומחלקת ההתיישבות... מתקשטת ואיננה מכירה בפועל המזרחי, וברצונה לעשות את החלטת הקונגרס פלסטר. כן, 'גומרוס קלאוס' ארץ-ישראלי מיוחד במינו בשביל הפועל המזרחי... וכך היה להפועל המזרחי — במשך כל הזמן — לנהל מלחמה על כל צעד ושעל להגן על דרושתיו, הצעותיו ופעולותיו".

גם בוועידת הפהמ"ו עצמה לא סמנו כמה צירים את ידיהם בצלחת. וכך מסר 'דואר היום' את דבריו הגוקבים של מלץ בוועידה זו³⁰⁷:

"... המלחמה הגלתי פוסקת מצד הנהג"צ ויתר המוסדות הציוניים, התעללות מצד המוסדות הני"ל כלפינו הוא למטה מכל בקורת... הקרן הקיימת לא רוצה להכנס אתנו אפילו לשיבה הנהלתנו מחרישה. אם יש אדמה להתיישבותנו — אין תקציב, ואם יש תקציב — אין אדמה... ומה עשינו להשתמש בכוחנו החזק שבגולה, כדי לגמר פעם את המשחק המעליל הזה? למה ולמה אנו עמלים? זכויות המעוטים אנו דורשים בארץ-ישראל... מהוועידה הזאת צריכה לצאת הדרושה לגער המזרחי ולכל העולם החרדי לעמד ולהגן על זכויות היהדות החרדית בבנין הארץ".

304. שם, שם, הכוונה, כנראה, למכתבו מבי' שבת פ"ו—5.1.27; ור' הע' 297.

305. הוועידה החמישית של הפהמ"ו התקיימה ביים מיי"ד—כ"ג טבת תרפ"ו—28.12.26—19. דו"ח קצר עליה וההחלטות בעיתונים הבאים: 'נתביה', ט"ז אדר א' תרפ"ו, עמ' 145—154; 'התור', ט' אדר א' תרפ"ו—11.2.27, גיליון כ"א, עמ' 13—16; 'הארץ', ד' אדר א' פ"ו—9.2.27, עמ' 4.

306. 'התור', י"ב טבת תרפ"ו—17.12.26, גיליון י"ג, עמ' 2, במרוך 'על המצפון'.

307. 'דואר היום', י"ח עטבת תרפ"ו—23.12.26, בדו"ח על הישיבה השלישית של הוועידה; וכן 'הארץ', 3 ימים לאחריה, עמ' 4.

(א) "שאוּם 25 החברים מארגון הפועל המזרחי, שהסכמנו לעלייתם לשם ההכרה, הם רק חלק מהארגון הני"ל²⁹⁸ וישמשו תחור גרעין למרשב-העובדים, שהפועל המזרחי שאוף אליו ושצריך להגיע לפי תכניתם לנקודה של 60—80 משפחות"²⁹⁹.

(ב) כן הבטיח קפלנסקי "להכניס את הארגון לתוכנית התיישבותנו, שתוגש לקונגרס הציוני הבא"³⁰⁰ בשביל תקציב תרפ"ו, וזאת בתנאי, שיקבל את רשימת חברי הארגון.

בקשר לנקודה אחרונה זו נכנסו אליו מד בניגוי הפהמ"ו, והיכחו לו, "שהרשימה זו נמצאת תחת ידו עוד מחודש תשרי (תרפ"ו)". ואמנם מצאה בתיקים³⁰¹.

החסיים בין מחלקת ההתיישבות לבין הוועד"פ של הפהמ"ו בשלב זה התפתחו לכאורה בכון הרצוי לפהמ"ו. רושם זה נחזק עוד ע"י מכתבו של קפלנסקי לארגון א' בורקני, שנכתב באותו הזמן³⁰² ושוו כתבו בין היתר, ש"המפקח החדש על ההתיישבות החדשה יוצא עכשו לסביבמכס"; ועליו, בין השאר, "לברר אחסם את תוכנית עבודתכם הפרוביוורית במשך השנה הזאת (=תרפ"ו) ברוח המו"מ, שהתנהל בין מרכז הסתדרותכם ובינינו בנידון זה. על מ.ג. יהיה יחד אתכם לסמן את המקום קודמתכם הזמנית ואת השטח, אשר אתם תוכלו לעבד השנה באופן זמני, וכמו כן את הסכומים הדרושים לזה".

אולם תגובתה של הנהלת הפהמ"ו על ההסכם — עם — התקיינים היתה מסיגת³⁰³, כי "סידור זה היה חרוק מאד מלהתאים להחלטות הקונגרס (הי"ד), שחייבו את המחלקה (להתיישבות) לגשת לסדור התיישבות קבועה", אך ראשי הפהמ"ו נאלצו להסכים להסכם שהוטל על גלל סיבות:

(א) לא היתה ברירה אחרת.

(ב) קפלנסקי הבטיח לציגי הפהמ"ו בעל פה, "שהוא שומר את עורך הסכום של תקציבנו בסך 3000 לא"י (ס"ה) היה ברשימה להתיישבותנו 4000 לא"י"³⁰⁴. לאותו הוגע, שהקצ"ק תקנה עבורנו אדמה חדשה³⁰⁵. הבטחה זו הוכנסה אף לפרטיכ"ל של הישיבה, שבה

298. הכוונה: לארגון א' למושבי-עובדים של הפועל המזרחי.
299. למעשה העיר קפלנסקי בעצמו, עוד שנה וחצי לפני כן, בהצעתו לקונגרס הציוני הי"ד תרפ"ה, ש"מספרי המתיישבים המלאי לפי תוכנית הארגון (הוא) 60—80 משפחות" (תוכנית המחלקה; וכן לעיל והע' 132).

300. סקירת-הרצ"א, דף ד', וכן ר' הע' 284.

301. מכתבו של קפ. מבי"ש טבת תרפ"ו—3.1.1927; וכן ר' סקירת-הרצ"א, שם.

302. סקירת-הרצ"א, שם.

303. שם, שם.

להוצאה לפועל אם כי בדרכים עקומות³¹¹. ולכן קיוו הם, ש"בזמן הקרוב יהיה דבר יסוד מושב-עובדים חדש של הפועל המזרחי עובדי קיימת"³¹².

אולם תקוות זו הייתה הרבה יותר מדי אופטימית, כי הנהלת הקק"ל, בניגוד לנהלת המחלקה להתיישבות, לא גילתה בשלב זה שום נכונות להסכים – ולו בדיועבד – לעלייתם של חברי הפהמ"ז על אדמת ורקני; וזאת משלש הסיבות הבאות³¹³, שחלקן כבר הועלו לפני כן ע"י הנהלת הקק"ל:

(א) "אדמת ורקני קבועה ועומדת לרשותה של יהודי מרמורש בכל זמן שירצו לעלות עליה, ואיננו רשאים למסרה לרשות אחרת"³¹⁴.

(ב) חברי הסתדרות "הפועל המזרחי" המדוברים עלו על אדמת ורקני מבלי שרשון של הקק"ל והמחלקה להתיישבות חקלאית, "ואנו מתנגדים בהחלט לאשור מעשה-אלימות זה ע"י נתינת הסכמה להשארותם על האדמה"³¹⁵.

(ג) "אינן להניח, כי עליה זו על אדמת ורקני היא רק זמנית ורק לשנה הנוכחית. אם הנ"ל ישאר על אדמת ורקני בשנה הזאת ויכשירו אותה, הם יבואו אח"כ בתביעות מבוססות על האדמה לעתיד, ואז באמת יהיה קשה להורידם מעל הקרקע".

התנגדות זו של הנהלת הקק"ל להתיישבות הפהמ"ז על אדמת ורקני לא הייתה עקרונית, כי ראשי מוסד זה הדגישו, שלא יתנגדו "אם המחלקה להתיישבות חקלאית תסדר, של 25- מחברי הסתדרות "הפועל המזרחי" יעבדו שטח אדמה אחר מאותן קרקעות, שנועדו להתיישבות חקלאית בשנת הזאת (תרפ"ז)³¹⁶. וחלקן נשאר פנוי מפאת צמצום הכניסת התיישבות בשנת הנוכחית"³¹⁷. אולם לגבי עתידם של חברי ארגון א' על אדמת ורקני נשארה הנהלת הקק"ל בשלה, ולא הייתה מוכנה לטום פשרות. ולכן היא המשיכה לדורש, שתחרי הפהמ"ז ירדו מהאדמה שתפסוה. אחרת לא הייתה מוכנה "להכנס ביום מ"מ עם הנהלת

והארץ" ודואר היום³¹⁸ מביאים גם מדבריו של יונגסטר בוועידה זו, כי דיבר "בתרופות על זה, שההחלטה האחרונה של הנהג"צ (בקשר להתיישבות הפהמ"ז, שנתקבלה מימי ספורים לפני-כן) היא בניגוד להחלטת הקונגרס (ה"ד) וישיבת הווע"פ האחרונה (של ההסת"צ) וציונת בקרן תרפ"ז ואינה מספקת את דרישות הפועל המזרחי בשום אופן".

על רקע זה מובנות יפה ההחלטות הבאות של הוועידה ה-5 של הפהמ"ז, המתייחסות לקרנות הלאומיות ולהנהלה הציונית³¹⁹ והמבטאות את גישתה של ועידה זו לא מוסדות אלו:

החלטה י"ח: "הוועידה מכיעה את התנגדותה המחולטת להשתמשות השורות בקה"ק בספק צרכי התיישבות העירונית והחקלאית של חברי הפהמ"ז ואת צערה הרב על שהקה"ק... לא המציאה קרקע למטרותיו (של הפהמ"ז). הוועידה רואה בזה דחיכת רגלי הפועל המזרחי מהתיישבות וביכור הפועל החפשי על פני הפועל החדתי-לאומי, היא מזהירה מפני יחס זה, העלול להרחיק את היהדות הדתית-לאומית מהשתתפותה בעבודה קרן זו"³²⁰ ולשמש תואנה בידי מתנגדיה".

החלטה י"ט: "הוועידה דורשת מהקה"ל לאפשר את הגשמת החלטת הקונגרס ה"ד, שנתאשרה אחרי-כן בישיבת הוועד-הפועל הציוני הגדול בלונדון, בדבר יסוד מושב-עובדים בשביל הפועל המזרחי ע"י השתתפות קניית אדמה מתאימים למושב-העובדים".

החלטה כ"ג: "הוועידה מכיעה את מאהלת נגד המחלקה להתיישבות שע"י הנהג"צ, שגילתה סבוטו" והשתמשות מקיים החלטת הקונגרס ה"ד וישיבת הוועד הפועל הגדול בלונדון בנוגע לסידור התיישבות חדשה להפועל המזרחי, והיא דורשת לגשת מיד להגשמת ההחלטה בחיים".

בניגוד להלכי הרוח הקשים בקרב חברי הוועידה ה-5 של הפהמ"ז, היו חוגים אחרים בתנועה, שראו בהסכם, שהושג בין פיק לקפלונסקי, "את הצעד הראשון לאישור הפרינציפיוני של התיישבותנו למעשה וגישת

308. שם, שם; וכן "דואר היום", כ"א טבת תרפ"ז—26.12.25, עמ' 3.

309. ורי ב'נחובה' הנ"ל, ה'ע' 305, עמ' 150—151. ורי 'החור' תרפ"ז, גיליון כ"א, עמ' 14, החלטות ט', י"ג, י"ד.

310. וזה קרה אמנם, אך רק כעבור 4 שנים. כפי שנראה להלן, אולם בשלב זה אין עדיין כוונה רצינית בקרב חוגי הפהמ"ז להשפיק הפעולות למען הקרנות הלאומיות; להפך. (רי החלטת הוועידה מס' י"ז — ורי ה'ע' 305).

311. סקירת-תרפ"ז, דף 71.

312. במשפט אופטימי-מדידה מפתים ב'ישותיים', עמ' פ, הו"ח" על שתי פעילות של הווע"פ — הפהמ"ז מחשון תרפ"ה — טבת תרפ"ז בקשר ל"מושב-עובדים חדש של הפועל המזרחי".

313. לפי מכתבו של י. אטינגר מהנהלת הקק"ל למחלקת ההתיישבות מ'ט' שבט תרפ"ז—11.1.1927.

314. בגלל נקודה זו התנגד אוסישקו לעלייה על אדמת ורקני עוד לפני שזו יצאה לפועל; ורי לעיל והע' 240.

315. ורי לעיל והע' 277.

316. ר' ה'ע' 313.

להם לעזובה, כי התקשו אליה בעקבות הסבל הרב, שסבלו בעת שהותם עליה: עבדו עבודה קשה ומפרכת ביבוש ביצות; את המצויים היה עליהם לקנות בנהלל ולשאתם על הכתף, כי החזירו את הפרדות שאתן באו, לבעליהן; ישנו על יריפת סלעים ביקרה ואכלו על הברכים, כי היו חסרים להם כסא ושלחן; סופת גשם עזה עקרה פעם את האהלים ממקומותיהם; הגשמים מילאו אח"כ את האהלים בבוץ וטחב; רבים חלו בשלשול בגלל האוכל הגרוע והמים המסריחים ולא היו להם רופא או תרופות.³¹⁷

לחברי ארגון א', שנאלצו לעזוב את עמקי ירזעאל, "הובטח" שבמשך השנה ימסר לרשותנו שטח קרקע אחר וגם תקציב להתישבות. עם זה יקבל הארגון סכום כסף מסוים להקמת קבוצת הכשרה ביהודה או בשרון, עד אשר תרכש הקרקע בשבילו (במקום אחר) בעמק ירזעאל".³¹⁸ כך עבר, אפוא, חברי ארגון א' לתקופה קצרה לכפר-סבא כקבוצת הכשרה, והם קיוו "לעבור בהקדם האפשרי להתישבות (קבע) על אדמת הקה"ק (במקום אחר)".³¹⁹

דחיית התישבותו של הפהמ"ו על אדמת ורקני ע"י מחלקת ההתישבות הנהלת הקק"ל "גרמה יאוש ואכזבה" בקרב חברי ארגון א'³²⁰, ואילו בקרב חברי הפהמ"ו בארץ עוררה הפרשה רוגז רב מאז³²¹. גם בקרב סניפים שונים של המזרחי בחו"ל צורר העניין התמרמרות רבה, שהתבטאה בהחלטות מחאה ודרישות לתקן העוול.³²² ביטוי חריף ומייצג לאכזבה העמוקה

הפהמ"ו³²³ וכדי לזרז, כנראה, את עויבתם של חברי ארגון א' מאדמת ורקני, הציע אטינגר מהנהלת הקק"ל "להעביר את מושבם באופן זמני למשך שנה אחת לאדמת כנפים לשם עבודת הכשרה".³²⁴ ומחלקת ההתישבות הסכימה להקציב סך 1100 ל"מ כ"תקציב הכשרה", אולם תוכנית זו נבטלה, לאחר שמומחים במחלקת ההתישבות אמרו, שהמקום המוצע נגוע במלריה ואין בו מים.³²⁵

לכן נאלצה הנהלת הפהמ"ו לקבל את הצעתו הבאה של שטרן ממחלקת ההתישבות, כי ראשי הפהמ"ו היו מאד וקוקים לקק"ל, כי ממנה דרשו, שתקנה סו"ס קרקע עבור מושבם הראשון³²⁶. וכך הסכים הווע"פ של הפהמ"ו להעביר את ארגון א' "בחור גרעין להתישבות הבאה של הפהמ"ו" לאדמת כנפר-סבא, שהווע"פ חכרה אותה מיהודי פרטי.³²⁷

כך בא הלק כשלשה חודשי שהותם של חברי ארגון א' של הפהמ"ו על אדמת ורקני³²⁸. קשה היה

317. מכתבו של אטינגר לווע"פ של הפהמ"ו מבי' טבת תרפ"ו-7.12.26.

318. 'נתיבה', ט"ו אדר א' תרפ"ו, עמ' 155; וכן סקירת הרצ"א, דפים 1, ח"ה.

319. ר' 'נתיבה' שבה"פ הקדמת.

320. סקירת הרצ"א, דף 1.

321. ר' בסקירות הבאים: א) 'נתיבה', ט"ו אדר א' תרפ"ו, עמ' 155; ב) תוכנית המחלקה; ג) מכתבו של אריבא מהקק"ל למחלקת ההתישבות מבי"ח שבט תרפ"ו-27.31.1.

322. סקירת הרצ"א, דף ח.

323. קשה לקבוע באיזה יום בדיוק עזבו חברי ארגון א' את אדמת ורקני. עכ"פ, ברור הוא, שזה קרה באדר א' תרפ"ו - פברואר 1927 (כך באהלי תר"ע, עמ' 16). יש לשער, שזה היה במחצית הראשונה של חודש זה, וזאת בגלל 6 העדויות הבאות:

א) במכתבו תג"ל של אריבא (הע' 321 ג) מכ"ח שבט-31.1. כתוב, כי חברי הפהמ"ו ירדו (ר' צריה) מאדמת ורקני, וז"ל, שבזמן כתיבתו של מכתב זה עדיין שוה שם.

ב) ובדו"ח 'נתיבה', ט"ו אדר א' פ"ו-17.2.27, עמ' 155 (ר' הע' 321-א), כתוב: "נאלצו להסכים... ולהעביר את ארגון א'...". מאת אשר ללמד, שהעברו זו כבר נעשתה או עומדת להיעשות.

ג) בבי"ח אדר א' פ"ו-2.3.27, עמ' 155, בסקירתו ישיבת המרכז לעניני הקלאות של הפהמ"ו, בסקירתו מספר מנהל המרכז, מסלוטבי, ב"ו היתר, ש"ארגון א'... הרעבר (ז"א, כבר, אולם לא לפני זמן רב) מאדמת ורקני לכפר-סבא" ('נתיבה', א' ניסן תרפ"ו, עמ' 188).

ד) בבי"ח אדר א' תרפ"ו-21.2.1927, עמ' 188, הדייקטוריון של הקק"ל, כפי שנראה גם הלן, בישיבה זו מועזת תביעת הפהמ"ו לרכישת קרקע בשבילו ע"י הקק"ל. וברור הוא, שאו נבמה ירידתם של חברי הפהמ"ו מאדמת ורקני, כי ארתל לא יכול היה להתקיים

המו"ם עם הקק"ל, כפי שראינו לעיל. (וכן ר' הע' 317; וכן בחחילת פ' 9 והע' 333).

ה) רמז נוסף יש, בדיעה, המופיעה בדיבר' בו' אדר א' תרפ"ו-27.9.2, עמ' 3. וכך מתחילה ידיעה זו: "בוארקהני התחילו המגנים בהקמת 4 צריפים בנקודת יושבם הקבועה". מכאן אפשר להסיק, שזה קרה סמוך לעזיבתה של אדמת זו ע"י חברי הפהמ"ו.

ו) ראובן ו, כותב בסוף מאמרו ב'נתיבה' שהופיע בבי"ח אדר א'-17.2, על "המשעה שנעשה כבר): להוריק את הפהמ"ו מהתישבות השנה". ור' בסוף פ' 8 והלח"ה ע" 331.

323. באהלי תר"ע, עמ' 15-16.

324. עמ' 16.

325. מכתבו של משה שפירא לחלל. לתת. מבי' מרחשון 27.10.27; וכן תוכנית הרצ"א, עמ' 16.

326. 'נתיבה', א' ניסן תרפ"ד, עמ' 187.

327. שט, ט"ו אדר א' תרפ"ו, עמ' 155.

328. השוה את ההחלטה, מס' 11, בוועידה הרביעית של המזרחי בגליציה המזרחית, שנפתחה בלובו בבי' אדר ב' תרפ"ו-6.3.27: "הוועידה מותה בכל חוקף ועוז נגד העוול הרב, שנעשה לפועל המזרחי מצד הקק"ל, בקפח וזכותו בהתישבות החדשה" ודורשת "מאת הקה"ק

"...אל הצטרף המחלקה להתישבות בתלותה את הקולד בקה"ק, שלא נותנת את הקרקע להתישבות: ואל התנגדל הנהלת קריה"ק, שלא הכינה את הקרקע, מפני שלא קבלה הודעה ממחלקת ההתישבות של הנה"צ ע"ד התישבות של הפ"מ. שתיכן אינכם חפתי מפשע, על שתיכין חלות החלטות הקונגרס (הי"ד) והועה"פ הציוני. עם שתיכן הנהגה המו"מ יותר משנתיים..." ולבסוף:

"אנו מאשימים בסוף המעשה: להרחיק את הפה"מ מהתישבות הגנה — נעשה בכונה ובמחשבה תחלה, דרישחנו תקיפה, שהאשמה תכופר בתקון המעוות".

9. המישים עם הקק"ל על קנייתה של אימת שי"א אבריך (אביב תרפ"ב)

יחד עם התמרמרותו הגדולה על הקק"ל הציב שרגאי במאמרו הנ"ל³³², ש"הנוער המזרחי ויחד איתו מחנה המזרחי כולו לא יותר על הדרישה מאת הקרן הקיימת לישראל: לקנות בהקדם האפשרי שטח אדמה מתאים ומוכשר להתישבותם של חברי הפועל המזרחי..."³³³ עכ"פ ברור הוא, כי העובדה שחברי הפה"מ עזבו את אדמת ויקני, איפשרה את המישים עם הקק"ל על רכישת שטח עבור הפה"מ³³⁴ וכך, זמן קצר מאד לאחר שחברי ארגון א' עברו לכפר — סכא³³⁵, העלו בישיבת הדיירקטוריון של הקק"ל מיים אדר א' תרפ"ו — 21.2.1927 טענות הפה"מ" נגד הנהלת הקק"ל³³⁶ ע"י הרמן שטרק, אחד מצניגי המזרחי בגוף זה. קובלנתו של הפה"מ הייתה, שהקק"ל לא עשתה עד כה כלום, כדי לאפשר את התישבותם של חברי הפה"מ באזור צורה שהיא, וזאת על אף דרישותיו החוזרות ונשנות בנידון³³⁷. והסיפ והסכרי או שטרק שיש לפתוחה"ל כמה קבוצות-הכשרה: כבר 10 בפחת-תקדו, אולם אלו אינן יכולות להתפתח, כי

בוזגי הפה"מ" בא"י נתנו — לפי מועד כתיבתם — שרגאי ב"התור" וראובן וינשינקר ב"תיבתה" באותו חודש אדר א' תרפ"ו — פברואר 1927. וכותב שרגאי בין היתר³³⁸:

"...ההתישבות של הפועל המזרחי הנפכה לקרקעטורה של יצירת גרעין להתישבות הבאה של הפועל המזרחי בצורת קבוץ על אדמה חכורה" ... (במקום: התישבות קבועה כמושב"ע עובדים לכל דבר) ... ובהמשך: "ההתישבותנו נדחתה! אין אדמה להתישבותנו! החלטות הקונגרס (ה"ד) וישיבת הפועל הציוני (בקץ תרפ"ו) נעשו פלסטר! ואנחנו? הנחריש? הנקשקות בחיי חברינו ובזכותנו, יחס מעליב לכל נתונתנו — ונשתוק? ... חברינו ... מרגישים את היחס מצד מנהיגי המוסדות הלאומיים אליהם, הד האיש הזה מביע גם לגולה³³⁹, ריניה עוברת במחנה: אין לנו חלק בהסדרות הציוניות ונחלה בקרנותיה!"

ובהמשך:
"אבל אסור לנו לתת למי שהוא לרמזם כרגל את זכויותינו ודרישותינו הצדקיות. מלחמה לנו ככל האנג ברהם לרעה. מלחמה עקבית ושישיתית ע"י אם ישוכנעו וירעו, כי זכויות הפועל, ואף אם הוא חבר להפעל המזרחי, אינן הפקר" (ההרגשה במקור).
ובאופן שונה במקצת מבלים ראובן וינשינקר ב"תיבתה"³⁴¹ את ההפלה נגד הפה"מ" בהשוואה ליחר ארגוני התישבות:

"...שטחי קרקע גדולים של קריה"ק בגוש הקישון ובמקומות אחרים נמסרו לרשות ההתישבות החדשה. ההתישבות של הארגונים של ההם הכללית למיניהם מוצאת לפועל ובעד כולם הוכנה קרקע של הקה"ק ורק ההתישבות של 'הפועל המזרחי' לא מוצאת לפועל, רק להתישבות זו אין לקריה"ל קרקע! (ההרגשה במקור) ... לנו כבר קשה נפשנו לחזור במאה הפעמים ואתה על הקובלנה הכללית פוסקת שלנו נגד ... המת" נקשים בלי הרף בעבודות היצירה של הפה"מ בעיר, כפסר, להכשילן ולדכאן ...". ובהמשך:

להקציע בשביל הפה"מ" חיקף שטח אדמה מתאים להתישבות" (נתיבה), א' סיון תרפ"ו, עמ' 274). החלטה דומה מאד נתקבלה גם כחלטה מס' כ"ט בוועידה הראשונה של הסתדרות 'צעירי המזרחי' בסלוביסק, שחתימה בו-י"ח השירי תרפ"ח (נתיבה), ע"י מרחשוון תרפ"ח, עמ' 42; וכן שם, טבת תרפ"ח, עמ' 68).

329. המאמרו של שרגאי ב"התור": "הדבר טרם נגמר" בגליון כ"ב, ב' אדר א' תרפ"ו—27.4.27, עמ' 9, 10; וכן השוה הע' 244.

330. "אדר תרפ"ו", עמ' 328.
331. במאמר המערכת של ב"נתיבה" בשם: "שוב שאלתי" ה"התישבות", שחתימה בס"ו אדר א' תרפ"ו—1.2.1927.

332. ר' בסוף הפרק הקודם וכן הע' 329.
333. ר' הע' 329.
334. סקירת-תרפ"א, דף ח'; וכן ר' לעיל, הע' 322 ד.
335. ור' הע' 322 כולו.
336. הפרטים על ישיבה זו — לפי הדוח"מ (בגרמנית) עליה ועל הישיבה שלאחריה, שהתקיימה בב' ניסן תרפ"ו—1.2.1927, 4.4. תחיק קק"ל 1206/5 שבא"צ.
337. ממכתבו של שרגאי לקרן היסוד ולקק"ל, שנכתב בב"ה אדר א' תרפ"ו—27.2.27, מתבררים הדברים הבאים:
(א) כבר ב"ב אייר תרפ"ו—6.5.1925 פנה הועה"פ של הפה"מ לקק"ל, ובתוצאה מפנייה זו הומונו נציגיו לישיבה משותפת עם הקק"ל.
(ב) ד' וט"ז תמוז תרפ"ו—27.6.1926, 17, 16 שוב

של הפועל המזרחי להקצעת קרקע לאיוו מטרה שהיא, בדחיות אלו ניצלה הקק"ל, כדברי שפירא, את העובדה, שהפחמ"ז לא יצא גנדה בגלוי, מכיון ש"הקק"ל די הביכה עליו בתור קרן של גאולת הארץ".

וחיזוק יפה להרגשתם זו של ראשי הפחמ"ז נמצא דווקא בשתי תשובותיו של הנהלת הקק"ל, שנכתבו למחרת מכתבו הנ"ל של שפירא ו-4 ימים לאחר מכן, ושמתרסם היתה להשיב על האשמותיו הנ"ל של מנהיג הפחמ"ז³⁴³. מסופר במכתבי הקק"ל, בין היתר, שבח שבט תרפ"ה - 2.2/25 נחלקו, כאמור גם לעיל³⁴⁴, שטחי האדמה של גוש הקישון המזרחי על פי החלטת של דירקטוריון הקק"ל; ובתור השטח הזה נכלל גם חלק מאדמת ורקני³⁴⁵. אעפ"כ נקבע שטח זה להתיישבותם של יהודי מרוורש על ידי אותו דירקטוריון³⁴⁶ 14-11 חודשים לאחר מכן, בי"ז ניסן תרפ"ו - 1.4.26³⁴⁷ ואילו לפחמ"ז לא נקבע שום שטח, אעפ"י שהנהלתה של תנועה זו פנתה לקק"ל בקשר לכך כשנה לפני שהדירקטוריון החליט את החלטתו הנ"ל בקשר להחזיר מרוורש, כפי שראינו³⁴⁸.

המכתבים הנ"ל מטעם הנהלת הפחמ"ז, שנכתבו ע"י שרגאי³⁴⁹ ושפירא³⁴⁹, לא הטיאו את מטרתם. אטינגר מהנהלת הקק"ל מצא לנכון להשיב, בשני מכתבים מפורטים אך ארבעה ימים, על מכתבי שפירא. במכתבו השני מתגונן נציג הקק"ל, והוא מנסה לשכנע, ש"לא היתה איוו שאיפה שהיא לצד הפועל המזרחי, ולכן "החשדות מצד הפועל המזרחי, שהקק"ל מקפחת את זכויותיו, אין לה כל יסוד". וכהוכחה, כנראה, ליחסו החיובי לשאלת האדמה בשביל הפועל המזרחי, מוסיף אטינגר בסוף מכתבו השני, ש"הקק"ל צריכה, לפי דעתו, להתאמץ ולמצוא דרך לספק התביעות הצודקות אפילו במצב הקשה הנוכחי".

בישיבתו של דירקטוריון הקק"ל עם ראשי הפחמ"ז, שהתקיים בי"ז אדר ב' תרפ"ו - 21.3.1927, עמדו

343. מכתבו של אטינגר, שנכתב בי"ז אדר ב' תרפ"ו - 18.3.1927; ור' במיוחד את מכתבו מ"ז אדר ב' - 21.3.

344. לעיל, פ' 5 והע' 106.

345. ובדיוק על השטח הזה עלו חברי 'ארגון א' למושב עובדים של הפחמ"ז בי"ח כסלו תרפ"ו.

346. עובדה היא עכ"פ, שהקק"ל באה אח"כ לקראת הפחמ"ז "אפילו במצב הקשה הנוכחי". כפי שנגראה בסוף הפרק הבאה (ר' מכתבו השני של אטינגר מ"ז אדר ב' תרפ"ו - 21.3.1927, ור' הע' 297).

347. לעיל בתחילת פ' 5 והע' 103; וכן ר' הע' 337 א. 348. ר' הע' 339.

349. ר' לעיל והע' 342.

אין להו לצפות שתעלינה להתיישבות³⁴⁹. בסוף הדיון על הגושא הזה הודיע היו"ר, שהקק"ל תבדוק בקפדנות את כל דרישות הפחמ"ז, ותציע הצעות לשיבה הבאה של הדיקטוריון.

בינתיים התקיימה פנישה בין הד"ר טהון מ'חברת הכשרת הישוב לבין מ. שפירא ושרגאי מהנהלת הפחמ"ז³⁴⁹. חברה זו היתה מוכנה למסור לקק"ל בשביל הפחמ"ז "שטח אדמה על-ידי נחלת-יעקב³⁴⁹ בתנאים נוחים". הצעה זו נתקבלה "כהצעה קונקרטיית", אעפ"י ששטח זה לא הכולל אלא 4000 דונם בלבד, שהתאימו להתיישבות. הנהלת הפחמ"ז היתה מוכנה לעלות על אדמה זו בתנאי, שהקק"ל תבטיח לפועל המזרחי, שתוסיף משטח אדמת יענקייקריה 6000 דונם להתיישבותם... שיעבור בלי ספק בהמשך הזמן לרשות הקק"ל".

זיומו זו של הפחמ"ז ברכישת קרקע עבור מושבו הראשון מוסברת בכך, שמאו אביב תרפ"ה - 1925 פנה ארגון זה לקק"ל בקשר לאדמה להתיישבות חבריו, כפי שראינו³⁴⁹. אולם, כותב מ. שפירא בשם הוועד של הפחמ"ז בי"ז אדר ב' תרפ"ו - 17.3.27³⁴⁹: "עובדה היא, שאין להכחישה בשום חירוגים, שהפועל המזרחי לא נהנה במשך כל זמן קיומו מכל העבודות הסדוריים של הקק"ל... וגם לא מאלפי הלי"מ, שהוציאה לעבודות-הכשרה שונות". וזו אחת הסיבות, ש"אנו חושבים, שדי ברורה היא אשמחתה של הקק"ל באי-המצאת אדמה להתיישבותנו", כי קיימת, לפי הנהלת הפחמ"ז, "דעת מקובלת בקה"ל לדחות את כל הדרישות

פנה הוועד לקק"ל בקשר לאדמה להתיישבות. כ"ה תמו תרפ"ו - 17.3.26. התקיימה ישיבה שמתפתח בין נציגי הארגונים.

ג) בי"ז חשוון תרפ"ו - 25.10.26. התקיימה הישיבה הראשונה של נציגי הפחמ"ז עם אוסישקין בקשר להתיישבות.

338. באותו הזמן ממש פנה הוועד של הפחמ"ז לקק"ל גם בכתב, ובתוכירו העלה את דרישותיו השונות. כתוצאה מכך התקיימה יותר מאוחר ישיבה בין הנהלתם של שני הארגונים, כפי שצדו נראה (ר' מכתבו של שרגאי שבהע' הבאה).

339. על ישיבה זו - ר' במכתבו של שרגאי לקרן היסוד ולקק"ל מכתב אדר א' תרפ"ו - 27.2.1927.

340. כך נקראה בתחלה אחת משתי חברות-ההתיישבות, שטודו בתרפ"ד - 1924 ע"י הרב מיבלונגה הרבי מקונוניץ. חברה של חברה זו התיישבו בגוש הקישון, וקראו גם ליישובם 'נחלת יעקב'. היום הוא מכוון חלק ממפ"ח-יסודים (בי"ח, עמ' 297).

341. בהתחלת פ' 5 והע' 93; וכן ר' מכתבו הנ"ל של שרגאי בלתי 339; וכן ר' מכתבו של משה שפירא הנהלה הראשית של הקק"ל מ"ז אדר ב' תרפ"ו - 17.3.1927.

342. מכתבו של שפירא שבהע' הקודמת.

הער על קנייתו של שטח זה בישיבת הדיקטטוריון של הקק"ל ב' ניסן תרפ"ז — 4.4.1927³⁵⁵. נידונו שני נושאים, אחד עקרוני ואחד מעשי. לא היו חילוקי דעות על כך, "שיש להפעיל המורחי בודאי הזכות לקבל קרקע להתיישבות". אולם בעקב לאפשרות לקניית הישט בשמעו דעות מנוגדות. המשה מבין ששה הנזכרים בישיבה צידדו בקניית השטח. עיקר נימוקיהם:

(א) הקק"ל מוכרחה להמשיך ולרכוש קרקעות על אף מצבה הכספי הקשה, כי קנייה זו תשפיע לטובה על איסוף הכספים למען הקק"ל.

(ב) במשך שנת תרפ"ז עדיין לא נקנו קרקעות ע"י הקק"ל, והקנייה המוצעת נראית נכונה במיוחד לאור דרישותיו המוצקות של הפהומ"ז.

(ג) אם קניית השטח המוצעת לא תצא לפועל, יפרש זאת המורחי כסממן של יחס בלתי אוהד מצד הקק"ל³⁵⁶; וזה עלול לגרום לתוצאות בלתי נעימות לקק"ל.

כנגדם טען קול. קיש, יו"ר ההנה"צ, בעקר את הטענות הבאות:

- (א) מצבה הכספי של הקק"ל הוא קשה מאד, וקושי זה ילך ויגדל מדי חודש.
- (ב) "אין זה ממפקידה של הקה"ל לרכוש אדמה בשביל קבוצ מיוחד, כי זה תפקידה של המחלקה להתיישבות הקולאית"³⁵⁷.
- (ג) אין לדון בענין זה אלא מבחינת יכולתה הכספית של הקק"ל, ואין לעיבב בדיון הזה שקולים פוליטיים כלשהם.

בהמשך הדיון העיר אותו קול. קיש עוד הערה חשובה, שבקשר לשאלה הנידונה יש לדעת את עמדתה של מחלקת ההתיישבות, כי אחזקתו של מושב הפהומ"ז תהיה מוטלת על התנועה הציונית. בקשר לכך הודיע אוסישקין, שמחלקת ההתיישבות מסכימה, שיוקם המושב של הפהומ"ז, אך בתנאי שיש מספיק אדמה³⁵⁸.

בסוף הדיון³⁵⁹ החליט הדיקטטוריון של הקק"ל על רכישת אדמה בשביל הפהומ"ז ברוב של 5 קולות נגד קולו של קול. קיש, אך הוצאה לפועל של קניית האדמה הותנתה בתנאים שונים. אחד מהם היה,

הללו בכל חוקק על דרישותיהם "לסדר את דבר קניית האדמה הדרושה"³⁵⁹ להתיישבות הפהומ"ז. לכן הציעו אלו להנהלת הקק"ל לקנות עבורם את אדמת שירי אבריק ולא את שטח האדמה של ידי נחלת-יעקב הנ"ל, "היות והכשרת הישוב הידועה לנו, כי על אדמת ורקיניקריה א"א עדיין לקבל קושנים (ואילו) אדמת שירי-אבריק מוכנה (כבר) לעליה"³⁶¹.

תגובתו של אוסישקין על הצעה זו של הפהומ"ז הייתה הפעם חיובית, לאחר שנתברר לו, שעד אז לא נתמלאה אף דרישה אחת של ארגון זה. לכן נתקבלה בישיבה זו ההחלטה פה אחד, שהקק"ל תרכוש שטח אדמה להתיישבותם של חברי הפהומ"ז, כפי שמוצע ע"י נציגיה של תנועה זו³⁶². ואמנם, החלטה זו קוימה, כפי שנראה עוד, המרטייליזציה של ישיבה זו ואשר ע"י הנהלת הקה"ק³⁶³, "וגם פלנסקי הביע את שביעת רצונו מהודעתו של... אוסישקין"³⁶⁴. בעקבות ישיבה זו היה להנהלת הפהומ"ז יסוד להרגשתה, שלהתיישבות תנועתה נמצא סיום פתרון לאחר הדחית במשך שנתיים³⁶⁵.

ראינו לעיל³⁶⁶, שבישיבתו של דיקטטוריון הקק"ל מיי"ט אדר א תרפ"ז-1927.21.12 הוחלט לבדוק את דרישותיו של הפהומ"ז להציע הצעות לישיבת-הדיקטטוריון הרגילה הבאה. בהתאם להחלטה זו נעשתה אמנם בדיקה³⁶⁷, אולם בניגוד ברור לדעתו הנ"ל של אוסינגר, שלפיה לא היה כל יסוד לחזרת הפהומ"ז על השקק"ל לקיפוח אף תוכניתו, העלתה דווקא הבדיקה, ש"תלונותיו של הפועל המורחי הן מוצדקות מבחינה מסוימת, כי באמת לא היו להם אילו שהן אפשרויות להתיישבות. אעפ"י שהקונגרס (הי"ד) ואח"כ התקציב של הועד הפועל (בקץ תרפ"ז) אישרו את התיישבותם".

נציגי הפהומ"ז הציעו עשור להנהלת הקק"ל לרכוש בטילים שטח של 10000 דונם, לאחר ש"החברה להכשרת הישוב" הציעה לרכוש את השטחים של שירי-אבריק והרתת, שהיו בגודל כזה (9727 דונם). בוכוח

358. ר' הע' 336.

359. וכן ר' 'נתיבה', מערב פסח תרפ"ז, עמ' 220.

360. פרוט. של ישיבת ההנה"צ, מס' פז - 70, עמ' 28, של סגרי-פרוט. זה; ישיבתו של התקיימה כ"ב ניסן תרפ"ז — 24.4.1927.

361. פרוט. של ישיבה זו (ר' הע' 336) וכן מכתבו של הרב ברלין לקול. קיש מדי' המוח תרפ"ז-4.7.1927 (סקירת-תרצ"א, דף ט"ו).

362. דף ט"ו.

363. דף ט"ו של דיון זה — ר' הערות 360 ו-361, וכן ר' 'נתיבה', ט"ו אייר תרפ"ז, עמ' 239.

350. 'נתיבה', ט"ו אייר תרפ"ז, עמ' 239.

351. בסקירת-תרצ"א, דף ח'.

352. 'נתיבה', ערב פסח תרפ"ז, עמ' 220.

353. מכתב הקק"ל אל הנהלת הפהומ"ז מניסן תרפ"ז — 5.4.1927, ר"ה ע"י 351.

354. סקירת-תרצ"א, דף ח'.

355. ר' הע' 352. הרגשתם זו התחזקה בודאי גם על ידי העובדה, שבשיבתו של דיקטטוריון-הקק"ל, ב' ניסן תרפ"ז — 4.4.27, היה הסניף הראשון של הדיון: "קניית אדמת שירי-אבריק בשביל הפועל המורחי" (סקירת-תרצ"א, דף ח').

356. בהתחלת פרק זה.

357. הדו"ח על ישיבה זו — בפרוט., בגרמנית, שבקק"ל — 1206/5; וכן ר' מכתב הקק"ל מא' סיון פ"ז — 1.6.27 למחל. ההת. ; וכן ר' הע' 336.

תגובות מחאה חריפות מתור"ל המוארץ לא אחריו להגיע: ארגון המזרחי בורשא שלח מברק לקול. קיש ובו הם מוחים בחריפות נגד הוויטו שלו, והם מכנים את עמדתו בנידון כמעליבה את ארגון המזרחי³⁶². גם בחוגי הפועה"מ בא"י מגיבים או בחריפות³⁶³ על "היעיכובים ודחיות בלתי פוסקות בענין ההתישבות מצד אנשים, הנוסדים בראש מחלקת... חשבות בהנה"צ... שמחזק צרת עין וקנאה מפלגתית מניחים מכשולים על כל צעד לארגון הפועל המזרחי (במיוחד בקשר להתישבות) ומעמידים בסכנה את קיומו בארץ". (בהמשך: "הנהגה אחת ההחלטות החיוניות הנ"ל של הקונגרס הציוני הי"ד בתרפ"ה-ושל הערד הפועל הגדול בתרפ"ו) לא "הבינו ההנה"צ והקה"ק את חשיבות... הדרושה להתישבות (תפומה"ו)... ולא מלאו את חובתן מתוך אמתלות מחוסרות יסוד ומשוללות כל הצדקה. וכך נתקלנו בהתקשורת ובזכותינו האלמנטריות ופחה עניינו החיוניים על כל צעד ושעל... ולכן: "הפועל המזרחי לא ישקוט ולא ינחן עד אשר יכריח את ראשי התנועה הציונית לשנות את יחסם אליו".

על תוכנו של מברק המחאה הנ"ל מהמזרחי בורשא לקול. קיש התנהל דיון גם בישיבת ההנה"צ מ"ב ניסן תרפ"ו-24.4.1927 וגם בישיבתו של דירקטוריון הקק"ל יומיים לאחר-מכן³⁶⁴. בישיבה הראשונה הסביר קיש את מניעיו הענייניים לוויטו שלו ואת נכונותו לביטולו בתנאי מסוים, כפי שראינו. יחד עם זה מזה כמה פעמים בכל חוקף על כך, שבשעת שהוא מלא תפקידו ואת חובתו כגוברנור, בשומרו על מצבה הכספית של הקק"ל, הוא מקבל מחאה מעליבה על עמדתו זו. על דברים אלו הגיב פרופ' פיק, נציג המזרחי בהנה"צ, שהסביר את הסיבות למחאה:

(א) "ענין התישבות הפועל המזרחי נמשך זה ארבע שנים".

(ב) "עובדה היא, כי וי"ר ההנה"צ (כלומר קיש בעצמו) קבר עתה את הענין, שעמד להגמר סופי".
(ג) יש להצביע על המזרחי רושם, שאין התנגדות מתעוררת אצל המוסדות אלא כאשר עומדת לדיון שאלה הנוגעת למזרחי.

362. בפרוט. ישיבתה של ההנה"צ מ"ב ניסן תרפ"ו-27.4.24 (עמ' 281 בספר זה של הפרוט.). וכן ר' בפרוט. של ישיבת הדירקטוריון של הקק"ל מ"ב ניסן תרפ"ו-27.4.26. בקק"ל-1206/5. גם יתר הפרטים על הדיון במברק לקוחים מ"ב חקירות אל. הודעה כי"כ את החלטה מס' כ"ט בערידה הראשונה של הפת"ר צעירי מזרחי בסולוביץ' בחשתי תרפ"ח (רו"ה הע' 328).
373. מערכת 'נתיבה' ב"ס"י אייר תרפ"ו, עמ' 227.
374. ר' הע' 374.

ש"המחלקה להתישבות חקלאית תתן את הסכמתה בכתב לקניית שטח האדמה האמורים למטרה הנ"ל³⁶⁵. אולם קול. קיש השתמש בכוונה כ"גוברנור" של הקק"ל³⁶⁶, והטיל וויטו על החלטה, שנתקבלה, עקב מצבה הכספית של הקק"ל, אעפ"י שבגלל צעדו זה עלול היה להתנגד עם אוסישקין³⁶⁷. ולכן הודיע קיש, שיצביע נגד כל קנייה חדשה עוד לפני שידע בשביל מי מוצעת קניית האדמה³⁶⁸. אבל יחד עם זה הודיע קיש, שיתקשר עם שוקן, הגוברנר השני; וזוהי, אם הוא (=שוקן) יסכים להחלטת הדירקטוריון שנתקבלה, יחזור הוא (=קיש) בו מהתנגדותו, אעפ"י שברך הגנ"ל של להביא חלוקי דעות בין גוברנורים לפני ההנה"צ.

הוויטו של הקול. קיש איכזב קשות את תקוותיהם של חברי הפועה"מ בארץ ובח"ר, שחיכו בסובלנות רבה ובצנייה רדובה להחלטה חיובית בקשר לרכישת אדמה עבור ארגונם³⁶⁹; וזאת במיוחד לאור גישתו החיובית עכשו של אוסישקין³⁶⁸ ויתר ראשי הקק"ל בשתי ישיבותיו האחרונות הנ"ל של דירקטוריון הקק"ל. שקוליו של קיש היו אמנם ענייניים, אולם צדקו אותם חברי הדירקטוריון³⁶⁹. שבישיבה האחרונה הנ"ל של הנהלת הקק"ל הודירו מפני תגובות חריפות בחוגי המזרחי על החלטה שלילית בנידון. ואמנם, בישיבתה הראשונה של הנהלת הפועה"מ הראשית, לאחר ישיבתו האחרונה הנ"ל של הנהלת הקק"ל, החלט "לאחוז בעצדים נמרצים, שיסייעו להפועל המזרחי במלחמתו נגד קפוח וכוונה כשאלת ההתישבות", לשם כך "כבר נשלחו ההוראות הראשונות בנידון זה למרכזים ארציים אחרים"³⁷⁰. לראשונה מנסה, אפוא, הפועה"מ להיעזר בסניפיו בח"ר במאבקו על זכותו להתישבות. לאחר כמה שנים יחזור על צורת מאבק זה, אולם אז ביתר חוקף ולכן גם ביתר הצלחה בסופו של דבר, כפי שנראה בהמשך³⁷¹.

363. מכתב הקק"ל למחלקת ההתיישבות מא. סיון תרפ"ו-1.6.1927; ור' הלוח הע' 379.
364. קיש פ. ה., ויזמן ארץ-ישראל, תרצ"ט (הלוח בקיצור: קיש), עמ' 249.
365. שם עמ' 250. ור' הלוח, במספר הבאה הע' 368.
366. ר' פרוט. של ישיבת ההנה"צ מ"ב ניסן תרפ"ו-24.4.1927.
367. ר' הע' 374.
368. עמדתו החיובית כעת של אוסישקין לגבי קניית שטח אדמת שיד-אבריק עבור הפועה"מ וזתה להידם חיוביים בחוגי הפועה"מ בא"י ובח"ר ('נתיבה', ערב סוכות תרפ"ט, עמ' 42; וכן ש"א חקו"ש תרפ"ט, עמ' 50).
369. יש להניח, שאלו היו ברלין וטרטקוב, נציגי המזרחי בהנהלת הקק"ל.
370. 'נתיבה', ערב סוכת תרפ"ו, עמ' 219.
371. ר' במיוחד פ"ג 13.

המורח"י"³⁶¹. הנהלת הקק"ל חזרה ומדינה את התנאי הזה, כאשר ד"ר גרנובסקי מודיע להרב ברלין בט"ו סיון תרפ"ו — 16.6.1927³⁶², "כי אחרי מ"מ ממוסד הבאנו לדידי גמר את דברי קניית שטח של 9.727 דונם מאדמת שיד'אבריק, והתמנו על הסכם עם 'חברת הכשרת הישוב' ע"ד ההוצאה לפועל של קניית שטח אדמה זו".

הדגשה זו על התנאי, שהמחלקה להתישבות תסכים לקנייתן של אדמות שיד'אבריק, לא היחה מקריה ובוראי לא מיוותרת, כי מהרגע שקפלנסקי שמע על ההחלטה הנ"ל של דירקטוריון הקק"ל, בקשר לרכישתה של אדמת שיד'אבריק בשביל הפוהמ"ו, גילה התנגדות עזה ובלתי פשרנית. וגם אחרי שפרש ממשרתו, המשיכה מחלקת התישבות במשך תקופה ממושכת להתנגד לעצם התישבותם של חברי הפוהמ"ו על אדמת שיד'אבריק, כפי שנראה בפרק הבא.

10. יחסה של המחלקה להתישבות של ההנה"צ להקמתו של מושב הפוהמ"ו על אדמת שיד'אבריק (אביב תרפ"ו — קיץ תרפ"ח)

בישיבת ההנה"צ הנ"ל, שהתקיימה בכ"ב ניסן תרפ"ו — 24.4.1927, הופתע קפלנסקי מאד לשמוע על התוכנית, שהקק"ל תקנה את אדמת שיד'אבריק כשביל התישבות הפוהמ"ו, על כך הניב מיד ובחרי"י פות³⁶³, "כי לו לא הודיעו לגמרי על כל הענין, וזו לא הפעם הראשונה שנגרמה איינעימות בבלל זה, שהקק"ל הבטיחה למפרע³⁶⁴ אדמה ידועה, לפני ששאלו אותנו אם האנשים רשומים בחוכמת התישבות שלנו". ואילו לחברי הפוהמ"ו "הציעו בזמנו אדמה בקומי וסירבו", אך מנהל מחלקת התישבות לא הוכיח את סיבת סירובם של נציגי הפוהמ"ו: "שעדיין לא גמרו לקנות אדמה זו, כפי שראינו"³⁶⁵.

היה א"כ חוסר תיאום בין הנהלת הקק"ל לבין מחלקת התישבות. אולם החבר, שהיה קיים חוסר תיאום בין שני מוסדות אלו גם ככונן הפוך: הנהלת הקק"ל לא ידעה³⁶⁶, שקפלנסקי הבטיח בזמנו לתמוך בתביעתו של 'ארגון ב' למושבי-עבריים' של הגלל

על חסברו זה של שרופ' פיק ענה קול. קיש, שהוא "מקבל לתשומת לבו את הבאוי הזה", ושואו מוכן להביא את השאלה לפני הועד הפועל של התנועה הציונית.

ובשיבתו של דירקטוריון הקק"ל בכ"ד ניסן תרפ"ו — 26.4.1927³⁶⁷ קובע יו"ר הישיבה³⁶⁸ בהתלהת הדיון ובקשר לזיוטו של הקול, קיש, שיש לגוברנור כל הזכות להתנגד מטעמים ענייניים להחלטה כלשהיא של הדירקטוריון, כמו במקרה הנדון. לאחר שיתר הנוכחים הסכימו לכך, התחילו לדון מחדש בקנייתה של אדמת שיד'אבריק להפועל המזרחי, כי בינתיים חלה התפתחות חדשה: באמצעות 'חברת הכשרת הישוב' הושגה הולאה אצל חברי ביטוח אגלית לקניית אדמה זו. גם חלו שינויים-למטובה "בזמני הפרעון של שערי המשלומים" ע"ח כסום המחיר הכללי, המאפשרים לקק"ל להוציא לפועל את הקנייה מבלי להטיל התחייבויות כספיות על תקציבה לשנות תרפ"ו ותרפ"ט"³⁷⁷.

לבסוף החליט הדירקטוריון של הקק"ל להסכים לקנייתה של אדמת שיד'אבריק בשביל הפוהמ"ו, אולם זאת כותאי מפורש, שההולאה הזאת אמנם תתקבל, וכן כהתחשב עם שינוי בזמני הפרעון ועם ערבויות טובות הולאה. לאור כל זאת ביטל קול. קיש לבסוף את הוויטו שלו³⁷⁸.

לאחר ההלטה חיובית זו של דירקטוריון הקק"ל נשאר עוד למלא אחר התנאי הנ"ל, שהועלה בישיבת הדירקטוריון ב' ניסן תרפ"ו — 4.4.1927³⁷⁹: "כי המחלקה להתישבות הקלואית תחן הסכמתה בכתב לקניית שטחי האדמה³⁸⁰ (של שיד'אבריק) האמורים למטרה הנ"ל", כלומר בשביל "התישבות הפועל

375. האריך זה אינו מופיע בדו"ח הנ"ל על ישיבה זו (ר' בהע' 372) אלא במכתב מתקק"ל למחלקת התישבות מא. סיון תרפ"ו—1.6.1927. במכתב זה כוסם, בין היתר, עקר הדיון בישיבה זו.

376. ר' בהע' 372.

377. במכתב הנ"ל של הקק"ל מא' סיון—1.6. (הערות 363, 374).

378. ולא נראית הסיבה לביטול הוויטו כפי שהוא מופיע (ב)א' 'נתיבה', ט"ו אייר תרפ"ו, עמ' 241; (ב) במכתב שבהע' 377; (ג) כ"הודעת העוה"פ של הפוהמ"ו על התישבות בשיד'אבריק" בסחו תרצ"א—1930 בהת. 874.

379. ר' הע' 363.

380. בישיבה משותפת בתמוו תרפ"ו — יולי 1926, בין הנהלת הקק"ל להנהלת הפוהמ"ו, הודיע אטינגר, ש"התק"ק אינה מסגלת באופן ישיר בחלוקת האדמה התישבות אלא היא מעמידה את האדמה לרשות מחלקת התישבות של ההנה"צ" (מכתבו של שרואי לק"ה ולקק"ל מ"ה אדר א' תרפ"ו—27/27).

381. סקירת-תריצ"א, דף ח'.
382. שם.
383. ר' הערות 366 ו-372.
384. הכוונה היא, כמוכ, ל"מראש".
385. זר' לעיל והע' 239.
386. ר' הע' 377.

ההתישבות בשנת תרפ"ח. בכל אופן יש לחכות לתוצאות הקונגרס (השני) בבול, שעמד להתכנס באותו קיץ ולתקציב, שיארש על ידו".

לאור כל זאת לא נראית כנה נכונותו של מנהל מחלקת ההתישבות בסיון תרפ"ז "לאפשר לארגון הפועל המזרחי את התישבותו אם תהיה אדמה לכו, ואם ניווכח, שתחומר האגודי מתאים" (של ארגון א', שעשה "בחור קבוצת-הכשרה בכפר-סבא")³⁸⁵. נכונות זו נראית בלתי-כנה גם בגלל העובדה, כי בדיוק חודשים לפני מכתב אחרון זה החליט הדירקטוריון של הקק"ל להסכים לקנייתה של אדמת ש.א. בשביל הפוהמ"ז, כפי שראינו. זאת אומרת: אדמת היתה כבר ולא היה צורך לחכות עד "שתהיה אדמה לכך". זאת ועוד. ייתכן ומטרתו העיקרית של קפ. בחיבאי את טענותיו הג"ל, היתה לאפשר את קיום הבטחתו הג"ל לארגון ויקיפו, אעפ"י שאת הנימוק הוא אינו מעלה כלל.

מכל האמור נראה, שקפלנסקי שוב נקט בטקטיקה של דחיית לגבי ההתישבות הפוהמ"ז. רושם זה מתחזק עוד ע"י סיום מכתבו הג"ל מסוף סיון פ"ו — יוני 27 לקק"ל³⁸⁶: "לאחרי כל האמור אין אנו רואים הכרח בדבר לדון כרכוב בשביל מי ולשם מה נקניית אדמה זו או אחרת. רצוי כי הקק"ל תקנה ותוסיף לקנות אדמה וכשיגיע הזמן נחליט איד לחלקה בין המועמדים הגונים".

קל להבין את הגיבנות הנועמות בהוגי המזרחי והפוהמ"ז על עמדתו זו של מנהל מחלקת ההתישבות. ראשיהם של ארגונים אלו המשיכו ביתר שאת ללחוץ על ראשי התנועה הציונית, שיצאו לפועל את ההחלטה החיובית הג"ל של דירקטוריון הקק"ל מסוף ניסן תרפ"ז — אפריל 1927. הלחץ הכבד הזה הופעל כבר וכן קצר לאחר שנתקבלה אותה החלטה, הן באופן אישי על ידי נציגי המזרחי והפוהמ"ז בהנהלת הקק"ל³⁸⁷, הן ע"י פניות רבות (5 בחודש אחד) אל מחלקת ההתישבות גם מצד הועד-הפועל של הפוהמ"ז³⁸⁸ וגם מצד הרב ברלין מהמרכז העולמי של המזרחי³⁸⁹.

385. שם. גם לפנינו חידר קפ. על טקטיקו בקשר ליכולתם של חברי הפוהמ"ז להתישבות בהתישבות; (רי לעיל, פ' 8) הע' 294.

386. שם; וכן סקירת-המצ"א, סוף דף ח'.

387. ר' שני המכתבים של הנהלת הקק"ל למחלקת ההתישבות מא' סיון פ"ו—1.6.27 ומי"א בו — 13.6.

388. ואילו הם התאריכים בחודשי איר-סיון פ"ו — מאי — יוני 1927: כ"ט איר-31.5, ב' סיון—2.6, ח' בו — 8.6, י"ז בו — 17.6 וי"ב בו — 27.6 (סקירת-המצ"א, דפי ח—ט, וכן הת. 368).

389. מכתביו של הרב ברלין מי' סיון תרפ"ז (10.6.) וכ"ו בו (26.6.).

(המכונה גם 'ארגון ויקיפו')³⁸⁷ על אדמת שיד' אבריק³⁸⁸. איידיעה זו של הנהלת הקק"ל היא בעצם תמורה למדי, כי חצי שנה לפניכן הכריז קפלנסקי הגיגי³⁸⁹: "לקחת על עצמי להודיע לקק"ל את תביעת המחלקה להתישבות בדבר קניית שטח שיד' אבריק בשביל ארגון ב"ח. הודעה זאת לא נמסרה, כנראה, להנהלת הקק"ל ע"י מנהל המחל. להת. עצמו.

על אף החלטת המפורשת הג"ל של דירקטוריון הקק"ל לקנות את אדמת שיד'אבריק בשביל המושב הראשון של הפוהמ"ז, לא נמנע מנהל מחלקת ההתישבות מלהציע להנהלת הקק"ל, יומיים לאחר החלטת הדירקטוריון הג"ל, שתקנה את אדמת קיריה-יקנעם בשביל הפוהמ"ז³⁹⁰. קפלנסקי הציע את הצעתו זו, אעפ"י שגם למחלקת ההתישבות, וברודאי לו עצמו, היה דווקא מצבה הכספית הקשה של הקק"ל, כפי שכותב אטינגר למחלקה זו³⁹¹. תלה מוסיף: "כי בקניית אדמת קיריה יקנעם אי-אפשר יהיה בשום אופן להשיג תנאי תשלום וזמני פירעון נוחים כאלה כמו בקניית שיד'אבריק". חרץ מזה המשיך קפלנסקי לטעון, כי אין "התחייבות מצד ההנהל"צ בנוגע להפעול המזרחי"³⁹². וזאת בניגוד מוחלט גם לדעתה של הנהלת הקק"ל, שטענה ש"צריך לספק את תביעת הפועל המזרחי על אדמה והתישבות, שיש התחייבות על כך כלפיו מצד הקק"ל" המחלקה להתישבות הקלאית"³⁹³.

ועוד טען קפלנסקי³⁹⁴, כי "שאלת ההתישבות על אדמה זו (של שיד'אבריק) אינה אקטואלית כרגע, כי אין תקוה מבוססת, כי נוכל להרחיב את תוכנית

387. ר' הלן, פ' ה, הערות 421, 454—455 ופ' 11, הע' 480. וכן השוה את המאמר: "לענין ארגון ויקיפו" ב'הפועל הצעיר", י"ג סלו תרפ"ז—19.11.26, גליון 7—8, עמ' 19—20.

388. מכתביו של קפלנסקי לקק"ל מכ"ד ניסן פ"ו—27/27.26 ומס' סיון פ"ו—27.6.27. במכתבו האחרון הזה הוא מסביר את נימוקו להבטחתו זו:

(א) 'ארגון ב' קרוב ברוחו להנהל ולכפר יהושע'; (ב) 'אדמת שיד'אבריק גובלת עם כפריהושע'.

389. מכתביו במועצה הוקלאית, שהתקיימה בחיפה בט'—י"ג חשוון תרפ"ז—26.10.27—17.10.27 (ר' הפועל הצעיר, י"ח חשוון תרפ"ז—26.10.27, עמ' 5, עמ' 19, וכן ר' לעיל, הע' 249). קטע זה מהרצאתו — בתת. 368, וכן ר' ההחלטה, מס' 11, במועצה הוקלאית של ההסתדרות הכללית (הפועל הצעיר), שנה כ"ט, מס' 8, ט"ז סלו תרפ"ח—9.12.1927, עמ' 14.

390. מכתבו הג"ל מכ"ד ניסן תרפ"ז (ר' הע' 388).

391. הע' 377.

392. מכתבו הג"ל להנהלת הקק"ל מכ"ד סיון פ"ו (ר' הע' 388).

393. ר' הע' 377. וכן ר' לעיל, פ' 6 והע' 148.

394. ר' הע' 392.

ואשר⁴⁰⁰ נגד נטיותיו הפרטיות, ועד כמה הוא מתחפף בתחבולות לא לבצע את הענין הזה⁴¹⁰. ולכן מסיק הרב ברלין לבסוף, שקפלנסקי מעמיד את כל ההתישבות הזו (של הפה"מ) בסימן שאלה כאלו שצריכים להתחיל הכל מחדש⁴¹¹.

גם הוע"פ של הפה"מ אינו שותף, ארבעה ימים לאחר שנכתבו שני המכתבים הנ"ל של הרב ברלין, פונים נציגי הפה"מ להנהלת הקק"ל⁴¹² בטענות דומות לאלו של הרב ברלין נגד אותו קפלנסקי ועל סמך אותו מכתב ממנהל מחלקת ההתישבות לקק"ל מסוף סיון פ"ו — יוני 27⁴¹³. וכך מבטא הוע"פ את התמרמרותו⁴¹⁴, "כי המה" התישבות, או יותר נכון מנהל המה"מ, מר קפלנסקי, נצבה עכשו כמפריעה בעד ההתישבות למרות כל ההתלנות, ההתישבויות והבטחות שנתנו לנו בפה ובכתב. כל הנמוקים... רק מבליטים את היחס של התעללות, שהמחלקה הנ"ל נוהגת בו כלפי הפועל המורחי, ומה הערך של החלטות הקונגרס והרעד הפועל, אם הם נוגעות להפועל המורחי. אי אפשר לנו בשום אופן להאמין כי... רק דרישה... מצד חוג קרוב יותר ברוחו ומפלגתינו להתנהל... המחלקה תהיה מוכרת לצדקתה".

גם סימום של מכתב אחרון זה דומה לסיים מכתבו של הרב ברלין לקפלנסקי, אך הוא מפורט יותר וגם משמעותי יותר לאור ההתפתחויות המאוחרות יותר: "כמובן שבצטער מאד, אם נהיה מוכרחים לשתף למרות רצוננו את דעת הקהל וביוחד של היהדות החרדית בנוגע להגנה על זכותנו...". וכך מסכם את התמרמרות הפה"מ⁴¹⁵ וורך 'נתיבה'⁴¹⁶ לקראת הקונגרס הציוני הטי"ו, שיתקיים באותו קיץ תרפ"ו:

"כל התקות, שעמדו על סף התגשמותן וכל מה שהושג אחרי מ"מ ומלחמה במשך שנתיים הששם לאל...⁴¹⁷ והוא ממשית: "כי אי גורלנו מאו ומעולם: להיות נמצאים בעבודתנו... המיד במצב... של התקפות ועוות הדין, שאינו חולף... לא להפסיק אף כהרף עין מן הדרישה לספוק וכינותינו, ומצויים אנו

יש לציין כ"כ, שעמדתה החדשה והחיובית של הנהלת הקק"ל לגבי גורשא נהידון לא שנתה. להפך: ארבע פעמים תוך חודש⁴⁰⁰ פנתה היא למחלקת ההתישבות, כדי לזרזה להודיע לה (לקק"ל) את עמדתה המפורשת בנידון, ונאם, לאחר פנייתו של הפה"מ להנהלת הקק"ל".

לאחר שנודעה, דרך הנהלת הקק"ל⁴⁰¹, לועה"פ של הפה"מ ועדתו השליטת הנ"ל של קפלנסקי, הבינו ראשי הפה"מ, "ששמים לנו מכשולים הדי"ש"⁴⁰², ומזדרו הרב ברלין לכתוב בחריפות רבה לקפלנסקי ולקול, קיש⁴⁰³, כי הוא מרגיש, ש"סדרו"⁴⁰⁴ אחר, וזאת בגלל 4 הסיבות הבאות⁴⁰⁵:

(א) לפי החלטות הקונגרס הציוני הדי"ו וישיבת הוע"פ הגדול מקיץ תרפ"ו "מוטלת על ההסתדרות הציונית ליצור למצער (=לפחות) מושב אחד בשביל הפועל המורחי, אשר לע"ע לא קיבל איוה מושב שזאו".

(ב) הקק"ל קנתה אדמה להקמת מושב ע"י ארגון א' של הפה"מ משני טעמים⁴⁰⁶:

(1) הארגון הזה נכנס בתקציב התנה"צ של שנת תרפ"ו.

(2) הקק"ל הרגישה, שהיא מחויבת "למלא חובת ההסתדרות הציונית כלפי הפועלים המורחים, שמת"ענינים בהם כחוגי החרדים בכל הארצות, שהציונות פועלת בהם".

(ג) בישיבתו של דירקטוריון הקק"ל, 3 חודשים לפניכן, ענה אוסישקין על שאלתו של קיש בנידון, שמחלקת ההתישבות אינה מתנגדת לקנייתה של אדמת שיר-אבריק בשביל הפה"מ, אם יש מספיק אדמה⁴⁰⁷.

(ד) מהמכתב הנ"ל⁴⁰⁸ של קפלנסקי לקק"ל הבין הרב ברלין "עד כמה מתהל האישי הזו בכל מה שהוטלת

400. מכתביה של הנהלת הקק"ל למחלקת ההתישבות מא' טו"ו, 1.6.11, 12 ב. — 13.6.11, ט"ו ב. — 16.6.11 וכן כ"ו ב. — 26.6.

401. בלי סיון פ"ו — 30.6. קיבל הוע"פ של הפה"מ מכתב ממוקק"ל ובו זכותו של מכתב המחלקה להתישבות אלה מבי"ו טו"ו—27.6. (ור" הוע" 388, וכן סקירת תרצ"א, דף ט').

402. סקירת תרצ"א שם.
403. שני מכתבי הרב ברלין אלו נכתבו בד' תמוז פ"ו — 4.7.27, והם מובאים בשלמותם שם, שם.
404. בפועל זה משתמש כותב המכתב בעצמו!
405. ר' בנימי המכתבים הנ"ל (הוע" 403) ובעקר במכתבו של הרב ברלין לקול. קיש.
406. מכתבו של הרב ברלין לקפלנסקי (שם).
407. וכן ר' לעיל הוע" 361.
408. ור' לעיל והערות 392, 394—396.

409. במקור אין שני הפעלים אלו מופיעים אלא בנפעל.
410. וכן ר' במכתבו של הרב ברלין לקיש (הוע" 405).
411. סקירת תרצ"א, דף ט'.
412. ר' מכתב הוע"פ של הפה"מ לקיש מה' תמוז פ"ו — 8.7. דפ"ט (ט"ו).
413. ר' לעיל הוע" 392.
414. סקירת תרצ"א, דף ט'.
415. בט"ו מנ"א תרפ"ו, עמ' 315.
416. והשוה את מאמרו של א. בני-עקב בינתיבה, ט"ו חשוון תרפ"ט, עמ' 27, בשם "מה זכותנו". וכן השוה את דבריו של משה שפירא במועצת הברית העולמית של הנוער המורחי, שהתקיימה בזול מל' מנ"א — ח' אלול פ"ו ('נתיבה', שם, עמ' 39).

הג'ל 5000 לא"י ולא אישרה ממנו לבסוף אלא 2000 לא"י בלבד.⁴²⁶

(ב) מד לאחר הקונגרס הט"ו ביטלה ההנה"צ אף את הסכום המקומץ הזה "לרגלי הקצוצים בתק" ציבים, שבאו בעקב המצב הספיי הקשה"⁴²⁷. על המחאה של משה שפירא⁴²⁸ עונה א. בבלי, מנהלת החדש של מחלקת ההתישבות. הוא מסביר⁴²⁹, שהמצב הספיי "אינו נותן לנו האפשרות אפילו לתת את הסכומים המינימליים, הדרושים להספקה למשקיני הקיימים ולא, להחזילו. בנינים שנה שפברה" ובהמשך: "אנו יכולים רק להבטיח לכב', כי ברגע שהמצב הספיי יוטב, נשוב לדון על שאלת התישבות ארגונכם, ומקיים אנו כי בהבנה הדדית נוכל למצוא את הפתרון הרצוי לכם והאפשרי לנו".

אולם ביחסה של מחל. התת. הלכה למעשה לא היה אף כעת רמז על נכונות המחלקה "למצוא את הפתרון הרצוי לכם (לפעמ"י) האפשרי לנו (למחל) (להתישבות)". וזאת על אף העובדה, שבקונגרס הט"ו הוחלף קפלנסקי ע"י סקר בהנהלה הציונית וע"י בבלי כמנהל המחלקה להתישבות.⁴³⁰

באופן עקבי המשיכו האחראים להתישבות מטעם ההנה"צ, רובם חדשים, להתנגד להתישבות הפתומ"י, וזאת גם לאחר שחברי ארגון א' עלו על אדמת שיד" אבריק בכ"ח אלול תרפ"ז — 25.9.1927:⁴³¹

(א) בה' חשון תרפ"ח — 31.10.1927 כותב בבלי למרכז החקלאי ברודות: "אינן אנו מכירים בזכות הפועל המזרחי להתישב על אדמה זו"; ונימוקו: "כי אנו מתנגדים לזה, שמי שהוא יעלה על אדמת שיד" אבריק, בלי הסכמתנו, וכן אנו נוכל להחליט בדבר רק לאחר שנחליט על הזכות להתישבות החדשה".
(ב) בהתאם לגישתו זו סירב אותו בבלי להרשות להפומ"י, בשיחתו עם נציגי ארגון זה, להעביר חלק

לברא מצב של החקפה נגדיה נגד כל אלה, הנכונים לבלע אותנו בכל אשר ויכלו".

ואמנם, בשיבתו של הועד המרכזי של הפומ"י⁴³² מועלית אז הודרישה "להתחיל בהחקפה נגד מחלקת ההתישבות של ההנה"צ". לאחר שנשמעו בשיבה זו טענות דומות לנ"ל על כשולן כל העבודה והאמצעים עד אז וכן על חיסו העלילי של קפלנסקי "בגלל הפרעתו לסדור ההתישבות של הפועל המזרחי"⁴³³.

בינתיים העדיף הועד"פ של הפומ"י להמשיך ולפעול בשקט בתוך המוסדות ולהימנע לעת עתה מגיוס דעת הקהל נגד מחלקת ההתישבות. כך החקיקמה ישיבה משוחפת בין נציגי הועד"פ לבין מנהל מחלקת ההתישבות עוד לפני הקונגרס הציוני הט"ו.⁴³⁴ כאשר הראשונים דרשו בשיבה זו מקפלנסקי, שיאשר את עליית הפומ"י על אדמת שיד" אבריק, השיב להם קפ. בשלילה, כי "זה שיד" הנה"צ כולה". כך רצה קפ. לדחותם שוב ב"קש", כי נציגי הפומ"י הבינו⁴³⁵, שנימוקי האמיתיים של קפ. הית, שרצה למסור את אדמת שיד" אבריק לארגון נהלה ב"י.⁴³⁶ ההישג היחיד, שהחרי הועד"פ השיגו בשיבה זו, היה הבטחתו של מנהל מחל. התת. שיכנס את התישבות הפומ"י לחוכנית מחלקתו לקונגרס הציוני הט"ו. זה הישג זה היה בעצם היסי מאד, כי כבר בהסכם הג'ל — בין קפ. לבין פרופ' פיי ב"י טבת תרפ"ז — 15.12.1926⁴³⁷ — דובר על כך, שהנהלה הציונית תכנס את הארגון (א' למושב) עובדים של הפומ"י (בתוכנית ההתישבות... בסוף השנה הזאת"⁴³⁸.

ואמנם⁴³⁹, בתקצוב ההתישבות החדשה, שהציע קפ. לקונגרס הט"ו, הוכנס סכום של 7000 לא"י ליישובן של 25 מתוך 60—80 המשפחות, שהיוו את "הארגון א' למושבי העובדים של הפומ"י". אולם מסכום זה לא נמסרו כלום בגלל הסיבות הבאות:

(א) הועדה לעניני ההתישבות שעלידי הקונגרס הט"ו אמנם אישרה, מצד אחד, את ההתישבות החדשה של הפומ"י⁴⁴⁰, אולם היא הורידה, מצד שני, מהסכום

417 בר"ב תמוז פ"ו. ד"ח הישיבה הוו — בנתיבה, ט"ו

נאב פ"ו, עמ' 337.

418 שם, שם.

419 הדריח של ישיבה זו — בסקירת תרפ"א, דף י"י.

420 ר' לעיל וכן הע' 401.

421 ר' בע"פ 419, ור' לעיל, הע' 387.

422 ר' לעיל הע' 291.

423 ור' לעיל הע' 295.

424 עיקרה של פוסקה זו — לפי סקירת תרפ"א, דף י"י.

425 וכן ר' 'נתיבה', א' כסלו פ"ח, עמ' 47.

426 כוחיים הכלליים בקונגרס זה לא דנו בהתישבות הפומ"י אלא לעתים רחוקות בלבד. והשוה את דברי

הרב ז. גולד, הטעון באחד הדיונים, שיש לאפשר לו (= לפומ"י בא"י) התישבות, שהבטיחו לו" (בדריח הנרימי של הקונגרס הט"ו, עמ' 275).

426 'נתיבה', א' כסלו תרפ"ח, עמ' 47; תזכיר תרפ"ח ביחד הנתיבה, קיץ תרפ"ח, עמ' 16; מכתב הועד"פ של הפומ"י למחלקת ההתישבות מט"ו כסלו פ"ח—9.12.27; סקירת תרפ"א, דפי' ו' וי"ג.

427 'נתיבה', א' כסלו תרפ"ח, עמ' 47.

428 מכתבו של שפירא מא' מרחשון פ"ח—27.10.27 בבבלי.

429 מכתבו של בבלי מא' חשון פ"ח—3.11.27 וכן סקירת תרפ"א, דף ר"א.

430 שם, דף י' וכן קיש, עמ' 257. על סקר — ר' אנציקלופדיה יודייקה, כרך 14, עמ' 590. וכן באנציקלופדיה

עיצות וישיאל (באנגלית), כרך ב', עמ' 990.

431 ר' להלן, פ' 11 הע' 483.

של בבלי⁴⁴³. בהחלטות, שנתקבלו בכינוסים אלו, הביעו חברי המורחה את מתאמם "נגד הנהג"צ בירושלים על עמדתה השלילית לגבי הפהמ"ו". הם ראו בדרישתה האחרונה הנ"ל של הנהג"צ "מעשה שולח" ודחיקתו בתנועת המורחה ובתנועת תורה ועבודה העולמית; וזאת "ביחוד אחרי שהמרכז העולמי של המורחה והנהלת הברית העולמית של הנוער המורחה התחילו את המפעל ההתישבותי באמצעים עצמיים⁴⁴⁴ משלהם"⁴⁴⁵. החלטות אלו, שסגנונו וחוכנו היו כמעט זהים, הן חלק מהמערכה על הזכות להתישבות, שהנהגלה אז בעקר ע"י הפהמ"ו בא"י, שהחליט שוב⁴⁴⁶ לעורר את סניפי המורחה בחו"ל להשתתף במאבק זה⁴⁴⁷.

(1) בכ"ו כסלו תרפ"ח — 21.12.1927 נפגשו מנהלה החדש של מחלקת ההתישבות ועוררו עם נציגי הפהמ"ו, מ. שפירא וז"ה. הנוער לנדי⁴⁴⁸. בהחלטת פגשי זו חזר בבלי על דרישתו הנ"ל בשם הנהג"צ, ש"חברי הפועל המזרחי, שעלו לשיד"אבריק בלי הסכמתה (של הנהג"צ), יעובו חיפק ומד את המקום". ואלו נימו" קיו⁴⁴⁹:

- (1) בעלייה זו הייתה משום הפרת "משמעת", ולכן הוא (=בבלי) דורש "הכנעה".
- (2) הבטחות קונקרטייות לא הובטחו ע"י הנהג"צ, לא ע"י הקונגרס (הס"ו) וגם ע"י קפלנסקי.
- (3) לא תיתכן עליה על הקרקע בלי "חקירות מוקדמות... בקשר עם מצב הבריאות, סדור הספקת המים, תוכנית מוסקית וכו'".
- (4) "אין בכוונתו כעת להתחיל בהתישבות חדשה לפני כסוס ההתישבות הישנה", ולכן — "אין לדבר כעת

המורחית. כינוס זה התקיים בלובו גיב בא' טבת פ"ח (נתיבה', ט"ו שבט פ"ח, עמ' 139).

(ג) החלטה מס' ה', שנתקבלה בוועידה השנייה של המורחה בגליציה המערבית ושליחיה. ועידה זו התקיימה בקרקו בי' טבת פ"ח—1.1.28 (שם, שם).

(ד) החלטה מס' ט"ו, שנתקבלה בכינוס בלודז' של הוועידה הגלילית של כל סניפי צעירי המורחה ביאורו זה (שם, עמ' 140).

443. ר' לעיל והע' 438.

444. ועל כך בפרק הבא הוערות 482 ו-490.

445. 'נתיבה' תרפ"ח, עמ' 123, 139.

446. ר' לעיל, פ' 9 הוערות 370—373.

447. הקשר בין תנהלת הפהמ"ו בא"י לבין המורחה בפולין התקיים בפרשה זו ע"י ביקוריהם של כמה מראשי הפהמ"ו בא"י בוועידת המורחה הגליל (ר' הע' 442):

(א) שרגא' הרצה בוועידת בורשא, קרקו ולודז';

(ב) בקרקו הרצה גם יונגסטר על מצב הפהמ"ו בא"י;

(ג) בלובו הרצה רייך על "מצב הפהמ"ו בא"י והתישבות ארגון א' על אדמת הקה"ק בשיד"אבריק".

448. סיכום כל השיחה נמצא בהת. 400.

449. ר' לעיל והע' 438.

מחברי קבוצותיו, שהתפורו או, לשיד"אבריק⁴⁵², לאחר שגורניו של ארגון א' עלה על קרקע זו.

(ג) עוזרו הראשי של מנהל מחלקת ההתישבות, שטרן, שמילא תפקיד זה גם בעת כהונתו של קפלנסקי, כפי שראינו⁴⁵³, ענה למנהל המחלקה החדש על שאלתו בנדידו⁴⁵⁴, שאין התייבות משפטית כלפי הפהמ"ו⁴⁵⁵. ושטרן ממשיך וטוען, וזאת בניגוד למסופר לעיל⁴⁵⁶, ש"גם הבטחה איננה". הוא מסיים באומר, שעקב העובדה, שחברי הפהמ"ו "עלו בלי הסכמתנו לשיד"אבריק", הרי "זה לפי דעתי" משחרר אותנו בטיפול בהם".

(ד) ישיבה בענין שיד"אבריק, שהתקיימה בא' כסלו תרפ"ח — 25.11.1927 ושה-השתתפו נציגי הפהמ"ו, סקר ובבלי, נסתיימה ללא תוצאות⁴⁵⁷.

(ה) שבת לאחר-מכן⁴⁵⁸ מרחיק בבלי לכת, והוא דורש מתנהלת הפהמ"ו בתקיפות "לאחוז באמצעים הדרושים, בכדי שחברי ארגונכם, שעלו על אדמת שיד"אבריק, יעובו חיפק את המקום, היות שעלייתם על המקום געשה בלי הסכם הנהג"צ, והיות שאין אנו מוכנים כריגע לאשר את התישבותם במקום ההוא".

בתשובתו⁴⁵⁹ עונה הווע"פ של הפהמ"ו במירוח, שהם "מצטערים מאד לציינו, שהנהג"צ — במקום לתמוך בקיום הארגון הזה⁴⁶⁰... ולהקן את העול, שנעשה מצד המחלקה להתישבות הקודמת⁴⁶¹ להפועל המורחה... במקום זה עוד מניחה הנהג"צ מצדה מכשולים על דרכו (של הארגון הנ"ל) ומסכנת עיינו את קיומו".

על דרישתה הנ"ל של המחלקה להתישבות, שחברי ארגון א' יעובו חיפק את אדמת שיד"אבריק, הגיבו בהירפות רבה 4 בעידות וכינוסים של המורחה במורה אירוסא⁴⁶², שנתכנסו תרד חדש לאחר מכתבו הנ"ל

432. סקירת-תרצ"א, דף י"א.

433. סוף פ' 5 והע' 125.

434. חתק מבבלי לשיטרן מ'27.26.10 (— ל' תשרי פ"ח).

435. חתקי-תשובה משיטרן לבבלי למחרת.

436. כ"ב 8 והע' 294. וכן לעיל, בפרק זה והערות 422—423.

437. סקירת-תרצ"א, דף י"א.

438. בח' כסלו פ"ח—2.12.27; ר' שם, שם.

439. ט"ו כסלו פ"ח—9.12.27; ר' שם, דפים י"א וי"ב.

440. הנוונה היא, כמובן, ל"ארגון א' למושב-עובדים של הפהמ"ו".

441. כאשר שלמה קפלנסקי כיהן כראש המחלקה.

442. הישות את ההחלטות הבאות:

(א) החלטה מס' ו', שנתקבלה בוועידה החמישית הארצית של המורחה בפולין, ועידה זו התקיימה בורשא בא' טבת פ"ח—25.12.27 ('נתיבה', א' שבט פ"ח, עמ' 123).

(ב) החלטה מס' ג', שנתקבלה לפי הצעתו של ד"ר ש. פדרבוש בכינוס המועצה הארצית של המורחה בגליציה

מוותרים על הכספים השנה, למרות החלטת הקונגרס (הט"ו) ע"ס 2000 לא"י, ולמרות ההבטחות הקודמות של קפלנסקי להשאיר עברונא את התקציב של 3000 לא"י, אם יהיה לנו קרקע ונחזיק את הארגון בשכר-אבריק על חשבוננו, לעמדה זו לא הסכים בבלי⁴⁵¹. יתכן וגישה בלתי-אחדת זו — גם של ההנהלה החדשה של מחלקת ההתישבות — השפיעה על הנהגת ע"פ, כאחת מיישבותיו של מוסד זה באותו הורף תרפ"ח — 1928⁴⁵². דגו חבריו על הפומביזם ושידור אבריק, והחליטו, ש"הא' סקר ימשיך באופן פרטי לחקור בשאלה הזאת וביחוד לבחון, אם ניתנה איזו התחייבות שהיא לקבוצת הפועל המזרחי לשישב על האדמה הנידונה", ופה יש להזכיר, שעוד בקיץ תרפ"ח החליטה הנהלת הקק"ל לקנות את אדמת שיד-אבריק בשביל הפומביזם, כפי שראינו⁴⁵³.

לאור התפתחות זו מובנת התמרמרותה הרבה של מועצת המרכז של הפומביזם, שנתכנסה בקיץ תרפ"ח, "על אי מילוי החלטות הקונגרסים (הי"ד והט"ו) וישיבות הועדה הציוני בדבר התישבות הפועל המזרחי ועל העוול, הנועשה לחברינו, ע"י העטוב הפורמלי מטעם ההנהלה הציונית בדבר ההתישבות בשיד-אבריק"⁴⁵⁴.

ובקשר לאותו הענין מובנת עתה גם שאלותיו הנוקבות של ק.מ. ממערכת 'נתיבה' לקראת ישיבת הועדה הציוני בקיץ תרפ"ח — 1928, כשעל גוף זה היה אז לדון, בין היתר, בענייה הנידונה, שהחריפה עוד, לאחר שהפועל הצעיר המשיך לדרוש את אדמת שיד-אבריק בשביל ארגון ויחקין⁴⁵⁵. וכך כתב או ק.מ. ממערכת 'נתיבה'⁴⁵⁶: "... ועד מתי נחשה? עד מתי יוליכו אותנו שולל? אבגן נגרע חלקם של הצעירים הדתיים-לאומיים, שקבלו הכשרה קלאית זה שש"שבע שנים בארץ, שתמנע מהם האפשרות לבוא אל

על עלייה (על הקרקע) עד אשר לא נחזיל בהתישבות החדשה בכלל". והוסיף לשרון עוד נמוק נוסף:

(5) "בשטח, הנמצא כעת בגבולות הקה"ק, א"א יהיה לישב יותר מ-35—40 משפחה, (ו) מושב כזה אין לו זכות קיום, לכן יש להוסיף עוד אדמה להגדלת ההתישבות במקום, אולם זאת לא תיעשה אלא לאחר שמומקים יקבעו את התוכנית התקלאית לכל השטח. כנגד נימוקים אלו העלו- יציגי הפומביזם את

הטענות הבאות:

(1) "כל מה שנוצר בארץ, נעשה מתוך עלייה נועזת".
 (2) העלייה על אדמת שיד-אבריק נעשתה אמנם בלי הסכמת הנהג"צ, אולם זו "המריצה את האנשים המיזאמים לעשות צעד זה ע"י יחסה להתישבות הפומביזם".

(3) אוסישקין לא הסכים כ"כ בקלות לקנות את אדמת שיד-אבריק בשביל הפומביזם בגלל מצבה הכספי הקשה של הקק"ל, אולם לאחר שיהיון את מצבנו, תמך בקנייתו, גם הקול. קיש הסכים לבסוף לקנייה זו והסיר את הוויטו שלו. ואפילו "מר קפלנסקי בקש להכות עד אחרי הקונגרס (הט"ו), והכניס התישבות זו במצעו לקונגרס".

(4) "כבר הודענו למר סקר, שהפועל המזרחי מוכן להתחשב עם מצבה הכספי של הנהג"צ, ולהתחייב לא לבקש השנה שום הקצבות כספיות להתישבות זו".

(5) "ידענו, שאם עלייה זו לא תצא לפועל, יהפוך הארגון (א") והוסיף לנדודו דברים קשים: "כעת אנו מוכרחים להכנס למלחמה, אשר ההנהלה הציונית מכריזה עלינו... אין לנו אפשרות להוריד את האנשים, כי הם לא ירדו. לא ישמעו — לא לנו וגם לא להנהלה הציונית... השקענו כבר כסף בארגון זה ונמשיך להקיע".

וכך סיכם לנדוי את הפגישה: "עלינו למצוא קומפרומיס (= פשרה), אשר יאפשר להשאר במקום; אין לתאר, שהנהג"צ תסכים להכריז מלחמה על כל המפלגה שלנו".

הפגישה הונו סתמית, אפוא, ללא תוצאות, מחוץ להודעתו "הנחממת" (?) של בבלי בעת דיוניה, שהוא מכיר בפועל המזרחי בתור קנדיטס (= מועמד), לאדמה זו".

עשרה ימים לאחר-מכן התקיימה ישיבה נוספת של צעירי הפומביזם עם בבלי⁴⁵⁷, שבו הציעו הראשונים, "שהנהג"צ תאשר את העלייה לשיד-אבריק, ואנו

450. בס' טבת תרפ"ח—31.12.1927; ור' סקירת חרצ"א, דף י"ב.

451. שם, שם.
 452. בישיבת הנהג"צ מט"ז שבט תרפ"ח—7.2.1928. (ר') פרוט. בא"צ.
 453. בסוף פ' 9 והע' 378.
 454. 'נתיבה', א' מציא תרפ"ח, עמ' 348. החלטה י"ב.
 455. סקירת חרצ"א, דף י"ב, ור' בהע' הבאה.
 456. 'נתיבה', א' מציא תרפ"ח, עמ' 323. והשוה את החלטה מס' 11 של המועצה החקלאית של ההסתדרות הכללית, שהתקיימה בוועד תרפ"ח — נובמבר 1927. (הפועל הצעיר, שנה כ"א, מס' 8, ט"ו כסלו פ"ח—9.12.27, עמ' 14; ור' לעיל, הע' 389). בהחלטה זו נמתחה ביקורת חריפה על הפומביזם בגלל "המשעה בבלתי-חברי והבלתי-סולידית של אצטון הפועל המזרחי, כשאנו ובתחו עם הקק"ל על קבלת שטח אדמת שיד-אבריק" (והשוה את תגובתו של 'נתיבה', א' טבת תרפ"ח, עמ' 67).

התמיכות וסקר⁴⁶¹. עובדה אחרונה זו היתה גורלית, כי כלי אישור התקציב להתחייבות ע"י התנועה הציונית לא יכלה אף נקודה התמיכותית להצליח לאורך ימים. שאלה מכרעה זו — של אישור התקציב המלא לתת שבות הפהמ"ז — שביד אבריק — לא הוכרעה אלא כעבור יותר מארבע שנים לאחר ההחלטה הנ"ל של הוע"פ הציוני בתרפ"ח. עד אז התנהל מאבק קשה, מר וממרשך של הפהמ"ז על עצם זכותו להתחייבות.

כבר 3 שבועות לאחר ההחלטה החשובה הנ"ל, בו אלול תרפ"ח—19.8.1928, מוכיח הדיון הראשון בהנה"צ עליה עד כמה שמאבקו של הפהמ"ז על ההתחייבות עדיין לא הוכרע. בדיון הזה מודיע מנהל מחלקת ההתחייבות⁴⁶², "שלא יוכל להוציא לפועל... את ההחלטה בדבר (התחייבות) הפועל המזרחי", אעפ"י שאין בה "משום התחייבות כספית... מפני שכל מגבית מיוחדת, שתעשה באמריקה למטרת התחייבות הפועל המזרחי, תזיק לקרן היסוד". ובהמשך דבריו העלה נימוק נוסף: "חוזק מזה, אם אנו מאשרים את התחייבותם, יש להם זכות לבוא אלינו אח"כ בדרישת תקציב".

לדברים אלה של בבלי התנגד בתוקף יו"ר הנה"צ, הקול, קיש, שטען בפשטות, ש"אין הנהלה הציונית יכולה שלא לאשר את ההתחייבות הוול להתייחס אליה כאל התחייבות בלתי-חוקית. לאחר שהועד הפועל אשר את הקויותה", והמשך והסביר קיש, שרק במקרה, שבו היה הוע"פ הציוני מטיל "עילה" (= על הנה"צ) להוציא כספים, שאינם בידו, היתה יכולה לא להוציא את ההחלטה לפועל".

כללו של דבר: האישור העקרוני להתחייבות הפהמ"ז על אדמת שיד-אבריק נשאר אמנם בתוקפו, אולם התקציב לכך לא אושר. מובן שזה העמיד בספק רב, לאחר זמן קצר, את המשך קיומה התקין של מושבו הראשון של הפהמ"ז. והידים ברורים לכך נמצאים בהחלטות הרשמיות של הקונגרס הציוני הטי"ז, שהתכנס בציריך בקיץ תרפ"ט — 1929.

להבנת הרקע של החלטות אלו בקשר להתחייבות הפהמ"ז שביד אבריק, עלינו לסקור קצת, ולו בקצור, את מה שעבר על חברי ארגון א' למושבי-עובדים של הפהמ"ז במשך יותר משנתיים, מהרגע שבו נאלצו לעזוב את אדמת ורקני, בסוף חורף תרפ"ז ועד הקונגרס הציוני הטי"ז.

המנחה ואל הנחלה? ואם חושבים המוסדות הציוניים המישיבים, שהפועל המזרחי, הפועל הדתי-לאומי, אינו רצוי כבניין הכפר העברי, הצריך להגנות לדעתם על יסודות חפשיים — יגידו גם זאת בבלי... אולם אל שילו את נפשנו לשוא, הפעם נדרוש דברים ברורים... בשיבת הוע"פ הפועל הציוני... מחויבת שאלת ההתחייבות של הפועל המזרחי למצוא פתרון גמור ומוחלט. הסבל והענויים של חברי הארגון שלנו מכריחים אותנו להעמיד את השאלה בכל הריפותה. הקץ לנויים ולסבל!".

בדיוני הוע"פ הציוני בקיץ תרפ"ח — 1928 הוצג הפהמ"ז ע"י חבר הנחלה, משה שפירא. עלה בידו לייצגו היטב⁴⁶³, כי הוע"פ הציוני קיבל לבסוף החלטה עקרונית לאישור התחייבות הפהמ"ז על אפה ומחמה של מחלקת ההתחייבות. וזה נוסח ההחלטה⁴⁶⁴, שמתקבלת בשיבת הוע"פ הציוני כבדליו בג' אב תרפ"ח — 20.7.1928⁴⁶⁵:

"הועד הפועל (הציוני) מחליט לאשר את ההתחייבות של הפועל המזרחי על אדמת שיד-אבריק, אשר נרכשה ע"י הקה"ק בשביל הפועל המזרחי, ולהשיט להתחייבות זו עזרה טכנית, משקית והדרכת, שלא תגרום אחריה כל התחייבות תקציבית".

החלטה זו היתה חשובה מאד בגלל שתי סיבות, אחת חיובית ואחת שלילית: בפעם הראשונה אישר מוסד מרכזי של התנועה הציונית אישור עקרוני ושותפוסרר שמית לגבי ההתחייבות של הפועל המזרחי על אדמת שיד-אבריק⁴⁶⁶, וזאת כשנה לאחר שעלה עליה גרעין א' של הפהמ"ז. אולם, מצד שני, "לא תוקן העוול בשלמותו", כי "לא אושר (עדיין) התקציב להתחייבות זו", וזאת עקב התנגדותה של מחלקת

457. והשזה את ההחלטה האחרונה, מס' 14, שנתקבלה באספה של חברי הפהמ"ז בירושלים במוצ"ש שובה תרפ"ט ('נתיבה', א' חשון תרפ"ט, עמ' 70). וכן השזה את ההחלטה הממשית של המועצה העולמית של נוער המזרחי, שנתקיימה בדנציג באיול תרפ"ח — אוגוסט 1928 ('נתיבה', ערב סוכות תרפ"ט, עמ' 42).

458. זה סעיף 3 מהחלטה מס' 17 של הוע"פ הציוני, שהתקנס כנס כבדליו במנאי תרפ"ח — יוני 1928, ושפעל בתוקף הסמכויות, שקיבל מהקונגרס הציוני הטי"ז, שהתכנס כבול בתרפ"ז—1927 (פרוט. הוע"פ הציוני בא"צ; סקירת-תרפ"ז, דף י"ב; 'נתיבה', ט"ו אלול תרפ"ח, 435).

459. בקשר לתאריך החלטה החשובה הזו — ר' 'נתיבה', א' ניסן תרפ"ט, עמ' 244. ור' גם להלן, הע' 510.

460. השזזה את הברכה, לדגל אישור ההתחייבות הנ"ל, של המועצה העולמית של הנוער המזרחי כדנציג, הכלולה בהחלטה ז', (ר' הע' 457).

461. סקירת-תרפ"ז, דף י"ב.

462. כל פרטי דיון זה — לפי פרוט. ישיבה זו, מס' 2 פ"ח—פ"ט, עמ' 6.